

שו"ת
פסקי הלכות
בד' חלקי שו"ע

מהדורה מיוחדת למורי הוראה

מאמרי "הוא היה אומר"
במשנתם של החת"ס הגר"א ותלמידיהם

יו"ל ע"י
בית דין צדק
מעלה אדומים
שע"י עידן ק"ק ירושלים ת"ז

בראשות מורינו הנאב"ד
רבי אברהם יהואל סג"ל דויטש שליט"א
ר"מ תלמודי הכתב סופר ובעל ח"עין ארז'

סיון תשפ"ד

בכל ענייני הספר:
מכון תלמידי הכתב סופר

כתובת:
לשכת בית הדיון
ת.ד. 18 מעלה אדומים
טל: 02-5903246
פקס: 02-5901055

וזאת למודעי

כל התשובות ניתנו לפי השאלות והענין
הפרטי של השואל, ויש קבלה בזה מזרע
קודש דבית הסופרים זיע"א בגודל הזהירות
לדמות מילתא למילתא, ובפרט בנידו"ד דכל
פסק הוא לאותו נושא בלבד, ואין אנו אלא רק
כמראה מקום ולעיון בלבד.

עוד זאת, כי הדברים המובאים להלן נערכו
בדיבוק חברים ואהבת הלומדים מתוך סרטי
הקלטה שיעורים וגליונות ממורינו בעל העין
ארז שליט"א אב"ד מעלה אדומים, ואם ימצא
טעות או חוסר הבנה, איתנו תלון משוגתינו.

המערכת

תוכן התשובות

ט	תשובה א • צדקה שמחריב
מב	תשובה ב • המועדון הסודי
מח	תשובה ג • דורש האמת
נה	תשובה ד • מה למעלה
סז	תשובה ה • ספר תורה מזרחי
עה	תשובה ו • מחשבים בשבת
ט	תשובה ז • סוד המים
צה	תשובה ח • מקום בבית הכנסת
קא	תשובה ט • קבלת פנים הגדול ביותר
קיא	תשובה י • גן נעול

תוכן מאמרי "הוא היה אומר"

מא	מאמר א + בעל הון
מז	מאמר ב + כפירה
נד	מאמר ג + למדן
סו	מאמר ד + חברת נעליים
עד	מאמר ה + לזכות לנס
פג	מאמר ו + שולחן נקי
צד	מאמר ז + עס איז אַלע יצר הרע'ס
ק	מאמר ח + גרוע מבריסקער
קי	מאמר ט + מה יאמרו
קל	מאמר י + שתי מילים

תוכן הנספחים

קלג	סימן א' + בגדר אישות וקידושין
קמא	סימן ב' + כתיבת 'בתולתא' בכתובה
קמד	סימן ג' + לימוד נהיגה לנשים בארץ ישראל

קמו-קמז	רשימת הספרים שי"ל בס"ד עד עתה ע"י המכון
---------	---

תשובה א

צדקה שמחריב

ראובן מקבץ צדקה רוצה לבקש משמעון נדבה, ואותו שמעון עשיר מופלג, אולם ידוע לראובן שמנהגו של שמעון להוכיח ולבוזות מי שבא לבקש ממנו צדקה. האם מותר לבקש ממנו צדקה, או שיש לחוש שמכשיל אותו באיסור 'לפני עור' היות ששמעון יבוז אותו ולא יתן לו הצדקה בסבר פנים יפות כדת.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שכבר קבעו כל גדולי הפוסקים מהרמב"ם והחינוך עד השו"ע והרמ"א, שיש כמה וכמה לאוין ואיסורים חמורים שהנותן יכול לעבור אם אינו נותן הצדקה בסבר פנים יפות ובלי לבייש המקבל. ולכן באופן שידוע שעל ידי בקשת הצדקה גורם לנותן לחטא בהלבנת פנים וכדומה, קשה מאוד לקבוע שאין בו איסור תורה בין מצד המבקש שמכשילו באיסור והוי 'לפני עור' ואף חשש איסור גזל בלקיחת המעות ממנו, ובין מצד הנותן שעובר בכמה לאוין ומאבד זכות הצדקה. והשומר נפשו ירחיק מזה, ועדיף להיות עני רח"ל כל

חיינו מלעבור או להכשיל אחרים באיסורי תורה. ולפי גדולי הראשונים הוא מהחמורות שיש בו משום איסור דאורייתא של 'רציחה' ואין להם חלק בעולם הבא'. ומפה קדשם של ג' גאוני הדור שליט"א שמעתי לומר, שאינם רואים אופן שאפשר להתיר בקשת העני כשיודע שיכשיל את הנותן, וישראל קדושים הם, וכבר אמרו חז"ל בזכות מצוות הצדקה כדין נגאלו ישראל *.

א.

איבד זכותו

א) כתב הרמב"ם (מתנות עניים פ"י ה"ד), "כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים איבד זכותו והפסידה", וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' רמט סעיף ג) "צריך ליתן הצדקה בסבר פנים יפות, בשמחה ובטוב לבב, ומתאונן עם העני בצערו ומדבר לו דברי תנחומין. ואם נתנה בפנים זועפות ורעות, הפסיד זכותו". ובש"ך (סק"ה) "הפסיד זכותו - אפילו נתן לו הרבה ועובר על ולא ירע לבבך לו, סמ"ג".

ויל"ע מה ביאור הדבר, והלא נתן לו אלף זהובים, וכיצד מחמת הפנים הרעות יאבד כל זכותו. ובפרט שלכאורה עיקר הצדקה היא לתת לו ממון לצרכיו, ואת זה הרי נתן לו, והפנים יפות או זעופות הוא לכאורה רק פרט צדי מפרטי המצוה, ואיך זה גורם לקבוע שיאבד כל זכותו ויפסידה לגמרי.

ומבואר בזה, דמעיקר מצות צדקה הוא שיהיה 'צורת מעשה נתינה'

מהנותן אל העני, ואם אינו נותן בשמחה ובפנים יפות, הרי זה חסרון בעצם צורת מעשה הנתינה, וכאילו לא נתן לו צדקה. וכן יש ללמוד מלשון חז"ל המובא בביאור הגר"א, שציין מקור דינא דהרמב"ם והשו"ע באבות דרבי נתן (פי"ג מ"ד) "והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, כיצד, מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו כבושות בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום".

וכך הוא גדר המצוה בפסוק מפורש בתורה (דברים טו, י) "נתון תתן לו, ולא ירע לבבך בתתך לו", שאם ירע לבבך אין זה המצוה כלל. ואולי יהיה נחשב כמתנה, ואולי כהפקר, אבל 'צדקה' אין כאן. ובספר החינוך (מצוה תע"ט) כתב בריש דבריו, "מצות צדקה. לעשות צדקה עם הצריך אליה בשמחה ובטוב לבב", הרי שהכניס את הדין שמחה בעצם הגדרת המצוה עצמה, ולא רק בפרטי המצוה. ובהמשך דבריו כתב החינוך "הנותן לא יביישנו עליה לעולם". ונורא הוד ממשי, ממש.

ומעשה בכל יום שמגיעים נצרכים, עסקנים מנהלי וראשי מוסדות, לבתים של נדיבי עם, ולפעמים אחד נותן חמש מאות דולר, והשני חמשת אלפים, והשלישי חמישים אלף, והרביעי חמישה מליון, והכל לפי הענין והזמן ומי שחן וחסד משמים שורה עליו. וכאן הבן שואל וחוקר האם יש שכר למרבה בנתינה יותר מהראשון, או שיש לומר שלפני שדנים כמה נתן, יש לדון איך נתן. שהרי ייסדו לנו חז"ל ונפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך שמי שנתן ממון לצדקה בפנים זועפות או פניו כבושות בקרקע "מאבד זכותו ומפסידה", ואפילו אם נתן אלף זהובים, "כאילו לא נתן כלום".

[ולפי זה יש לבאר מה שדרשו בספרי (והובא ברש"י דברים כד, יט) "נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה", ולפי דברינו

קשה איך מתקיים בזה מצוות צדקה, והרי לא היה כלל מעשה נתינה. אולם באמת לא מיירי שם כלל בהלכות צדקה, אלא בהלכות פאה, ואין כוונת הספרי לומר שהמאבד מקיים "מצוות צדקה", אלא שסוף סוף "מתברך" מן השמים על שנגרם ממנו טובה לעניי].

לא עשה כלום

(ב) ומבואר שהנותן בפנים זעופות לא נחשב שנתקיים על ידי הכסף מצוות צדקה מצד החפצא של הממון עצמו, ורק יש כאן חסרון בצורת הנתינה ולכן מאבד זכותו, אלא דאם נותן צדקה בצורה של פנים זועפות ולא מתוך חמלה ודאגה להציל את המקבל מבושת, הרי זה כמי ש'לא עשה כלום' ממש, ונחשב שלא היה מעולם מעשה נתינה, דצורת הנתינה אינו דבר צדדי, או תנאי והידור, אלא שצורת הנתינה הוה עצם המטבע של מצות צדקה, פירוש שהחפצא הוא צורת הנתינה שיש בו גם ממון, אבל עצם המצוה נעשה על ידי הצורת הנתינה ולא על ידי הממון, אלא צריך ממון שהוא תנאי בצורת המצוה, אבל לא שזה עצם החפצא של המצוה, אלא המצוה הוה צורת הנתינה והזהירות למניעת הבושה. ויש להוסיף בזה את עומק ההבנה בדברי זק"ק הגרע"א זללה"ה בגליון הש"ס (ב"ק טז ע"ב ד"ה כדי) ע"פ רבינו יונה (ברכות נג), שגם הנותן צדקה לאדם שאינו הגון מקבל שכר על נתינתו, עי' שם. והן הן יסוד דברינו, שעיקר המטבע של המצוה זה 'צורת הנתינה' של הממון ולא עצם הממון ולא למי שנותנים הממון, אלא דייקא 'צורת הנתינה' ותו לא. ולכן אפילו הנותן צדקה לאדם שאינו הגון מקיים הדין צדקה ושכר המצוה בידו, ולכאוו' יש גילוי מהגרעק"א ליסוד הנ"ל. [ואין ההבנה היוצא מהגרע"א הנ"ל סתירה לדברי היד רמה (ב"ב ט ע"ב) ועוד ראשונים

שחולקים על רבינו יונה כלפי עניים שאינם מהוגנים, שסוברים שאין בו שכר על נתינתו, וא"כ משמע שאין המצוה רק ב'צורת הנתינה' אלא תלוי במקבל שבאה הצדקה לידו. דיש לחלק בין דברי היד רמה וסיעתו שאם המקבל אינו הגון נחשב שאין כאן 'עני' בפנינו כלל, והרי זה כמו שזרק את ממונו לים, שאפילו אם עשה כן 'בצורת זריקה של סבר פנים יפות', סו"ס לא היה כאן מעשה דצדקה כלל. אולם אין בדבריהם סתירה שעצם המצוה הוה 'צורת הנתינה', ורק יש תנאי שתהא הנתינה לידו של 'מקבל', ואחר שיש 'שם מקבל' כדת, שוב כל עיקר המצוה מתקיים רק ב'צורת הנתינה' לבד].

והרי אמרו חז"ל כמובא בהגר"א שהנותן בפנים זעופות "אין כאן מעשה ולא כלום", ונמצא שאפילו אם לבסוף יהנו העניים מאוד מאותו ממון, לא יועיל לנותן כלל וכלל, דהוי זה ממון בלי אב, זהב בלי תכלית. ואין בו חלות שם מעשה נתינה צדקה כלל.

ונמצא שמי שגונב ממון ונותנו לצדקה בסבר פנים יפות, יכול להציל את דרכו לנצח נצחים על ידי אותה נתינה, , ש"צדקה תציל ממוות" דהיינו שמציל מהגיהנם [וכתבנו מזה בגליונות לספר אבן שלמה להגר"א זללה"ה], ומשא"כ אותו 'נדיב' שמחלק מיליוני דולרים, לא יעלה לו כלום ולא ימצא דרך לצאת מעומק החושך של הגיהנום, וכל זה מחמת שחילק ממונו הרב בכבידות ולא בסבר פנים יפות, ונורא הוד למתבונן. למה הדבר דומה, לאחד שמגביה ד' מינים בעצבות ובכעס ולא עושה נענועים, בדודאי קשה לומר דלא הוה חסרון בלכתחילה דצורת המצוה ד"ושמחת לפני ה'", אולם סוף סוף יצא ידי חובתו בדיעבד. וכן אפילו מי שנוטל לולב ספק יבש עם ערבות והדסים שאינם מהודרים ואתרוג

משנה שעברה, דבודאי לא יעלה נטילתו כדת כלל, אבל עכ"ז אפשר לקיים בו "שלא תשתכח תורה מישראל", דעכ"פ יש שם לולב ואתרוג עליהם (וראה מה שביארנו בתורת 'שלא תשתכח' בשיעורי עץ ארז עמ"ס סוכה סי' טו, ושו"ת פסקי הלכות ח"ד סי' מ). - ולעומת זאת, אם אחד יקח פארסאל (מטריה) עם כל הצבעים של הד' מינים, ויעשה נענועים בשמחה ובטוב לבב כדת, ויקרא הלל בהוד ובהדר, ויסובב בהקפות מסביב הבימה, ברור לכל שאין בו זכר ולא זכר לזכר של המצוה, ואין בו קיום ולא הוה מוגדר בשם ד' מינים לעולם [ואינו דומה למש"כ זקה"ק החת"ס בדרשות לסוכות עמ' מ"ז דבשעת הנענועים ינענע אפי' בג' מינים, דכתיב 'אז ירננו כל עצי היער' (ועי' תוס' סוכה לו: ד"ה בהודו), והיינו ג' המינים, שהרי אתרוג לאו עץ הוא רק פרי הוה, עיי"ש. אולם ודאי דבפארסל אינו כלום].

וכמו כן ממש הוא מי שנותן צדקה בפנים זועפות, "כאילו לא עשה כלום", פירוש, כמו שנתן כספים מזויפים, ואפילו אם בסופו של דבר נבנה עם אותו 'כסף מזויף' בנין לישיבה, לבית יתומים, או חלוקה לכל היו"ט לאלמנה ויתומים או לבן תורה צדיק ותלמיד חכם, סו"ס חז"ל החשיבו הדבר "כלא עשה כלום", והוא כמו הנוטל פארסאל (מטריה) יקר יקרים עם כל הצבעים והציור של הד' מינים. שברור שלעולם אי אפשר לומר שיש כאן חפצה של מצוה, ואין זה אלא מעשה שחוק ונערות בעלמא ולא שם מצוה כלל וכלל.

תשובה מאהבה

(ג) ונפק"מ נוראה בכל הנ"ל שמעתי מפיו של מו"ר הנר המערבי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, האם תשובה מועילה למי שנותן צדקה בפנים זועפות, שלכאורה הרי נתן הכסף למקבל ורק פגם וקלקל

במעשה וצורת הנתינה, וא"כ יועיל תשובה מאהבה על חטאו ויחזור מעשה הנתינה למצוה צדקה.

אבל אם נאמר כלשון הגר"א שלא עשה 'כלום', פירוש שמעולם לא היה מעשה נתינה של צדקה, ממילא אין כאן מקום שיכול לחול עליו התשובה, וכאילו לא נעשה עם אותו ממון כלום מאז ומעולם. והוסיף מו"ר שליט"א שהדעת נוטה לפי נוסח הגר"א בגליון השו"ע מהתנא באבות דרבי נתן שזה לא רק 'הפסד זכות', אלא גדר הענין 'שלא עשה כלום', ולכן אין מה להפוך אפילו עם תיקוני תשובה. עכ"ד מו"ר שליט"א.

והרי ידוע דעת זק"ק החתם סופר זללה"ה בדרשה לשבת שובה (ח"א) דמה שאחז"ל (יומא פו:) דבעושה תשובה מאהבה זדונות נעשות לו כזכויות, היינו, על דרך משל שמעשה אכילת דבר אסור נעשית כמעשה אכילה של דבר מצוה בחפצא ממש, ואם רח"ל אכל מאכלות אסורות, ע"י תשובה מאהבה נהפך לחפצא של אכילת מצה, וכן עריות רח"ל הופך לחפצא של מצוה.

אולם בנידו"ד עד כמה שלא היה כלום מעולם, הרי אין כאן מעשה שיכול להפוך לחפצא של זכות, שרק חפצא של עבירה יכול להתהפך לזכות על ידי תשובה מאהבה, אולם כשאין חפצא של עשיית מעשה בפנינו ולא היה כלום, אין מקום שיחול עליו התשובה, אפילו אם עושה תשובה בכל ליבו ומאהבה.

ואפילו אם יבקש מחילה מהמקבל, רק יכפר על עוון המבייש והמתבייש של הלבנת פנים, ויועיל על העבירה של בין אדם לחבירו שאין יום הכיפורים מכפר. אולם כלפי להיחשב מצוות צדקה, זה נקבע בתורה שאינו מתקיים אלא בסבר פנים יפות, ובכל אופן אחר כאילו לא עשה

כלום. ולא יועיל מחילה של שום עני, גבאי, רב או ראש ישיבה לשנות קוצו של יו"ד ממה שקבלנו איש מפי איש מפי משה רבינו, ונפסק ברמב"ם, בשו"ע ובגר"א, וכמו שביארנו, ופשוט.

נמצא שאפילו מי שגנב ועשה עבירה ממש, אולם נתן צדקה כ'צורתה' בסבר פנים יפות, הוה צדקה, היות שסוכ"ס נתן כדת, משא"כ אותו נדיב שהממון תחת ידו בכשרות, ובסופו של דבר הגיע כספו לעניים צדיקים, אולם נתנו בפנים זעופות, לא עולה לו לכלום, ואין בו שם 'צדקה' שיכול להצילו מגיהנם. ואם נכונים הדברים הוה נורא הוד ממש.

צדיק נסתר

(ד) יש מקום לדון באופן שהנותן אינו מתכוון לרעה, אלא מבקש לנהוג כצדיק נסתר, ולכן מבזה כל הסובבים וכל אלה שמבקשים ממנו נדבות, מדבר בקול, בגסות, בחריפות, מבייש, ולפעמים אפילו מלבין פני חבירו רח"ל. ובאמת נותן לכל המבקשים, רק בליבו חושב שבהנהגתו כזאת יזכה לשבת בעולם הנצח תחת כיסא הכבוד, היות שכביכול מבטל גאוותו ומבזה עצמו כאילו שלא רוצה לתת צדקה.

האם באופן כזה נחשב צדקה ויעלה נתינתו לרצון ולברכה, היות שכל כוונתו לטובה ולשם שמים נתכוון. או היות שסוכ"ס מבזה עניים ומבייש אותם והם נכלמים ממנו, ולפעמים אף מלבין את פניהם שהרי הם אינם יודעים מחשבות בני אדם ולא יכולים לבחון כליות ולב, לכן לא נחשב צדקתו לכ-ל-ו-ם.

ונראה, דבאמת יש לחקור בעיקר הדין של פנים יפות בנתינת הצדקה, האם הוא דין בנותן או במקבל, פירוש, האם עיקר הדין הוא שהנותן

ירגיש בליבו שמחה בנתינת הצדקה, או שעיקר הדין הוא שהמקבל ירגיש שנותנים לו מתוך שמחה וטוב לבב.

ונפקא מינה לשני הצדדים, דהיינו, אם הנותן מראה כלפי חוץ פנים יפות אבל בתוך ליבו הוא כועס וזועף, או להיפך, שכלפי חוץ הנותן מראה פנים זעופות אבל בתוך ליבו הוא שמח ומתכוון להיטיב (ורק מראה כלפי חוץ פנים זעופות כדי שלא להתכבד בנתינה וכאופן הנ"ל, או שלא רוצה שיבואו עוד אחרים לבקש ממנו וכיוצ"ב).

ונראה להוכיח מכל דברי הרמב"ם בפרק י' (מתנות עניים) שעיקר התנאי של פנים יפות הוא כלפי המקבל, שהוא צריך להרגיש שנותנים לו בשמחה, ואין נפק"מ מה הנותן מרגיש בליבו בשעת הנתינה. דכל דברי הרמב"ם שם מוכיחים על הצורך לפייס לעני ולשמח ליבו ולהראות לו נעימות וחסד בעת נתינת הצדקה, ומשמע שהעיקר הוא כלפי המקבל. ולשון הרמב"ם שם (ה"ה) "שאל העני ממך ואין בידך כלום ליתן לו, פייסהו בדברים. [וביארנו במקו"א שאם שואלין אותו לצדקה ואין בידו פרוטה לתת, אזי נחשב הפיוס דברים לבדו שם קיום של מצוות צדקה לעני. והגם שאחד מן הגדולים ז"ל אמר לי שהוא פליג על זה, כמדומני שראיתי מפורש בסוף ספר פלא יועץ שמובא שם כהנ"ל]. ואסור לגעור בעני או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר ונדכא, והרי הוא אומר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, ואומר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, ואוי למי שהכלים את העני אוי לו, אלא יהיה לו כאב בין ברחמים בין בדברים שנאמר אב אנכי לאביונים". ומוכח מכל זה עד כמה הרגשת העני המקבל היא מעיקר המצות צדקה ממש, ומשמע שזה הסיבה לאיסור הנתינה בפנים זעופות, ואין נפק"מ מה הנותן מרגיש בתוך ליבו.

וכן יש להוכיח מדברי השולחן ערוך שם, שכתב שמונה מעלות בנתינת צדקה, והמעלה הפחותה ביותר (סעיף יג), "פחות מזה, שיתן לו בעצב". וכתב הש"ך (סק"ט) "והיינו שצר לו בנתינתו, אבל עכ"פ אינו מראה לו פנים זועפות דא"כ לא נחשב בשמונה מעלות דהא הפסיד זכותו ועובר על משום לא ירע לבבך כדלעיל". הרי להדיא שאם בתוך ליבו מרגיש צער, אבל כלפי חוץ אינו מראה לעני פנים זעופות, על זה לא נאמר שאיבד זכותו והפסידה, ואף שזה המעלה הפחותה ביותר, אבל סו"ס קיים המצוה (ושו"ר שכן כתב מרן הגר"ח"ק זללה"ה בדרך אמונה מתנות עניים שם עפ"י דברי הש"ך).

דעת הנותן

ה) לפי כל הנ"ל יש לדון לכא' בחידוש נוסף, שמאחר שהנותן בפנים זועפות נפסק ברמב"ם ובשו"ע שהפסיד הכל, והגר"א מביא דברי התנא שאפילו אם נותן כל המתנות שבעולם כאילו לא נתן כלום, אם כן, איך מותר למקבל לקחת הממון מידו, והרי דעת הנותן היא לתת בתורת צדקה, ואם היה יודע בברירות שאינו מקבל על זה שכר כלל, ונתינתו נחשב לכ-ל-ו-ם, ועוד יקבל עונש ואולי יאבד כל העולם הבא שלו על הבושה שנגרם על ידו בעת נתינתו, הרי בודאי ובודאי שלא היה נותן אפילו פרוטה אחת לעני. וא"כ איך מותר למקבל להשאיר הממון אצלו ולהשתמש בו לצורכו, והרי זה ממון של איסור ולכה"פ מעין איסור גזילה מדרבנן של המקבל.

ולכאורה יש לדמות הענין למה שכתב רבי יהודה החסיד בספר חסידים (סי' שטז) "יש דברים שאינן גזל והם חמורים מגזל, כגון אם בא אורח לאדם אפילו צדיק ועשיר אבל הוא צר עין ובוש לגרשו מביתו או מפרנסו ואוכל משלו, זה גזל גמור בדין שמים. הרי ריבית שאדם נותן מרצונו אעפ"כ

אסרה תורה וכל שכן זה. ותשובתו קשה שאם ישלם לו בוש לקבל". וכן כאן אינו נראה כגזל ובעצם הוא גזל וכלשון רבינו יהודה החסיד 'חמור מגזל', שהרי העני לוקח ממנו מעות בתורת צדקה, ובאמת אין לו בהם מצות צדקה כלל.

אולם מצינו עוד בספר חסידים (סי' תקיג) שאם אדם אינו מתכוון להטעות את חבריו אין העוון תלוי בידו, וזה לשונו שם, "ראובן היה לו בת ולשמעון היה לו בן, והיה ראובן תדיר שולח מתנות לשמעון, ושאל שמעון לחכם 'אין דעתי להשיאה לבני. אם בעבור בני שולח לי, הרי כמו גזל מה שאני מקבל ממנו, כי לבסוף כשלא אתרצה בבתו לבני, אז יתחרט ששלח לי. ואם אני אומר לו איני רוצה, יעשה לי רעה'. - אמר לו החכם, הוא יודע שאתה עני שמא לכך שולח לך, רק אל תרמה אותו אם ישאל שתתן לבתו בנך תאמר לו איני יכול לעשות ואל תאמר לו אני אעשה ולבסוף לא תעשה כי אז יהיה לך מתנותיו כמו גזל". ומבואר שאם אדם נוטל מחבירו ואינו מטעה אותו בעצמו, אין איסור בידו, ויש לדון אם גם בנידו"ד שייך לומר כן.

ואפילו אם לוקח מהנדיב את המעות כדי לעשות חסד עם אלמנות ויתומים, או להחזיק תורה של בני עלי, אבל עכ"פ ברור לפי מש"כ שאין כאן מצות צדקה כלל, ועליו להחזיר לנותן כל מה שנתן לו, שאם היה יודע שאין לו 'מצוות צדקה' כלל, אלא רק הפסדים ועונשים, היה אולי תורם למקום אחר ששם מרגיש שיכול לתת בסבר פנים יפות בלי בוש כלל להמקבל. ואפילו מחילה של המקבל לא יועיל להציל מזה, וכמו שביארנו לעיל, ובפשטות הקושיא קשה כברזל.

ואין לומר שדעת הנותן ניחא במה שסוכ"ס הכסף שלו הלך למקומות טובים, שכאן שילם לחתן בחור יקר, כאן החזיק אברך צדיק, כאן קנו

תרופות לחולה מסוכן, ונחשב ש'דעת הנותן' התקיים לפחות במידה ובמשקל כל דהו. אולם קשה לומר כן, ופשוט שכל ירא שמים שמאמין בתורת משה רבינו לא היה נותן אם לא יקיים בזה ש-ו-ם מצוות צדקה ולא עשה כ-ל-ו-ם.

לפני עוור

ו) ועוד יש להסתפק, על פי מה שמבואר לעיל שאם הנותן מעניק הצדקה בפנים זעופות לא רק שאיבד זכות המצוה, אלא גם עובר בלאו של "לא ירע לבבך בתתך לו", וכן בשאר איסורים של בן אדם לחבירו ולפעמים בספק רציחה, אם כן, אולי אסור לבקש ממנו צדקה, היות שבזה עובר באיסור 'לפני עור' שמכשיל אותו לעבור בלאו מפורש בתורה [ומנאו אדונינו הרמב"ן להדיא בהשמטות הלאוין ל"ת יז, ועכ"פ איסור תורה יש בזה לכו"ע] ובאיסורים הנ"ל.

ובחסדי שמים זכיתי ללמוד בצוותא עם מו"ר רבינו הגרמ"ש לייבוביץ זללה"ה את השטיקל של זקנו הגדול אור עולם הישיבות בעל הברכת שמואל זללה"ה, מתוך הספר שיעורי רבי ברוך בער על כתובות, והגם שאמר לי שאי אפשר לדייק בכל השיעורים שלא מוכרח שכתובים במלואם כדת, אולם ההקדמה לימד אותי במתינות כדרכו עם הבנתו, וכמדומני שאמר לי שזקנו היה אומר השיחה המוזכרת שם כל ערב ראש השנה בישיבה.

ושם יש גילוי בשם כבוד רבינו חיים הלוי מבריסק זללה"ה בגדר דין 'כל ישראל ערבים זה לזה', דיש לחקור אם הוא מדין ערב סתם או מדין ערב קבלן. וביאר הגר"ח ז"ל, שאם הדין ערבות הוא רק משום ערב סתם, אז רק

אדם שיכול להציל את חברו מעבירה ואינו מציל יהיה לו חיוב ועונש. אולם אם פרשת ערבות הוא משום ערב קבלן, פירוש שחל עליו דין כמו הלוה בעצמו, לפי זה אפילו אם אחד אינו יודע שחבירו עובר על עבירות יענש עליו, היות שחבירו והוא אחד הם, ודינו עליו ממש כמו כל הלכות ערב קבלן שתובעים מהערב קודם מעיקר הדין.

נמצא לפי הנ"ל דרגה חדשה לענין פרשת 'לפני עוור', שאם לכל ישראל שייך עונשין וחיובים אחד על המעשים של השני, בודאי ובודאי ששייך עונש גדול ביותר למי שמכשיל את חברו במושגים של מסית ומדיח שקשה מכולן.

לפי"ז אם ראובן מבקש משמעון מעות, וראובן יודע שיש צד לא מבוטל ששמעון יתן לו בפנים זועפות וכבושות בקרקע, או יותר גרוע, שיגרום לו בזיון ובושה בעצמו או דרך שלוחיו ומזכיריו, שקשה מאוד לומר שראובן אינו עובר על לפני עוור לא תתן מכשול.

ואף ששמעון הוא עוור ואינו יודע חומר מעשיו, ולדעתו כל זמן שהוא חותם על צ'קים ועושה העברות בנקאיות, והטלפון שלו אינו מפסיק לצלצל מבקשות מכל העולם, הרי שלהבנתו הוא האדם השלם שהקב"ה בחר בו להיות המפרנס לכל כבחינת יוסף הצדיק איש המשביר, ולכן מותר לו לנהוג בגינוני מלכות, ומי שאינו מקבל את מרותו הוי מורד במלכות, ועליו מיד לקצץ את חלוקתו או אפילו להדר ולהפסיק לתת לו לגמרי.

והאמת הוא לדעת חז"ל ולהלכה למעשה, שלא רק שהקב"ה לא בחר בו כמפרנס, אלא הקב"ה מגלגל חוב על ידי חייב, ודייקא הוא (או שלוחיו מטעמו) זכה לבייש תלמידי חכמים, להשפיל זקנים, לענות עניים, ולשבור

השבורים. שצדקה אין כאן ובושות וחרפות יש כאן. וקשה מאוד להבין איך יש היתר להיות שותף למעשיו, ולהיות גורם ללפני עוור.

מחילה מעיקרא

ז) ואפילו אם המקבל אומר שהוא מוחל על הבושה ושוה לו הכל כדי לקבל צדקה, הרי סו"ס יש כאן גנאי וצער ובושת, וכל סיבת מחילתו היא רק כדי להרוויח הממון הרב שמחכה לו. ונמצא ששמעון עדיין עובר על הלבנת פני חבירו, ואם זה נעשה בציבור הוה בגדר מלבין פני חבירו ברבים, והוא איסור רציחה ממש לדעת רבינו יונה.

ואיך ינקה ראובן שמבקש משמעון כשיודע שזה דרכו של שמעון שמבייש אנשים, או עכ"פ פעמים רבות דרכו בכך, ולפחות הוה ספק איסור תורה של לפני עוור.

שתי פרשיות בצדקה

ח) ואין לומר שאפילו אם הנותן מבטל המצוות עשה של פותח תפתח, וחי אחיך, והחזקת בו, אבל כלפי הלא תעשה של לא תאמץ, ולא תקפוץ, אפשר לצדד ולדון שאפילו אם הוא נותן בפנים זועפות וכבושות בקרקע, ואפילו אם מבייש את המקבל ועובר על הלבנת פני חבירו ואיסור רציחה, עכ"ז סוף כל סוף נתן, ולא סגר את ידיו ולא את כיסו כנוסח הלא תעשה, וכל החידוש של 'צורת נתינה' נאמר כלפי העשה של צדקה ולא כלפי הלא תעשה של צדקה. ואם כן יש כאן משמעות של נתינה כלפי מה שאינו עובר בלא תעשה.

אולם באמת קשה לחדש חידוש עצום כזה שיש שתי פרשיות של צדקה, אחד כלפי הדין לא תעשה ואחד כלפי הדין עשה, דאם קבעו חז"ל שאינו

מקיים נתינה כלל, ולא שייך לעשה כלל, אם כן ממילא יש כאן את הלא תעשה. ובפרט דעובר גם בלאו ד"ולא ירע לבבך", וכמו שכתב הש"ך (שם) בשם הסמ"ג שהנותן בפנים זעופות "עובר על ולא ירע לבבך". וקשה לחדש שיש פרשת לאו ד'לא תאמץ ולא תקפוץ', ופרשת לאו ד'לא ירע לבבך', ולחלק פרשת הלאוין בעצמה לשתי פרשיות.

ונמצא שאם יש אדם שידוע שמבזה אנשים שמגיעים אליו, או שהמקבל יודע עליו שיש לו ענין אישי איתו ויבזהו, הרי זה נחשב כאיסור חמור של לפני עוור ממש לכל הדעות.

ובין אם נאמר כדעת מרנן הצפנת פענח זללה"ה וגאב"ד פוניבז' ז"ל ועוד מרבתינו זיע"א, דהחפצא של איסור לפני עוור הוא אותו חפצא של העבירה שמכשילים בה. פירוש, מי שגרם שחבירו עבר על איסור שבת, נחשב שהוא בעצמו עבר על איסור שבת. ובין אם נאמר שלא כדעת מרנן הנ"ל ז"ל, אלא שלפני עוור הוא איסור מצד עצמותו וכשאר לאוין.

בין כך ובין כך, האם תמצא לומר שאחד יאמר לחבירו 'אני נותן לך עשר מיליון דולר ותלכש חליפה עם ספק שעטנז לעשר דקות', האם יש בר בי רב דחד יומא בכל העולם שיתיר לעצמו להלביש החליפה הנ"ל. מאן דכש"מ ק"ו בבשק"ו אם "מסתבר" שיש שעטנז בחליפה. והאם יתכן לדמיין שאחד נותן לחבירו ספק נבלה ספק שחוטה, ונותן לו מאה מיליון דולר כדי לאכול, האם בשביל זה נתחיל לדון כמה ישיבות וכמה אלמנות כמה חתנים וכמה עניים אפשר להציל על ידי ספק נבילה אחד. והאם נתחיל לומר ש'אפשר לאכול פחות מכזית', 'אפשר לאכול באכילה גסה' שלא נחשב כאוכל כלל', 'אפשר לאכול יותר מאכילת

פרס' ועוד. כמדומני שכל ירא וחרד לדבר ה' (שלא במקום פיקוח נפש) לא היה מתיר עצמו הנ"ל לעולם. ואם הוא ודאי נבלה, ברור בלי ספק שלא יהיה מקום לכל הספקיות והצדדים לדון ולחשוב מחשבות היתר בזה, וכל ילד תשב"ר יעמוד בניסיון הנ"ל.

ופלא הדבר עד למאוד למה לענין האיסורי תורה או ספק איסורי תורה בנידון דידן, לא מצינו ולא שמענו, לא ראינו ולא פגשנו, במי שחושש לזה. ואפילו גדולים וטובים צדיקים וחכמים היודעים דעת ה' ותורתו על בוריו עד ששואלים אותם בכל מקום ועונים, בענין זה נעתקה לשונם ונעשה כבחינת דשו בו רבים.

האם יתכן לומר שהתשובה לדבר היא "פוק חזי מאי עמא דבר". והרי לומר כן הוא קשה כבדול, שלא שמענו בכל ספרי רבותינו שמותר לעבור על עבירות בתורה בקום ועשה ועוד להכשיל אחרים בזה משום "פוק חזי". ואם תאמר "חטא בשביל שיזכה חבריך", לא מצינו לעולם שמותר לגרום שגם חברך יעבור על איסור תורה בשביל שאתה רוצה להרוויח לאחרים או לעצמך. ובפרט שאין כאן 'מצות צדקה' אפילו לפי הדמיון הנ"ל, ואין כאן זכיה לחבירו כלל, שאבד זכותו ולא עשה כלום. ואדרבה, יש כאן חטא של מבקש הצדקה וחטא של נותן הצדקה, ונמצא שהוא חוטא כדי להחטיא, והוא נורא.

עוסק בשלו

(ט) והנה, בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א אות קמה) כתב יסוד גדול בדינא דלפני עוור, דהיכא שהאדם עושה כדין ומקיים מצוותו ותקנות חז"ל המוטלות עליו מעיקר הדין, אין לו לחוש למה שמכשיל את חבירו.

והוכיח כן מדברי הגמרא בכתובות (ג ע"ב) דתיקנו חכמים נישואין ביום רביעי, והיתה גזירת תבעל להגמון תחילה, ואמרו דלא עקרו תקנת יום רביעי מחמת ההגמון כיון דאונס שרי. וקשה, נהי דאאיסורא דאשה לא קפדינן משום דאנוסה היא וקרקע עולם, אכתי ניעקריה משום לפני עוור דההגמון, דהא בני נח מצווין על העריות בנערה המאורסה דישראל. אלא "חזינן דמשום הכי לא עקרינן תקנת חכמים".

ולפי דבריו יש לדון להתיר אף בנידו"ד, דכיון דהאדם עוסק במצוה ידידה לגבות צדקה, אין לו להפסיד את שלו כדי שלא להכשיל את העשיר, וכיסוד המהרי"ל דיסקין דאין איסור לפני עוור כשהאדם עוסק בשלו ובתקנת עצמו.

אולם יש לחלק, דכל דברי המהרי"ל דיסקין נאמרו באופן שהאדם עוסק בקיום תקנה ומצוה, משא"כ בנידו"ד שאם העשיר נותן בפנים זועפות "כאילו לא נתן כלום", אם כן, כשהעני בא לפני העשיר שהוא יודע שדרכו ליתן בפנים זועפות, אין כאן 'עוסק במצוה' כלל, אלא רק 'עוסק בעבירה' ובנתינת מכשול בלבד, ובכהאי גוונא לא נאמר היסוד הנ"ל והוי לפני עוור. והסכים לחילוק זה אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א.

ואמנם, באופן שאדם אוסף צדקה בפתח בית הכנסת ועוברים על פניו מאות בני אדם, וחלקם נותנים לו וחלקם משיבים פניו ריקם, דלכאורה יש לדון שעובר בלפני עוור כלפי כל אותם שמעלימים עיניהם מן הצדקה, וכמו שכתב הרמב"ם (מתנות עניים פ"ז ה"ב) "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון", ומדוקדק

בלשון הרמב"ם שהאיסור הוא אפילו כשהעני לא פנה אליו, אלא "כל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו", ולפי"ז כל אותם שעוברים ליד העני בכניסה לבית הכנסת ולא נותנים לו, עוברים באיסור. וא"כ איך מותר לעני לעמוד שם, והרי הוא עובר בלפני עור במה שמכשיל את אלו שלא נותנים לו, והוא יודע מלכתחילה שהרבה לא יתנו לו.

אך בזה יתכן לדון כדברי המהרי"ל דיסקין, דכיון שהוא עוסק במצוה שלו עכ"פ כלפי אותם שכן נותנים לו, א"כ אינו צריך לחוש ללפני עור כלפי האחרים. [וגם בזה יל"ד, דמאן יימר שצריך לעמוד בפתח בית הכנסת ולהכשיל רבים, והא אפשר לו לבא בפני הנותנים בלבד, ואינו דומה למש"כ המהרי"ל דיסקין באופן שהוא עוסק במצוה עם סדר וצורה שקבעו חכמינו דנחשב כמטבע של קיום תקנתם ומצוותם, ואין לו אפשרות אחרת לעשותה].

והנה, מצינו במנחת חינוך (סוף מצוה רמ) חידוש מופלג, דיתכן שאסור לאדם למחות בחבירו ולביישו כשעובר איסור דרבנן, דהא כשמביישו עובר באיסור דאורייתא של הלבנת פנים, וחבירו עובר באיסור פחות חמור מזה. וז"ל, "ואני מסופק אם הרואה את חבירו עובר עבירה מדברי סופרים מה שבינו למקום ברוך הוא, אם רשאי להכלימו, דלבייש חבירו הוא לאו בקום ועשה, ובקום ועשה לא העמידו דבריהם במקום איסור תורה אלא במקומות המבוארים, עיין בתוס' יבמות פרק האשה רבה (צ' ע"ב ד"ה וליגמר), וצ"ע קצת".

ולכאורה הוא שלא כדברי המהרי"ל דיסקין שאם אדם עוסק במצוה שלו אין לו כלל איסור לפני עוור, ואפילו אם המצוה של האדם היא מדרבנן והמכשול בלפני עוור הוא מדאורייתא. אולם אמר לי אחד מצדיקי הדור

בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א, דיש לחלק בין הנידונים, דכל מה שדן המנחת חינוך הוא באופן שהאדם פועל בקום ועשה לעבור עבירה, דהיינו שהולך ומבייש את חבריו ומלבין את פניו, ובכה"ג אין היתר לעבור בקום עשה על איסור דאורייתא כדי להציל מאיסור דרבנן. משא"כ המהרי"ל דיסקין מיירי בכה"ג שהאדם עוסק במצוה, ולא בעבירה, אלא שבדרך 'שב ואל תעשה' יוצא מזה מכשול לאדם אחר, ורק על מקרה כזה כתב שאין לחוש למכשול של השני.

[ובגוף דברי המנח"ח, יל"ד במה שמצינו בשו"ע סי' קכד ס"ז "לא ישיח שיחת חולין בשעה שש"צ חוזר התפלה, ואם שח הוא חוטא, וגדול עונו מנשוא, וגוערים בו", דלכאורה לדעת המנח"ח יהיה אסור לגעור בו. וכבוד הגה"ח הנ"ל שליט"א אמר לי שבתפילה יש הרבה מקורות בחז"ל על חומרא מיוחדת ודינים אחרים ואכ"מ].

גבאי צדקה

(י) ויש לעיין בגבאי צדקה שאינו מקבץ מעות עבור עצמו אלא עבור עניים אחרים, האם גם בכה"ג יש איסור 'לא תאמץ' ו'לא תקפוץ'. ובשם הגרש"ז אויעבראך זצ"ל מובא (שלמי שמחה עמוד נד) שאין בו איסור לא תאמץ, שהוא דין רק על הרואה את העני עצמו ולא נאמר ברואה גבאי צדקה. והגאון רבי יהודה פישר שליט"א דייין בהעדה החרדית אמר לי, שזה תלוי אם הגבאי נוטל לעצמו 'אחוזים' מתוך התרומה או לא, שאם לוקח לעצמו הרי זה בבחינת עסק, אבל אם כל מה שמקבל מעביר לעניים, הרי שיש לדון בו דין של יד עניים, וזה כבר דין אחר. ע"כ.

ופעם אמר כבוד הגרי"א שר זללה"ה ר"י סלבודקא שהכסף שאנשים תורמים לו אינו שייך לשיבה, כי הם מתכוונים לתת לו עצמו ושיעשה

בזה כפי הבנתו [וכן אמר לי אחד ממחזיקי התורה בדורינו, שברור לו שהעשירים שנותנים לו ממון מתכוונים שיעשה בזה כל מה שרוצה, ואינם מבררים כלל לצורך מה הוא משתמש במעות]. וכשאמרו טענה כזו לפני החזון איש זיע"א, אמר להגר"י ברטלר ז"ל ש"הרב מפוניבז' (שגם סבר שכוונת התורמים לתת לו שיעשה כרצונו ואינו שייך לישיבה) אינו צודק, אלא ראש ישיבה יש לו דין כמו גבאי צדקה, וצריך לנהוג בכל הממון כפי דיני גבאי צדקה, בין בקבלתו ובין בחלוקתו". וסיפר לי ידי"נ גאב"ד חריש שליט"א, שאמר את דברי החזון איש לפני גאב"ד בד"ץ ב"ב כבוד בעל החוט שני זללה"ה בעת שהיה נידון לפניו על אחד מגדולי מבצרי התורה, והודה לו והוסיף ואמר שזה ידיעה חשובה.

והנה, מסופר בבית בריסק שכאשר היה בא עני לפני מרן הגרי"ז הלוי זללה"ה ומדבר בדרך עזות, לא היה נותן לו צדקה, ואמר שכתוב (משלי יח, כג) "עשיר יענה עזות", ואם העני מדבר בעזות, הרי זה סימן ברור שאינו עני אלא עשיר, ואינו ראוי לצדקה (ועל דרך זה מבואר במעיל צדקה אות תקנו, עי' שם גילויים הרבה בענין הנ"ל).

והיה מעשה אצל אחד מגדולי מרביצי התורה שליט"א, שלאחר שסיים את אמירת השיעור, נכנס אחד לאסוף כסף, ואמר בקול גדול "צדקה צדקה". שאל המרביץ תורה "אתה גבאי צדקה או שזה בשבילכם", והשיב לו "למאי נפקא מינה", ואמר לו "נפקא מינה אם עוברים על לא תאמץ ולא תקפוץ". ומשמע לכאורה בדעתו שבגבאי צדקה אין עוברים על לא תאמץ ולא תקפוץ. אולם באמת יש לדון לאידך גיסא, דהרי באותה שאלה ששאל אותו בפני רבים הוא בייש אותו, ואיך נהג כן. אלא צ"ל להיפך, שהיתה כוונתו 'האם אתה העני עצמו' ואז יש כאן בקשה בדרך עזות פנים

ואינך עני ואין צריך לתת לך צדקה, או שאתה גבאי צדקה ואז יש חיוב נתינה מדין לא תאמץ ולא תקפוץ.

[ועדיין צ"ע, דגם אם הוא מדבר בעזות ומוכח שאינו עני, הרי סו"ס מביישו בשאלתו הנ"ל ואיך מותר לנהוג כן. ולפי דברי המנח"ח הנ"ל יש בזה איסור תורה של הלבנת פנים או עכ"פ ספק לאו דאורייתא, אפילו באופן שהמתבייש עובר על איסור דרבנן, וכאן לכאורה לא עבר על שום איסור דרבנן, ואיך מותר לחנך מאות תלמידים מצויינים כך. ואפשר שהיה שם גרם ביטול תורה דרבים, היות שהמרביץ תורה הנ"ל היה עסוק בליבון מו"מ של השיעור בפני התלמידים, וא"כ יש בו איסור ביטול תורה דרבים דאורייתא, ולא רק איסור דרבנן, ורצה להוכיחו באותה עת כדי שלא יהיה בפעמים הבאות ביטול תורה דרבים (ועי' סנהדרין יא ע"א במעשה דשום). ועדיין צ"ע].

להצילו מאיסור חמור

(א) עוד יש לדון עפ"י מה שייסדו האחרונים, דאף שכתב השולחן ערוך (או"ח סי' קסט"ב) 'לא יתן לאכול אלא למי שיודע בו שיברך', והטעם דאל"כ הוי לפני עור. מכל מקום בזמנינו יש אופנים שמותר להאכיל יהודי שאינו שומר תו"צ למרות שמכשילו באכילה בלא ברכה, היות שאם ימנע מלתת לו, עלול לבא לידי עבירות חמורות יותר של שנאת הדת וכיוצ"ב (עי' חזון איש שביעית סי' יב סק"ט, מנחת שלמה ח"א סי' לה, אגרות משה או"ח ח"ה סי' יג, תשובות והנהגות ח"א סי' תפג; ועי' בגליון רעק"א שו"ע יו"ד סי' קפא ס"ו לענין הקפת הראש על ידי האשה, ושבט הלוי ח"ד סי' יז). וא"כ מבואר שמותר להכשיל אדם כשעל ידי זה מונע ממנו לעבור במכשול חמור יותר. ועל דרך זה י"ל בנידו"ד, דאף שמכשיל את העשיר ב'לא ירע לבבך', ו'מלבין פני חבירו ברבים', ו'לא

תעמוד על דם רעיק', ועוד, אולם במה שנוטל ממנו את הצדקה מציל אותו מ'לא תאמץ' ו'לא תקפוץ' ומאיסור חמור יותר.

אולם באמת אי"ז שייך כלל לנידו"ד, חדא, דמאן יימר שביטול לא תאמץ הוא חמור יותר מלעבור על לא ירע לבבך ושאר איסורי תורה הנ"ל בקום עשה (שפעמים יכול להיות כלול בהלבנת פנים וספק איסור רציחה), ועוד, דאחר שנתברר שאין לנתינה של אותו עשיר שם נתינה כלל, ו"כאילו לא נתן כלום", א"כ גם יש לדון שאינו ניצל מאיסור 'לא תאמץ' ו'לא תקפוץ', ונמצא שלא מונע ממנו איסור כלל, אלא רק מכשילו בכמה וכמה איסורי תורה.

נוטל את שלו

(יב) גאון אחד שליט"א הציע לדון עפ"י יסוד בעל הקצות החושן (סי' רצ סק"ג) שנכסיו של אדם משועבדים לצדקה שחייב לתת, ולפי"ז טען שהעני תובע מהעשיר את שלו, ובכה"ג לא הוי איסור לפני עוור, וכמו שאדם יכול לתבוע את חבירו בבי"ד ולהשביעו למרות שיודע שישבע לשקר ולא הוי לפני עוור, דמאחר שהוא תובע את שלו, אינו צריך לחשוש למה שחבירו נכשל, דאין איסור לאדם לתבוע את שלו (עי' מוצל מאש ח"א סי' מה). וכן בנידו"ד, לפי דעת הקצוה"ח, נחשב שהעני תובע מהעשיר את שלו, שהרי נכסי העשיר משועבדים לצדקה שחייב לתת.

אולם יש לפקפק בזה, דאף אם נאמר כדברי הקצוה"ח שנכסי העשיר משועבדים לצדקה, אבל מהיכי תיתי שיהיו משועבדים לעני המיוחד הזה שבא כעת לפניו, והרי יכול העשיר לומר שרוצה לתת דוקא לעניים אחרים. וכעין דברי חז"ל (חולין קל ע"ב) דהמזיק מתנות כהונה פטור

כיון דחשיבי 'ממון שאין לו תובעים', ואף שמשועבד לשבט הכהונה, אולם לכל כהן וכהן יכול לומר שרוצה לתת לחבירו, וכן י"ל בנידו"ד (עי' קהילות יעקב ב"ב סי' ח).

ואמנם יש לדון שבצדקה יש חיוב לעשיר לתת צדקה לכל עני הבא לפניו, וכלשון הרמב"ם (מתנו"ע פ"ז ה"ב) "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון". וזה מחייב מיוחד כלפי אותו עני מסויים שבא לפניו, ואין העשיר יכול לדחותו שרוצה ליתן לעני אחר. אבל מבואר בקדמונים שכל החיוב לתת לעני שבא לפניו הוא רק באופן שעדיין לא נתן מעשר וחומש, אבל לו יצויר שהעשיר בנידו"ד כבר נתן כל מעשרותיו ואפילו חומש, א"כ אין לו חיוב כלל לתת לעני הבא לפניו. ושוב נסתלק השעבוד של הממון לעני, ונשאר רק איסור בפרשת 'לפני עוור' וכמוש"כ לעיל.

[ויש לציין בזה, למה שהיה מרגלא בפומיה דהוד כבוד הגראי"ל זללה"ה, שהיה מראה לי פעמים רבות את דברי מרן החפץ חיים זיע"א באהבת חסד (ח"ב פ"כ אות ד) בשם השיטה מקובצת (כתובות נ ע"א), שעל החזקת תורה מותר לתת יותר מחומש. עכ"ד. אולם קשה מאוד לקבוע שגם כלפי זה יש שעבוד בנכסי העשיר].

ובפרט לאחר שביארנו שהעשיר לא יקיים מצוות צדקה באותה נתינה, א"כ בודאי לא שייך לומר שהעני בא לתבוע את שלו, שהרי כשהעשיר יתן לו בפנים זועפות, לא יקיים בזה מצות צדקה כלל, וימשיך להיות משועבד וחייב כמו מקודם, ונמצא שהעני נטל ממנו ממון בעלמא ולא ממון צדקה כלל, ועיין.

עניים מהוגנים

(ג) ומצינו בחז"ל (ב"ק טז ע"ב) הנותן צדקה לעניין שאינם מהוגנים אינו נוטל שכר, ועל פי זה כתב רבי יהודה החסיד בספר חסידים (סי' סא) "לפיכך יתפלל אדם להקב"ה לעולם שיזמין לו בני אדם מהוגנים". והדבר הוא פלא של ממש, למה יש לו להתפלל ולהתחנן לפני אדון עולמים שיזמין לו עניים הגונים ושלא יכשל חלילה בנתינה לאינם הגונים, והרי הוא יכול לבדוק ולחקור הדבר בעצמו, שכאשר בא לפניו העני, יבדוק אם הוא ישר ונאמן, אם הוא עני ונצרך, אם הוא ירא שמים וצדיק, אם הוא מרביץ תורה ותלמיד חכם, אם הוא נושא שם טוב ומעורב בין הבריות. ומה ענין התפילה לכאן. והאם מצינו שיש להתפלל על המצות שלא יהיו עם 'זכר לזכר דחשש חמץ', או להתפלל 'שלא יהיו נאפים שלא לשמה', או להתפלל שיהיה האתרוג בלתי מורכב, או להתפלל שיהיה ציצית מצמר אמיתי ולא מזויף. ומדוע דייקא במצוות צדקה קבעו חז"ל להתפלל לה' שלא יכשל.

למה לא ידון עם העני בניחותא, מאין באת ולאן אתה הולך, כמה אתה צריך כדי לחיות, כמה ילדים וכמה שידוכים, מה גודל המשכורת שלך, כמה זמן אתה אוסף כספים, וכמה נתן לך כל אחד ואחד. לכמה זמן הנתינה תועיל ומדוע, ולמה אביך לא נותן לך יותר, ולמה אחיך ובן דודך לא נותן לך יותר. וכמה אתה נותן לבניך ולבני ביתך להוצאות, וכמה אורחים יש לך על השולחן, כמה מהם מוכרחים וכמה מיותרים, איזה בגדים יש לך ואיזה רכבים יש לך, כמה זמן אתה קוצב לאסיפת כספים וכמה ללימוד תורה, כמה זמן אתה עוסק בגמילות חסדים וכמה זמן עמל ביגיעת כפיך, וכמה בעבודת ה' והרבצת תורה. כמה המלצות

יש לך, ולמה אין לך ממקומות אחרים. כמה רשום בחשבונות בנק שלך בג' חודשים אחרונים, ולאיזה חוג אתה שייך, ומה הדעות הפוליטיות שלך. מי מרבני העיר וחכמיה מכיר אותך, איזה גבאי צדקה שמע עליך, ואיזה גמחי"ם מתעסקים איתך. וכן כל אחד יוסיף מדעתו ומדיליה עוד שאלות ובירורים כהנה וכהנה, והכל כדי שח"ו לא יכשל בעניים שאינם הגונים. ומאי טעמא צריך דייקא תפילה על זה.

ומוכח ומוכרח שאמנם בכל המצוות יש אחריות על כל אחד ואחד לברר, לדאוג, לבחון, לשקול, להבין, ללמוד ולהעמיק אם באמת אפשר לקיים המצוה בצורה כזה או אחר, ואין היתר לסמוך על אחרים במקום שאפשר לברר (כמבואר בש"ך יו"ד סי' כח ס"ק כו ועוד מקומות דאין סומכין על החזקות במקום דאפשר לברורי), ואדרבה, ככל שמברר ובוחר יותר, כך עלתה בידו מצוה מתוקנת ומובחרת יותר.

משא"כ לענין פרשת מצוות צדקה, כל דבר ששואל וכל דבר שמברר וכל נידון שדן, וכל שליח שבוחן העני, יכול לגרום לאיבוד כל זכות הצדקה שלו, ומבטל לפחות ארבע מצוות עשה ועובר על שלש מצוות לא תעשה, ומפסיד עולמו, ופוגע בזרע אחריו לדורות עולם. ולפעמים גם עובר באיסור רציחה שהוא ביהרג ואל יעבור לדעת רבינו יונה (שע"ת ש"ג אות קמ) [וכתב בספר מעיל צדקה (א'תקכח) "עוד יתכן לומר [טעם שהמעות נקראים 'דמים'], כי על הרוב מי שהוא בעל ממון, על הרוב שופכי דמים הם בלא כוונה, משום ד'עשיר יענה עזות', והדיבור הקשה שופך דם שומעיהם אף שהמדבר אינו מכוון לשפוך דם. ולכן נקראו דמים"]. לכן אמרו חז"ל, תתפלל ושוב תתפלל, ואם תהיה ראוי לכך אולי תזכה לתת מכספך לעניים הגונים, אבל לשאול ולדרוש ולחקור

ועל ידי זה לבזות המקבל, הוא סתירה לעצם מצוות הצדקה.

דעת גאוני הזמן

(יד) וזכיתי בס"ד לדון בכל הנ"ל בדקדוק עם ג' גאוני הזמן שכל אחד בפני עצמו רב הדומה למלאך ולשרף, מלך בתורה ושליט ביראה. ה"ה אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א, הנשר הגדול הגאב"ד מו"ר הגר"מ גרוס שליט"א, הנר המערבי ארי שבבבל מו"ר הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, וכולם בפה אחד לא אמרו לא ראו ולא מצאו היתר בזה.

וכל אחד עם הנוסח הטהור שלו. כבוד הגר"מ ברים שליט"א אמר שמסתבר שאפילו אם ידוע שלא יבייש כלל אלא רק יהיה עם פנים זועפות, ג"כ אסור לבקש ממנו ולהכשילו. כבוד הגר"מ גרוס שליט"א אחרי נידונים וצדדים לכאן ולכאן במשך כעשר דקות אמר שאכן לא רואה בזה שום היתר לבקש. כבוד הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א אמר מיד 'עס איז א בומבעדיגע שאלה' (זה שאלה 'פצצה'), ובמשך כעשרים וחמש שנים שזכיתי אני הק' לדון לפניו כתלמיד לפני רבו ועבד לפני אדונו, מעולם איני זוכר כזו התבטאות ממנו. ואחרי ששוחחנו ובייררנו את כל הסוגיא והוסיף מדיליה שלא שייך תשובה מצד הנותן כשלא נתן בסבר פנים לדעת הגר"א שכאילו לא נתן כלום וכמש"כ, ונשאר במחשבה והתבוננות, ואחר זמן אמרתי לו שאמרו הגאונים הנ"ל שליט"א שלא רואים היתר בזה, ואמר מיד בקול ברור "איך האב אייך שוין געזאגט אז עס איז א באמבעדיגע שאלה!!!" ('אמרתי לכם שזה שאלה פצצה!').

בדידי הוה עובדא

טו) אני הקטן נתקלתי כמה פעמים במשך השנים באנשים שנותנים סכומים אדירים וכוונתם לפעמים לטובה, אולם הם נותנים מוסר למבקש ומזלזלים בו, ואין למקבל שום דבר לומר אלא לקבל התוכחה ולשתוק, היות שעניניו תלויות על הצ'ק שרוצה לקבל.

ופעם הייתי בקבלת קהל אצל אחד, והיה שם קרוב למאה איש והמתנתי עד הסוף, עד שהגיע זמני להכנס אל 'הגאווה' פנימה, ואמרתי והצעתי ונסיתי, וכתב לי חמש מאות דולר, כמעט בכיתי ואמרתי שאני זקוק להרבה כסף, ומיד השיב לי בכאלה קולות וברקים, כאלה צעקות אדירות, עד שאפילו מחוץ לבית היה אפשר לשמוע. ואחר כחצי שנה הגיע אותו נדיב לרצות אותי בזה.

פעם אחרת הייתי אצל נדיב מסודר שכל אחד צריך לקבוע לו זמן מלכתחילה, והכניס אותי אליו והבטיח לתת לי שמונה עשרה אלף דולר, אולם ראיתי שעומד בחוץ כבוד ראש ישיבת בית מתתיהו הגר"ב ויסבקר זצ"ל, ומיד אמרתי לאותו נדיב שיש אחד מחשובי ראשי הישיבות בחוץ, נא להכניס אותו. ואמר לי "אתה לא האפוטרופוס של כלל ישראל", והתחננתי לפניו, עד שאמרתי לו "אני מוותר על השמונה עשרה שלי, תן לו את זה, אני לא יכול לראות את הראש ישיבה הזקן בחוץ"... ואמר לי בחוצפתו, "או שאתם שותקים, או שתצא מכאן", והתחיל לדחוף אותי החוצה, ואמרתי לו "כעת אני מבין מה שדקדקו חז"ל 'כל מה שאומר לך בעל הבית עשה חוץ מצא', שרק ב'אומר' בפיו אין צריך לשמוע, אבל אם כבר נותן מכות בידים, אז חזר הדין שחייבים לשמוע. וסוף המעשה שלא נתן לי כלום וכן לא הכניס הראש ישיבה הנ"ל ז"ל. ולא עבר הרבה

זמן שאותו גביר אדיר נפל מגדלותו רח"ל. (ואחר כמה שנים נפגשתי עמו ודיבר בהכנעה ובעדינות, וכאב לי עליו שהגיע לכך שאיבד את גדלותו).

ופעם נכתב בעיתון של אנשי שוליים מאמר עם דברי גנאי עלי ועל המוסדות, ובאותו זמן נפגשתי עם עשיר ונדיב מפורסם, ואמר לי מיד "ראיתי שאין סיבה לתת לכם שום דבר" בזלזול, ובסוף הגיע היום רח"ל שהנ"ל דיבר איתי מבית חולים לפני שנפטר וביקש ממני להתפלל עליו.

ויש גם נדיבי עם שהם באמת צדיקים עם לב טהור, אולם עסקן כזה או אחר נעשה להם לראש רח"ל, ומדין כל דאלים גבר חותך ומכריע דינם של העניים וראשי המוסדות כשודא דדיינא, כאילו הוא ראש הסנהדרין של שבעים ואחד. וכבר ייסד לנו הסבא קדישא בעל החפץ חיים זיע"א בעובדא של עשיר שזרק אלמנה אחת מביתה שהשכיר לה, שהמתין לו כחמש עשרה שנה לראות מה יעשו עמו מן השמים. וגם אני הק' המתנתי בנידו"ד כעשר שנים לראות מה יהיה דינו, עד שבעיני ראיתי עונשים חמורים שלא שמענו אפילו לא על אחד מיני אלף רח"ל, ומי יודע אם זה לא בגלל הבושות והאי זהירות שעסקנים גרמו לצער אנשים שבורים ותלמידי חכמים במשך השנים, ובטוח אני בזאת שעשו כולם תשובה בלב ונפש, וברצונם לתקן את מעשיהם ולטהר את דרכם לעבוד לפני ה' באמת ובתמים.

מידה טובה מרובה

טז) ואשרי חלקם של אותם המבינים בעם, שאצלם מרובה מידה טובה ולומדים היטב הלכות הנהגות הצדקות כדת, ונוהגים בהם אפילו

במסירות נפש, ואצלם ורק אצלם נתקיים דברי המדרש (שמו"ר לא, ג) "אם עמד עשיר בנסיונו ועושה צדקות הרי הוא אוכל ממנו בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא". ומקיימים מה שכתב התנא במסכתא דרך ארץ (פ"ד) "אם עשית צדקה תזכה לממון, ואם זכית לממון עשה ממנו צדקה. בעוד שהוא בידך, קנה ממנו העולם הזה, ותנחל העולם הבא. שאם אין אתה עושה ממנו צדקה, יעוף פתאום, שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו". ובספר החינוך (מצוה תעט) הביא דברי חז"ל (שמו"ר לו, ג) "שאין שום אדם בא לעניות לעולם בשביל רבוי הצדקה שיעשה, שנאמר (ישעיה לב, יז) והיה מעשה הצדקה שלום".

ומה גדולה מעלת הצדקה, עליה כתב הרמב"ם (מתנו"ע פ"י ה"א) "חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה, ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונוני, ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". וכשהראתי את לשון הרמב"ם לפני הוד כבוד בעל הדרכי שמואל זללה"ה, ראה בהתפעלות את הלשון "שהצדקה סימן לצדיק זרע אברהם אבינו", וכמדומה שאמר "בא נלמד שוב את ההיליגער ווארטער של הרמב"ם", וחזר ע"ז כמה פעמים "סימן לצדיק זרע אברהם אבינו, סימן לצדיק זרע אברהם אבינו".

ואיתא בזוהר הקדוש (ויגשר רח ע"א) הקב"ה ברא בעולם כמה מינים, מהם צדיקים מהם רשעים, מהם טפשים מהם חכמים, וכולם מתקיימים בעולם, עשירים ועניים, וכולם כדי שיזכו ויטיבו אלו עם אלו, הצדיקים עם הרשעים והחכמים עם הטפשים והעשירים עם העניים, כי על ידי זה

זוכה האדם בעולם הזה להתקשר בעץ החיים, ולא עוד אלא צדקה זו שהוא עושה עומדת לעד שנאמר צדקתו עומדת לעד. ע"כ.

ומן הענין להביא מה שסיפר רבינו שמעון סופר בנו ותלמידו של רבינו החת"ס זי"ע, מעשה שהיה בעיר מולדתו פרנקפורט בקדמת דנא, שהיו שני עשירים שבאו לדין תורה, אחד היה עובר על תקנת אושא ונותן צדקה מרובה יותר מחומש, והשני היה מקמץ ונותן פחות ממה שחייב. ומי שנתן יותר מחומש אמר שמאחר שאינו יודע את עיתו וחושש שימות במהרה, לכן רוצה להספיק לתת כמה שיותר, ולעומתו הקמצן אמר לאידך גיסא, שמאחר שאינו יודע את עיתו וחושש שיחיה שנים רבות, לכן רוצה לשמור ממון לעצמו לימים שאינו יודע אם יהיה מי שיתמוך בו. ואמרו הבית דין פסק הלכה: הפזרן שחושש שמא ימות מהרה, אין לך ממה לחשוש ואתה תחיה באריכות ימים ושנים ולכן אי"צ לעבור על תקנת אושא. והקמצן שחושש שמא יחיה זמן רב, גם לך אין מה לחשוש, ומהר יעברו ימיך כצל עובר... וע"ז נאמר 'צדקה תציל ממוות'.

פקדון

(יז) כתב אדונינו הרמ"א בשולחן ערוך (יו"ד רמט, יג) "לא יתפאר האדם בצדקה שנותן. ואם מתפאר, לא די שאינו מקבל שכר, אלא אפילו מענישין אותו עליה". והקשה מרן החפץ חיים זיע"א (אהבת חסד ח"ב סוף פרק כג) "ולענ"ד לא ידעתי מנין להו שהנותן צדקה להתפאר מאבד המצוה לגמרי, דלא מצינו שאדם אובד צדקותיו שעשה כי אם בתוהוה על הראשונות, ואף דיש לו עתה חטא במה שמתגאה ומתפאר, הלא מכל מקום אינו תוהוה על עצם המצוה שעשה מתחילה". והניח בצריך עיון.

ושמעתי לבאר על פי מה שכתב זקה"ק החתם סופר זיע"א (דרשות ואגדות עמוד פה) בשם הכוזרי, "כי עיקר הברכה היא הכנת המחשבה והלב, להזכיר כי הקב"ה הוא הנותן לנו, וזאת המחשבה היא חליפי הטובות שמקבל מהקב"ה", ועפ"י כתב החת"ס ז"ל, "לפי זה רק כשחושב כן שלה' הכסף והזהב, אזי קונה הכסף ויקרא שמו עליו, ואז כשהאדם מרימו אח"כ לקב"ה, הרי הוא כאילו נותנו משלו, שהוא קנאו".

ולפי"ז יתבאר שהנותן צדקה ומתפאר בה, הוכיח במעשיו שמחשבתו כי לו הכסף ולו הזהב, ובאופן כזה נמצא שהוא נותן מעות שאינם שלו, ורק על ידי שמבין שהכסף פקדון בעלמא בלבד, רק בזה יכול לקיים מעשה נתינה של צדקה. וכבר קבע זקה"ק החתם סופר זללה"ה בתשובתו ש"ישראל יוצאים ביד רמ"א", ואין לנו בני אשכנז אחר הרמ"א שום דבר, ואם נפסק בכתב ידו בשו"ע להלכה ולמעשה, לעולם אין לנו הכח לא לחשוש לדבריו.

ובמסכת דרך ארץ זוטא פ"א איתא "כל מה שיש לי בעולם הזה אין לי חפץ בהם, לפי שאין עולם הזה שלי", ובפ"ב שם איתא, "בין שהוא שלך בין שאינו שלך אינו שלך, את שלך אינו שלך, ואת שאינו שלך למה הוא לך". ובספר מעיל צדקה (אות שנ) הביא דברי הקדמון בעל ה'שבילי אמונה' (נתיב כא) "הממון הוא פקדון אצלו, ומה שלוקח ממנו לצרכו הוא כמו מופסד, אבל מה שנותן צדקה ממנו, הוא מחזיר הפקדון למי שנתנו לו, וכאילו מקבל ממנו בהלוואה וישלמנה לו, שנאמר (משלי יט, יז) מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו", ונוראים הדברים למתבונן.

החזקת תורה

יח) וצריך לדעת שעיקר הצדקה צריך ליתן להחזקת תורה, וכמו שכתב להדיא בשולחן ערוך (יו"ד סי' רמט סעיף טז) "יש מי שאומר שמצות בית הכנסת עדיפא ממצות צדקה, ומצות צדקה לנערים ללמוד תורה או לחולים עניים, עדיף ממצות בית הכנסת", הרי שהחזקת תורה מעולה מכולם, ואחריה בנין בית הכנסת, ואחריה צדקה לעניים.

ומורי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א סיפר, שמרן החפץ חיים זיע"א הגיע לאסוף כסף להחזקת הישיבה בעיירה אישישוק, ואמרו שאינם יכולים לתת לו כלום, היות שהם צריכים את כך הכסף לצורת הקמת בית הכנסת. ואחר שנים מועטות נשרף אותו בית הכנסת. ואמר החפץ חיים שזה אירע בגלל שעברו על דינא דשו"ע ונתנו הכסף לבית הכנסת במקום להחזקת תורה. וביאר מרן החפץ חיים, שאפילו שאותם בעלי בתים אינם מבינים בזה, ולכאורה מה שייך לתבוע אותם על זה. אולם "כותלי בית הכנסת כזה הופכים לטרייף. היות שהכסף היה צריך להיות להחזקת תורה. ובית הכנסת שכתליו טריפה, סופו לשריפה".

ואיתא בגמ' (ברכות ג ע"ב) דכל יום בעלות השחר היו חכמי ישראל נכנסים אצל דוד המלך ואומרים לו עמך ישראל צריכין פרנסה, והיה שולח אותם לפשוט ידם בגדוד וכו'. וצ"ב מה הענין במה שחזרו על זה יום יום. וביאר מורי ארי שבבבל שליט"א, דכל יום באו לומר לו שיוציא ממונו להחזקת תורה בישראל. ומחמת ששלח אותם ליקח ממון ממקום אחר ולא נתן מאוצרותיו, לכן לבסוף לא נבנה מהם בית המקדש ונבזז הכל על ידי אחד המלכים ואכמ"ל.

בעלי חוץ

אמר החכם: אם אני חושב לרגע ש'מומנו'
הישועה מגיע, אז ברור לי ש'מומנו', לא
תגיע שום ישועה כלל.

מיוסד על לשון הרב מצריסק זללה"ה, כשנכנסו אללו אנשים שהיו נראים צעל
הון, העיד על עצמו שאם היה לו מחשבה אחת שינא מהם תועלת לשיבתו,
הרגיש שזה חיסרון באמונה וביטחון, ומיד ידע שלא ינא מהם מאומה.

תשובה ב

המועדון הסודי

רב קהילה וראש ישיבה שמנהיג קהילה שתלויים בו בכל דבר קטן כגדול, מפרטי חינוך והשקפה עד שאלות מחדר לידה, מנידונים בעסקים עד הקושי בבתי חולים, מהחלטה בקניית בתים עד שידוכים לילדים. וממילא הוא יודע סוד חייהם באופן מפליא. ובחסידי שמים כולם יראים וחרדים לדבר ה', בני תורה ובני עליה כאמת ובתמים.

ומאז תקופת ה'קורונה' בשנים האחרונות גדלה עשירותם של קרוב לעשרה מבני קהילתו, ונעשו אנשים אמידים מכובדים ומורמים מעם, בעשירות מופלגת של עשרות מיליוני דולרים. והורה הרב הנ"ל לאותם אנשים, שלא יספרו לנשותיהם שנעשו גדולים וחשובים אנשי הון.

והעירו לו שלכאורה הוא נגד מה שחתמו והתחייבו בשטר התנאים "ואל יבריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה, רק ישלטו בנכסיהון שוה בשוה, וידורו באהבה ואחזה ושלוש ורעות".

אולם הרב הנ"ל הצדיק את עצמו ואמר, שהיות
שהחוש מוכיח שאלו שנעשו עשירים השתנה
ביתם לרעה, בין בחינוך הבנים, בין בצניעות
הבנות, ובין במושגי והנהגות נשותיהם. לכן כל
זמן שהבעל נותן לאשתו כל צרכה כדת, אין חיוב
לגלות לה שיש לו יותר ממון מזה.

האם נכון להורות כן לקהילתו, או שאסור
להתחכם על מה שהורו רבותינו וקיבלו אבותינו
עד דורינו אנו בנוסח התנאים.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שהגם שחותמים על שטר התנאים,
ויש לזה תוקף של התחייבות. אולם כל זה כלפי עצם החיוב של
הבעל לתת לאשתו כל צרכיה, אבל כלפי סודות הבעל מהיכן
לקח את ממונו וכיוצ"ב, על זה לא מיירי, וכל זמן שאינו מתנהג
בדרגה מעל דרגת האשה אלא נותן לה כפי מה שנוטל לעצמו,
אינו נגד החתימה בשטר. והגם שיש לדון בטענה זו, אולם מנסיון
למדנו וראינו גודל הסכנה של ריבוי מותרות, עד כמה משפיל
ומקלקל, משנה ומחריב, בתוך אלה שעלו לגדולה².

ב. א) כתב בשו"ת מהרי"ק (סי' נז) על עובדא באחד שלקח כל נכסיו
וברח מאשתו, וטען שאשתו מורדת בו. וכתב לו המהרי"ק, שעל

טענתו שהיא מורדת אינו נאמו עד שיביא עדים גמורים או שכנים ושכנות וכו', וכל זמן שלא יביא ראיה אסור לו לקחת את הנכסים לעצמו, ואפילו ממון שהיה שייך לו קודם הנישואין אסור לו לתפוס לעצמו, "כי על מנת כן מכניסין הנדוניות, שיהנו מהן הבעל והאשה יחד, ומשועבדים כל הנכסים גם למזונות האשה ולפרנסה. וכל שכן בהיות התנאים מבוארים ביניהם שישלטו שניהם שוה בשוה בנכסים ולא יבריחו זה מזה", ועל כן מסיים שם בחרם וגזירה על הבעל שחייב להחזיר כל הנכסים לרשות שניהם. חזינן בדברי המהרי"ק שיש תוקף של התחייבות גמורה למה שכתוב בשטר התנאים [אלא שהביא רק את הענין של 'ישלטו בנכסיהם בשוה', ולא את החלק של 'אל יעלימו זה מזה'].

וכן מבואר בשו"ת מהר"י וייל (סי' קלד) על אדם שתבע את חתנו על שהעלים נכסים רבים מאשתו, וזה נגד מה שהתחייב בתנאים, "ובתנאים כתוב הזוג שניהם ישלטו בנכסים ולא יבריחו זה מזה בלי רשות וידיעת של אחר". עיין שם שמברר לגופו של נידון אם הבריה בצדק או לא.

וכן בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' מה) כתב בנידון אשה גבירה שנתנה לאחותה צדקה גדולה בלא ידיעת בעלה. ובעלה טוען שאין לה רשות ליתן מתנה בסך רב כזה. וכתב על פי דברי המהרי"ק הנ"ל שכיון שכתבו בשטר התנאים "ישלטו בנכסיהם שוה בשוה", א"כ יש רשות לאשה ליתן צדקה כפי רצונה, ומה שבש"ס והשו"ע לא מצינו היתר כזה, צריך לומר שהוא מפני שבזמן הש"ס והשו"ע לא נהגו לכתוב נוסח זה בשטר התנאים, אבל בזמן הזה שכותבים כן, יש רשות לאשה כמו בעלה. וסיים שאף שהוא חידוש, אולם סו"ס אי אפשר להוציא

ממון ממי שכבר קיבל מהאשה. ומבואר שש"ל שמה שכותבים בשטר תנאים הוא חיוב גמור.

(ב) אולם הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (תליתאה סי' קפא) חולק על כל זה, וכתב שאין תוקף כלל לנוסח ההתחייבות הזה שכתוב בשטר התנאים, וכולו אינו אלא נוסח ברכה בלבד, וזה לשונו: "על דבר אשר רצה לומר דמותר ליקח מנשים צדקה בלי רשות הבעלים, מכח דבתנאים כתוב 'וישלטו בנכסיהון שוה בשוה', הוא תמזה מאוד לחדש דבר כזה, דבזה יתבטל כמה דפין בש"ס ובשו"ע אשר מבואר ההיפוך. - ובודאי מה שכתוב שישלחו בנכסיהן שוה בשוה הוא שופרי דשטרא, והדרך לכתוב כן בכל התנאים, ואין זה תנאי אלא רק דרך ברכה מן הכותב, והעדים מברכים אותם שיהיה ביניהם שלום ואחדות עד שיסכימו להיות שולטין בנכסיהון שוה בשוה, אבל אין זה דרך תנאי". ולפי דבריו אין כאן תורת התחייבות כלל, אלא ברכה בלבד [ויש להוכיח כדבריו, ממה שכתוב בתוך אותו נוסח "וידורו באהבה ואחוה ושלום ורעות", וכלפי זה לכאורה לא שייך מושג של התחייבות וקנין, דאי"ז דבר ממשי, אלא דברים שבלב. וכמו שהראש ישיבה אינו יכול לעשות קנין עם הבחורים שיבואו להתפלל בישיבה, שהוא אינו ענין ששייך למערכת הקניינים].

ויש להוסיף ולדון עוד, דאפילו לדעת המהרי"ק שיש תוקף להתחייבות הזו הכתובה בשטר התנאים, כל זה מיידי כלפי נכסים שהבעל חייב להעמיד לאשתו, אבל כלפי נכסים שאינו חייב לה, אינו מתכוון כלל לתת לה שליטה בהם.

ומעתה נראה, שכל החיוב "אל יעלימו זה מזה", הוא חלק מאותו חיוב

של "ישלטו בנכסיהון שוה בשוה", ולא חיוב בפני עצמו לגלות לאשה כל הסודות שלו, ולכן כל מה שאינו שייך לאשה מצד הנכסים, אין גם איסור להסתיר ממנה.

(ג) ובפרט בנידו"ד שיש חשש שאם יתוודע לאשה על העשירות שזכה לה בעלה יכול לגרום לשינוי רוחני וירידה בחינוך ובאורחות הבית, בכה"ג בודאי יש לסמוך על זה שאינו מונע ממנה מה שראוי לה מצד הדין, ואינו צריך לספר לה יותר מזה מאומה. וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

וכבר כתב זקני הכתב סופר זיע"א (הקדמה לחידושי גיטין) "הנסיון ילמדנו ובעינינו אנו רואים כי דין גרמא, שלא מצא לו עזר אשת חיל אוהבת תורה מסתפקת במועט, וצועקת הב הב, ומה לי ממך מה לי מתורתך צלח רכב כרכבו של ריחיים לטחון טחון ולהביא קמח למזון, פקח עיניך וראה לפרנסני בכבוד בריוח ולא בצמצום, ועל ידי זה כמה וכמה שמוכרחים לפרוק עול לימוד התורה מעלים ולכלל היותר אפשר להם ללמוד תורה בלי עיון אבל לא לעסוק ולאוקמי גירסא לכוון להלכה. - ולכן אמר אלף נכנסים לבית המדרש ואחד יוצא מהם דראוי להוראה, והיינו "אדם אחד מני אלף מצאתי" אחד יוצא מהם להוראה, והטעם "ואשה בכל אלה לא מצאתי" אשה כשירה, אשת חיל מי ימצא, בעוה"ר."

(וכ"כ בשו"ת או"ח סי' כ עיין שם).

כפירה

אמר החכם: לימוד התורה בלי חידושים
מביא לידי כפירה.

מיוסד על לשון צעל השבט מוסר זללה"ה, מוצא צמחא לספרו מעיל נדקה
החדש שנדפס בשנת תשנ"ד. והוסיף שם שהמורה צלי החידושים נראה כמלתא
צלי טעמא, דברים תפלים מצלי מלת, וזה מציא לידי כפירה, ואין לזלזל אפילו
בחידושים קטנים, שהרי הכל מנטרף לחשצון גדול.

תשובה ג

דורש האמת

בחור שלמד סדר נזיקין על בוריו ונבחן בעל פה
'עם אצבע' על הכל, ובמשך כמה שנים היה לומד
בחברותא בעיון רב בצוותא עם אחד מראשי
הישיבות הגאונים של הדור שליט"א הכנה
לשיעור היומי כל יום ויום, וכיום לומד ומוסר
חבורות בעומק חידושי רבינו חיים הלוי זללה"ה.

אולם לדבריו, כעת הוא מרגיש בנפשו שהוא
מחפש משהו 'חדש', את 'האמת', ולדבריו אין לו
חשק ללמוד עוד כפי הסדר של עולם הישיבות,
ומה כבר אפשר לחדש אחרי שכבר חידשו ואמרו
הכל, ובין כך לא שמענו שיש בדורנו עוד אחד כמו
החזו"א ז"ל או הרב מבריסק ז"ל שלימדו והכניסו
'נוסח חדש' לעולם התורה.

ולכן רצונו עכשיו לפרוש מהמסגרת של עולם
הישיבות, ולעזוב את דרך הלימוד המקובל כמה
מאות שנים, ולהצטרף ללימוד תורת רבינו נחמן

מברסלב זיע"א, ששם רואים 'גילויים חדשים'
לכל החיים ולכל התורה, ומגלים את האור הגנוז
בכל אדם ובכל הבריאה ובכל מאורעות העולם
וכיוצ"ב. ושאלתו בתמימות ובאהבה, כתלמיד
לפני רבו, אם זה נחשב אפיקורסות לעשות
ולחשוב כהנ"ל.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שהיות שמדובר באחד מקדושי עליון
ומעמודי עולם החסידות, אין מקום לאנשים כחמורים לגמגם
שום דבר והשתיקה יפה [וכבר שמעתי מפי גאון ישראל רבינו
שמחה בונים שליט"א שפעם עבר בבין הסדרים על כל הספר
ליקוטי מוהר"ן, והיה נראה בחוש פעמים רבות שתורתו עולה
ממש בקנה אחד עם אותו מהלך ונוסח של רבינו הגר"א ז"ל].

אולם כאשר בחור מבקש לעזוב את עולם הישיבות וללכת לדרך
חדשה, ברור הדבר שעצם היציאה מבית המדרש היא מעשה
עבירה, וגורם לשכינה שתתמעט בישראל, ועבירה גוררת עבירה
וזה יכול להביא רח"ל עד שאול תחתית.

ולכן לעולם אין לעזוב את כותלי בית המדרש, ובפרט שנראה
בנידו"ד שמדובר על נפילה ומשבר נפשי שבעז"ה יתחזק ממנו
ויחזור לחדש חידושים נוראים בעומק העיון כדרכו, ולשמח את
הקב"ה בכל מילה ומילה של תורה שמנשקוהו בנשיקות פיהו.
ואם 'מחפש באמת' דברים עמוקים על פי סוד, אפשר למצוא

גם במסגרת של עולם התורה ספרים קדושים שאינם סותרים להמשך הלימוד בבית מדרש עם בני הישיבה. ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכים אותו.

ג. א) כתב השולחן ערוך (יו"ד סי' רמו סעיף ד) "חייב אדם לשלש למודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו הארבעה ועשרים; שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה, ופירושי תורה שבכתב בכלל זה; שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה, דברים שלמד מפי השמועה. - במה דברים אמורים, בתחילת לימודו של אדם. אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו". והוא מדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (פ"א הי"א-ה"ב). וכתב הרמב"ם (יסוה"ת פ"ד הי"ג) "ואני אומר שאין ראוי לטייל בפרדס אלא מי שנתמלא כריסו לחם ובשר, ולחם ובשר הוא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המצות".

נמצא שעיקר לימוד האדם בתחילתו צריך להיות שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד, וכשיגדיל בתורה "יפנה כל ימיו לתלמוד בלבד", והזמן לעסוק בטיול בפרדס הוא רק אחרי שמילא כריסו לחם ובשר בידיעת התורה והמצוות לפרטיהם.

ועיקר לימוד התורה בעיון כדת הוא בישיבה, ואמרו חז"ל (יומא כח ע"ב) "מימיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם. היו במצרים ישיבה עמהם, היו במדבר ישיבה עמהם. אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה, יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה, יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה".

ורבינו המהרש"א ז"ל כשלא היה בישיבה, לא היה מסוגל לחדש בתורה כמו בשעת הלימוד בישיבה, וכמו שכתב בשני מקומות בחידושו "מכאן עד סוף הפרק לא ראיתי להעלות על ספר מחידושי הלכות, מפני שלא למדתי אז בישיבה בהיותי ביריד לובלין" (שבת עה ע"ה), "מכאן עד סוף הפרק לא רציתי להעלות על הספר מחידושי הלכות, רק מחידושי אגדות, מפני שלא למדתי אז בישיבה, בהיותי ביריד לובלין" (סנהדרין מב ע"ב).

ומי שעוזב את הישיבה לעסוק בעניינים אחרים, הרי זה עצמו מוגדר 'עבירה', וגורם לשכינה שתתמעט מישראל, שאין לקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכות ח ע"א). וכשיוצאים לעבירה, הרי כבר אמרו (אבות פ"ד מ"ב) 'עבירה גוררת עבירה', וביאר רבינו הגר"א ז"ל (אבן שלמה פ"ד אות ז) שאפילו אם העבירה הראשונה נעשתה באונס ושוגג, בכ"ז נענש על זה, כי עבירה גוררת עבירה ומביא על עצמו רוח טומאה הגוררת אותו לעוד עבירות. ובפירושו למשלי (א, כב) כתב "כל דבר שאדם עושה נותנים לו רוח ממרום והוא מסייע אותו לעשות עוד דברים כאלה, וזה הרוח אינו נח ושוקט עד שעושה עוד דברים כאלה, והוא נהנה מהם ומזה יש לו נחת רוח, הן בדבר מצוה או בדבר עבירה, וזהו מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. וכל דבר עבירה שהיא גדולה, גם הרוח הבאה ממנה היא גדולה ומתאוה יותר לעבירה עוד".

וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

(ב) ושמעתי ממו"ר המשגיח רבי משה אהרן שטרן זללה"ה, על מה שנאמר בנבואה האחרונה במלאכי (ג, ו) "כי אני ה' לא שניתי", שבכלל הציווי ללכת בדרכי השי"ת, מוטל על האדם התפקיד של 'לא שינתי', להיות עקבי ולא הפכפך בדעותיו. ועוד הביא מה שנאמר על כלל ישראל (שיר השירים ח, ט) "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף", ופירש, מתי אפשר לבנות על כלל ישראל, אם הם במצב של 'חומה', אבל אם הם במצב מתנדנד בלי עקביות, אי אפשר לבנות עליהם.

ובגליונות עץ ארז על מזמור קי"ט (פסוק סב, נדפס בהקדמת חידושי הכת"ס גיטין שי"ל ע"י מכונינו) פירשנו בזה מה שאמר דוד ע"ה "חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך", ומדויק בפסוק שההודאה צריכה להיות בזמן קבוע, לא יום אחד בחצות ויום אחד באשמורת השלישית וכדו', אלא תמיד 'חצות לילה אקום'. שעבודת ה' צריכה להיות בקביעות [וזכיתי להיות בקודש פנימה אצל מו"ר ארי שבבבל הגרא"ד ווכטפויגל שליט"א שקם מוקדם מאד באשמורת הבוקר ולומד גפ"ת עם 'קווה', ובזמן הנחת תפילין מתחיל להניח כמה זוגות תפילין ולומד איתם עד סמוך לזמן התפלה בישיבה, והוא מקפיד לצאת מביתו שיעור זמן שיוכל להניח שוב תפילין בישיבה ושיהיו מונחים עליו כבר בקדיש דרבנן של פסו"ד, וכמדומה שזה הסדר שלו כבר עשרות שנים בס"ד, והוא בבחינה של 'לא שניתי'].

ומובא בשם הוד כבוד הגרי"ש אלישיב זללה"ה לפרש לשון התפילה ביציאה מבית המדרש, "ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות", למה אמר 'בית המדרש' לשון יחיד, ו'יושבי קרנות' לשון רבים. אלא שהיושב בבית המדרש נשאר קבוע על מקומו

ומשמרתו בלא לקפוץ ולהחליף סדר הנהגתו, ואילו יושב קרנות אינו מסוגל לשבת באופן קבוע בקרן אחד, שאינו מוצא שם את סיפוקו, ומוכרח לעבור תמיד מקרן לקרן ומתאווה לתאווה.

וכבר כתב זקה"ק החתם סופר זיע"א בכמה מקומות הכלל הגדול ש"כל המשנה ידו על התחתונה". כגון בתשובה (או"ח סי' כ"ח) לענין שינוי מקום הבימה בבית המדרש, "וכל המשנה ידו על התחתונה". וכן זקה"ק הכתב סופר זיע"א המשיך בדרכו, וכתב (או"ח סי' יט) "כל המשנה ידיו על התחתונה, והמרים ידו כנגדם ידו על העליונה ויקבל שכרו משלם מאלקי קדם שוכן מעונה, בכל עת ועונה".

למדן

אמר החכם: לומר איזה רב יותר חכם
למדן או עמוקן, אינו לשון הרע.

מפי יד"ג גאב"ד חריש הגרש"ד רייסנר, שזקנו רבי אברהם רייסנר זצ"ל היה מקורב למרן החזון איש זללה"ה, ופעם אחת נכנס לפני החזו"א יחד עם החברותא שלו, וקיבל אותם בתמימות, ושאל החזו"א איפה הם לומדים, ואמרו 'בישיבת הישוב', ושאל אותם מי יותר למדן, הר"מ הזה או הר"מ השני (ואמר את שמוחיהם), ואח"כ שאל מי יותר עמוקן זה או השני או השלישי, ואח"כ שאל מי יש לו ידיעות יותר, הרביעי או החמישי (ואמר את השמות), והם לא ענו כלום. ושאל החזו"א, מדוע אחס לא עונים, האם בגלל שאתם לא רוצים לומר לשון הרע, אבל זה לא נכון, כי לומר מי למדן יותר ומי פחות, מי ידען יותר ומי פחות, מי עמוקן יותר ומי פחות, אין זה נחשב לשון הרע, כי כריכים לדעת אצל מי ללמוד, ותורה זה לא לשון הרע. והוסיף ידי"ג גאב"ד חריש שליט"א שסיפר את כל המעשה לפני הוד כבוד הגר"ד לגדו שליט"א, ואמר שהוא מכיר את הסיפור, וזה דין פשוט שאם מדברים על איזה ישיבה ללמוד ואצל מי ללמוד, כריך לומר הכל.

תשובה ד

מה למעלה

בעקבות האירועים בשמחת תורה תשפ"ד בארץ ישראל, נעשה פחד ואימה בהרבה מדינות בעולם אצל היהודים שדרים בסמיכות לגויים שתומכים בערבים ומתנגדים למדינת ישראל. והגיעו הדברים עד כדי כך שנהרג יהודי בלאוס אנגל'עס ע"י מכות של פורעים, וגם כמעט נהרגה אשה יהודיה בצרפת ע"י דקירה, ויריות על ישיבות בקנדה ובקליפורניה, ונסיונות של דקירה ופיגועים בבתי כנסת בניו יורק, ומחבלים בתלמוד תורה בבלגיה, ועוד ועוד ה"י.

יהודי ירא ושלם שמתגורר באמריקה, ומוכרח לעבוד כדי פרנסתו בפגישות במשרדים ומפעלים של שונאי ישראל ותומכי 'חמאס'. ושאלתו האם מותר לו לצאת ולבא בין הגוים בלי היארמולקע על הראש לפחות לתקופה הקרובה עד שיעבור זעם.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד, היות שהוא ורבותיו באמריקה סומכים להלכה ולמעשה על פסקי מרן בעל האגרות משה זללה"ה גם לענין איסורי תורה של שבת ואישות, לכן יכול לסמוך גם בנידו"ד על הוראת המרא דאתרא בעל האגרות משה ז"ל (או"ח ח"ד סי' ב) שבשעת הדחק לצורך פרנסה מותר ללכת ולהופיע בין הגוים בלי יארמולקע אפילו שלא במקום סכנה (בנידון שם שהמעסיקים דרשו ממנו להיות בלא יארמולקע), וכ"ש בנידו"ד שיש חשש סכנה בחוש".

ד. א) כתב השולחן ערוך (או"ח סי' ב סעיף ו) "אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש מפני כבוד השכינה". וכתב מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב ס"ק יא) "ומידת חסידות אפילו פחות מד"א ואפילו בעת השינה בלילה. ויש שמצדדין לומר דאפילו ד"א אינו אסור מדינא רק להצנועין במעשיהן, אבל כבר כתב הט"ז לקמן בסימן ח' דבזמנינו איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש ואפילו יושב בביתו עי"ש הטעם, וכן כתב בתשובת מהר"י ברונא".

והנה, כעת בראשית שנת התשפ"ד, בעקבות המלחמה בארץ ישראל עם ה'חמאס' בעזה, נעשה אנטישמיות גדולה בעולם, והגיע המצב עד כדי שעשירים גדולים שהשתקעו באמריקה עם בתים בגודל של ישיבות, וחשבונות בנק שיכולים להחזיק את כל עולם הישיבות, ותמיד נסעו ובאו בכל מקום בלי שום פחד ויראה, ואילו כעת אפילו בתוך השכונות

של היהודים מפחדים לצאת עם יארמולקע לראשם שלא יהיה ניכר עליהם סימני יהדות. [וכן נערים הנראים כחילונים, אינם יכולים ללכת לאוניברסיטאות שלהם מרוב הפחד]. ויש בעלי עסקים שהורו לעובדים שהם חייבים להוריד את היארמולקע בשעת העבודה, כדי שלא לעורר שנאת הגויים הנכנסים ובאים שם. ויש לדון מה צריכים לנהוג בכה"ג.

ומרן הגר"מ פיינשטיין זלה"ה כתב (אגרות משה או"ח ח"ד סי' ב) בנידון דומה לזה, על מעסיק שדורש מהעובד היהודי ללכת בלא היארמולקע כדי שלא להזיק לעסקים עם הגויים, וכתב שם "הנראה לענ"ד דמותר, דהא לדינא בגמרא ולרוב השיטות הוי גילוי הראש אף לילך בשוק רק מדת חסידות, אבל כזו שכל אדם צריך להתנהג במדת חסידות וכו', ואף להזכיר שם שמים בגילוי הראש כתב תה"ד בפסקים סימן ר"ג שאינו יודע כל כך איסור מפורש עיין שם, ובביאור הגר"א סימן ח' סעיף ב' האריך ואסיק שאף להזכיר הזכרה בראש מגולה אינו מדינא עיין שם, שלכן אף שכיון שכבר הנהיגו זה בכל ישראל לא גרע ממנהגי ישראל קדושים. וודאי לא עדיף מעשה ממש דלהפסד גדול אינו מחוייב וכו', שיותר מחומש אין צריך לבזבז על מצוה, וא"כ כ"ש בגילוי הראש שאינו עשה דתורה ואף לא עשה דרבנן אלא מנהג טוב, שאונס ממון הוא אונס, והשגת משרה שהוא לפרנסתו הוא הפסד גדול יותר אף מחומש שאינו מחוייב".

וכבר הורה כבוד הגר"ש אלישיב זלה"ה שאפילו שלדעתו יש איסור תורה לאנשי הצלה לחזור לביתם בשבת תוך חילול שבת, וכך היה גם דעת כבוד הגרש"ז אויערבאך זלה"ה, עכ"ז הורה הגר"ש אלישיב ז"ל שבאמריקה שהוא אתרא דמר של בעל האגרות משה זלה"ה מותר

לנהוג כפסקיו שמותר לכתחילה לאנשי הצלה לחזור בשבת (וראה בספר ביום טהרתו עמוד שס"ה שהארכנו בענין זה של נשיאת מכשיר קשר בשבת ע"י אנשי הצלה).

(ב) ועפ"ז נראה לענ"ד בנידו"ד, שהגם שאין לדמות כלל מילתא למילתא, ואין כל הנפשות וכל המקומות וכל העבודות שווים, וחלילה אין לנהוג שום שינויים בלוחות הברית של סימני עם היהודי בלי הוראת חכם מובהק המכיר את המקרה ואת השואל. אבל היות שלעולם בהיסטוריה של אמריקה (מדינת ימי חורפי) או של אירופה (מדינת ימי ילדותי) או של בארץ ישראל (מקום מגורי) לא היינו במצב דומה כהיום, לכן יש מקום לדון ולומר שאי אפשר לאסור על יהודי שמפחד בפרנסתו להוריד היארמולקע, ובודאי עדיף במקום שאפשר ללבוש כובע ספורטיבי או פאה נכרית וכיוצ"ב. וכל הנ"ל אחרי התייעצות עם המורה הוראה של המשפחה והמבינים באופן עסק פרנסתם, ועד יעבור זעם. והסכים לדברינו כבוד גאב"ד סקווירא ירושלים שליט"א. וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

וכן כתב לי ידי"נ הדיין דסטמאר אנטוורפן, הגאון האדיר החיד"ו וייס שליט"א, בזה"ל: "בשו"ת תרומת הדשן כתב (סי' קצו) "וללכת בכל העיר בגילוי ראש וכו', סוברים הנכרים באשכנז שהוא איסור גמור לבר ישראל וכו', והעושה אותו נראה ככופר וכו', ולכן צריך לדקדק בדברים הללו שלא יהא נראה כמודה בעבודה זרה", עכ"ל. אולם בזמנינו עבודה זרה לא שכיח, ומ"מ יש בזה משום בחוקותיהם לא תלכו, ועי' בדעת תורה (סי' ב סעיף ו) באורך, והרי נראה ככופר. ואולם בזמנינו בעוה"ר יש הרבה שומר תו"מ שמכסין ראשם רק בבואם לבית הכנסת, ואשר ע"כ

לא נראה ככופר. - ועצם ההליכה בגילוי ראש דאסור, באו"ח (סי' ב סעיף ו), ובט"ז (סי' ח סק"ג), ולצורך פרנסתו, עיין בשו"ת באר משה (ח"א סי' מ) דעפ"י הלכה אפשר להתיר, ואמנם מחמיר לענין לקחת משרה שיצטרך לילך תמיד בגילוי ראש ע"ש, אך בנידו"ד שהוא רק לזמן עד שיעבור זעם, וגם עד אז יסיר הכיסוי רק בכניסתו לחדר משום סכנה, ותירף כשיוצא יחזור ויכסה, והסתרה שהיא רק מחמת סכנה אפשר להתיר. והנעל"ד כתבתי".

ג) כתב השולחן ערוך (יו"ד סי' קנז סעיף ב) "אסור לאדם לומר שהוא עובד כוכבים כדי שלא יהרגוהו. אבל אם כדי שלא יכירוהו שהוא יהודי משנה מלבשו בשעת הגזרה, מותר כיון שאינו אומר שהוא עובד כוכבים. הגה: ואף על גב דאסור לומר שהוא עובד כוכבים, מ"מ יוכל לומר להם לשון דמשתמע לתרי אפין, והעובדי כוכבים יבינו שהוא אומר שהוא עובד כוכבים והוא יכוין לדבר אחר. וכן אם יוכל להטעותם, שהם סוברים שהוא עובד כוכבים, שרי". נמצא שאסור לומר להדיא 'איני יהודי', אבל לשון המשתמע לתרי אפין, או לשנות מלבשו, מותר, כיון שאינו אומר מפורש שאינו יהודי, ואינו כופר ומודה בע"ז.

ובנידו"ד לא ברור שהוא נחשב שעת השמד, ועכ"פ הנידון הוא להסיר היארמולקע ולא לומר 'איני יהודי', והוא בודאי בכלל שינוי המلبושים שמותר מצד זה. ובמקו"א ביארנו בגדר תפילה ותפילין ברבים במטוס וכיוצ"ב, ובענין מסירות נפש בין הגויים.

וכבר קבע לנו זקה"ק אדונינו החתם סופר זללה"ה (דרשות חת"ס לד' אדר דף קפ"ז), ז"ל, "והרי עינינו רואות כי רובי המצוות אינם מקויימות כראוי מפני שאנו דרים בין הגויים, אי אפשר להיות הציצית תלויים

מגולות, וממש שאינו יוצא ידי חובה זולת זה, דאין ציצית אלא יוצא (מנחות מא, ב) " [והוא עפ"י המפורש בשו"ע (סי' ח סעיף יא) "עיקר מצות טלית קטן, ללבושו על בגדיו, כדי שתמיד יראהו ויזכור המצות", וכתב המשנ"ב (ס"ק כו) "ואותן האנשים המשימין הציצית בהמכנסים שלהם, לא די שמעלימין עיניהם ממאי דכתיב וראיתם אותו וזכרתם וגו', עוד מבזין הן את מצות הש"י ועתידין הן ליתן את הדין ע"ז. ומה שאומרים שהולכים בין הנכרים לזה היה די ששימו הציצית בתוך הכנף. ואלו היה להם איזה דורון ממלך ב"ו שחקוק עליו שם המלך כמה היו מתקשטין בו לפני האנשים תמיד, וק"ו בציצית שמרמז על שם ממ"ה הקדוש ברוך הוא וכדלקמן בסימן כ"ד ס"ה, כמה מתכבד האדם הנושא שמו עליו. ואמרו חז"ל הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה. ומשמע מן הכתובים דהיהודים שישארו לעת קץ יהיו מצויינים במצוה זו, כמה דכתיב ובאו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי וגו', ואמרו חז"ל ע"ז כל הזהיר במצות ציצית זוכה ומשמשין לו שני אלפים ושמונה מאות עבדים" וכו'. וראה בפסקי הלכות (בין המצרים אות עח) מה שכתבנו בענין זה, ובמקו"א בגדר בגד הציצית דהוה מעיקר המצוה, ואכמ"ל].

ד) מעשה באשה שעובדת בביקורת פיננסית של אחת החברות הגדולות בראיית חשבון בארה"ב, ועד היום נהגה על פי מסורת אבותיה ללבוש כיסוי ראש מבד המכסה את שערותיה. וכעת מחמת הסכנה כנ"ל חוששת לבא עם כיסוי ראש שניכר בו יהדותה, ומבקשת להחליף לפאה נוקרית שלפי דעת בעלה ומשפחתה הוא אסור כדעת האוסרים. והנראה בזה, דלהביא דעת האוסרים ודעת המתירים הוא אך למותר,

וידוע האריכות בזה לכל הצדדים. ואולם זקה"ק החתם סופר זיע"א כתב בצוואתו "בנותי וכלותי, השמרו לכם וכו', גם אפילו פאה נכרית אני אוסרכם באיסור גמור", ודעת החזון איש זללה"ה שגם החת"ס לא אסר מעיקר הדין אלא רק לבנותיו וכלותיו. ולכן אשה שיש בה יראת שמים אי אפשר לאסור עליה לסמוך על הפוסקים המתירים בשעת הזעם, ובתנאי גמור שאין חשש שתבא לרגילות דבר בין הגוים מחמת זה רח"ל [ויש להזהר בצורת ההוראה לאשה שדעתה קלה, וכמוש"כ זקה"ק זיע"א שיכולה להקל יותר ממה שאומרים לה, ואכמ"ל.

(ה) ובשולי הדברים מן הענין להביא בזה מאמר שנתפרסם בגליון "אדומים בעליה" (שי"ל בעיר מעלה אדומים מטעם הבי"ד לחיזוק האידישקייט בעיר), תחת הכותרת 'מי שמאמין לא מפחד' (שנערך בהתאם לקוראי הגליון הנ"ל). [א.ה. והוא סיפור על אביו וזקנו של רבינו הגאב"ד שליט"א בעת השנתיים של בריחתם מתאי הגזים של הנאצים ימ"ש].

היה זה ליל שבת רווי דאגה ברחובות אנטוורפן בבלגיה, ניתן היה לחוש באוויר את הידיעה שכבר פרצה המלחמה, אבל עדיין לא ידוע לכולם עד כמה זה קרוב, ואם באמת יהיה מלחמה של חורבן הרג וחנק כמו שהשמועות אומרות רח"ל. אלא שלפתע באמצע הלילה הגיעו הקולות, כאשר ברחובות בלגיה נשמעו קולות ממש של מלחמה, ושרר פחד ואימה בכל כיוון, כאשר אף אחד לא ידע מה יעלה בגורלו.

רפאל ושרה, אבא ואמא לזאב (בן 11) ושמעון (בן 9) הבינו שעליהם לנסות לברוח כל עוד שיש נשמה בקרבם. הם נשענו על ההלכה הפסוקה ש"פיקוח נפש דוחה שבת", והלכו עם בניהם, כאשר בצקלונם קצת אוכל צידה הכרחית לדרך, בלי בגדים של ממש רק המעילים שעל גבם,

ושילמו סכום עתק לנהג גוי שיקח אותם לנמל הכי קרוב. כשהגיעו לנמל הוציאו מכיס נסתר עוד צרור כסף נכבד, ושיחדו בסכום גבוה את אנשי הנמל להוציא במהירות האפשרית עם עוד קבוצה של יהודים לנסיעה מידיה בספינה לפורטוגל.

אי אפשר לתאר את קושי הנסיעה, בלי אוכל ושתייה מסודרים, בלי מיטות ראויות, עם קבוצה של משפחות ילדים והורים, שטים על גלי ים סוערים, כאשר בלב מתערבבים שני התחושות, מחד התחושה הנעלה והנפלאה שאין לתארה, שחשו נבוני לב דוקא בשעה זו, של "אשרינו מה טוב חלקינו" ושל "אתה בחרתנו מכל העמים", "אשרינו שאנו מהיהודים הנרדפים ולא מהאכזרים הרודפים", אך מאידך הלב גם מנסה להדחיק את הפחד ואת התחושה האיומה שלא רוצים אותך באף מקום, הרי יהודים נרדפים ומי יודע אם עוד יזכו להינצל ולצאת בחיים בזמן מלחמה... ומי יודע.

כשהגיעו לפורטוגל סוף כל סוף היתה אפשרות למצוא בית מלון קטן, אולם השלטונות שם לא הסכימו להשלים עם הימצאם, וכך אחרי זמן לא רב, אספו גם שם את כל הפליטים היהודים וגם הלא יהודים, והכריחו אותם לעזוב את ארצם בתואנה שכבר פג תוקף הויזה שלהם. וכך שוב מצאו את עצמם נמלטים בתנאים לא תנאים, בלי ידיעה מה יולד יום. ונסעו במשך זמן רב, בלי מקלחת, בלי תספורת, בלי אוכל, ובלי שינה, עד שיום אחד הגיעו לנמל של גיברלטר. כולם היו שמחים שסוף כל סוף יש אפשרות לרדת מהספינה, והתקווה קיננה בליבם אולי ימצאו מקום נורמלי ללון, לישון, לאכול משהו, וגם סוף סוף אחרי שבועות להתקלח, להסתפר, להירגע לרגע...

אבל כנראה לא ככה היה רצון ד' יתברך אשר עמקו מחשבותיו מאוד. גדוד שלם של משמר הגבול של גיברלטר עלו לספינה, הקצין הכריז בקול גדול "מי כאן יהודי, מי אתה, לאיזה דת אתה, מאיפה אתה", ועוד שאלות כאלה, והתחילו לעבור אחד אחד. והיו יהודים שלמרבח הצער והבושה, לא עמדו בנסיון, והצהירו מתוך הפחד שהם שייכים רח"ל לדת אחרת, עד שהגיעו לרפאל ושרה ושתי בניה זאב ושמעון.

"אתם יהודים!?" שאל בתקיפות, רפאל שלא היה יכול להוציא מהפה שלו את האמירה החמורה והאסורה שהוא רח"ל לא יהודי ושייך לדת אחרת, נעמד בזקיפות קומה ובעוז דקדושה וענה "אני ואשתי וילדי כולנו יהודים".

הקצין בליווי של אנשי הגדוד הסתכלו עליו ואמרו לו "תרד עכשיו מהספינה". הפחד ברגעים האלה היה נורא ואיום, אבל אחר שירדו הם מהספינה נרגעו הרוחות, ולמרבח הפלא לא נתנו לאף אחד נוסף לרדת מהספינה.

ואז לחש הקצין מגיברלטר בסודיות לרפאל "על פי ההוראות שקיבלנו אף אחד לא יורד מהספינה כאן, יש לנו מידע שיש כאן מרגלים ואנחנו לא יכולים לדעת מי ומה. אבל אנחנו יודעים שאם אתה יהודי עם ילדים קטנים שזה לא אתה. למרות זאת אותך אנחנו לא יכולים לשחרר מטעמי זהירות, אלא רק את הילדים שלך שעליהם אין חשש שהם גם מרגלים".

יש בקשה מראשי הקהילה היהודית כאן בגיברלטר להביא את הילדים שלך אליהם. הם רוצים לתת להם תספורת, מקלחת, בגדים חדשים יקרים, אוכל טוב ויין, ולילה אחד לישון כמו שצריך. על פי ההוראות

של משמר הגבול אנחנו יכולים לתת לספינה להישאר כאן רק עד 24 שעות, ואחר כך אתם צריכים להמשיך לדרך.

רפאל שמח מאוד מהבשורה ונהנה לרגע מאפשרות הפינוק לילדים שלו. מחר באותו זמן חזרו שתי בניו זאב ושמעון, אחרי לילה אצל ראש הקהילה היהודית החרדית, כמו שתי חתנים צעירים. בגדים יוקרתיים מאוד, אחרי תספורת יפה, מלאים עם אוכל טרי, עוגות, יין לרוב, ובתוך הכיס של המכנסיים של האח הגדול זאב תפרו עוד כיס, ושם שמו ארנק עם הרבה שטרות של כסף וכמה יהלומים יפים, ואפילו ויסקי מתנה לאבא.

כשהגיעו הילדים לספינה הבינו כולם מהנעשה, וביקשו מהחיילים שהם גם יהודים ורוצים לרדת לקצת זמן ולקבל אוכל ומתנות מהקהילה היהודית. אבל הקצין אמר בתוקף: "אתמול כולכם אמרתם שאתם לא יהודים, והיום אתם רוצים להיות יהודים? בשום פנים ואופן, שלום ולהתראות, הספינה שלכם כבר לא יכול להישאר כאן, פיטפסתם את הפריבילגיה לקבל שירות כמו נסיכים".

כמובן שרפאל ושרה הצטערו בצער אחיהם, אך שמחו מאוד שזכו לעמוד בנסיון, וזכו לקדש שם שמים ברבים שהם יהודים וישארו להיות יהודים אפילו שזה נראה לא נעים, ולפעמים אפילו יותר מזה, יהודי נשאר יהודי בכל מצב.

בהמשך הם גם שמחו והפיקו רוב תועלת מכל האוכל והמתנות שקיבלו, וגם קיבלו בסודיות את הארנק של יהלומים וכסף שהיה להם די והותר לעבור עוד שנתיים ימים, וכך עברו את כל ימי המלחמה הנוראים עם כסף בכיס לכל ההוצאות, הנסיעות, שכירות דירות ואוכל, עד תום

המלחמה האיומה שיצאו ממנה עם כל משפחתם בחיים בחסד ד' יתברך.

אחי ורעי היקרים! לפעמים אנחנו בגלות ולפעמים אנחנו נמצאים במצב שאנחנו רוצים להחביא את הזהות האמיתית שלנו, לא בגלל סכנה או פיקוח נפש, אלא רק בגלל כסף, כבוד, מעמד ודמיונות כאלה או אחרים. הבה נלמד מאברהם אבינו שעשה את הברית ליצחק אבינו בפני כל העולם בלי בושה ובלי פחד.

יש צורה של יהודי של פעם, כמו האבות שלנו עם ציצית ועם כיפה, ולבני תורה גם עם זקן ומצנפת, ולא להתבייש שאנחנו שומרים תורה ומצוות. ובזכות זה גם אנחנו נקבל ישר מאת אבינו שבשמים את כל המתנות שאנחנו צריכים כדי לעבור כל הנסיונות והמאורעות מתוך בריאות ונחת, עד שנזכה ביחד לראות את האור הגדול באור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו מהרה לאורו, אמן ואמן.

והלוואי שבקרוב יעבור הזעם [וראה עוד במאמר 'וידום אהרן'], והתקופה הזו תיהפך לנו לשמחה וגאולה אמיתית ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

חברת נעליים

אמר החכם: מי שטרוד בסוג הבגדים
שלושב, לא יזכור את שמו בעולם
העליון.

מיוסד על דברי השל"ה הקדוש שאומרים את הפסוקים בסוף שמו"ע כדי
לזכור את שמו לעתיד, ואמר הוד כבוד הגאון המסיד רבי לייב גורליק שליט"א,
שמי שטרוד באיזה חצרת נעלים יקנה, ברור שלא יזכור את שמו לעולם העליון,
ורק מי שדצוק ברוחניות יעזור לו הפסוקים לזכור. מתוך שיחה בישיבת קאזוט-
פולסקרג בארה"צ בימי חורפי.

תשובה ה

ספר תורה מזרחי

שמעתי מנכדו של מו"ר נשיא שבט הלויים
הגרמ"ד הלוי מבריסק זללה"ה, שאמר זקנו ז"ל
שאין לאשכנזי לעלות לתורה עם ברכה בספר
תורה של ספרדים, היות שיש כמה וכמה אופנים
בכתיבה של הספרדים, ולא ידוע לנו מה מוחזק
במסורת ומה לא, ומספק יש להחמיר ולחוש
לברכה לבטלה. ומעתה יש לברר, מה דינו של
אשכנזי שקראו אותו לעלות לתורה בבית כנסת
ספרדי, האם בדיעבד מותר לו לעלות ולברך, או
שצריך לסרב.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד, היות וספרי הספרדים נכתבים על
ידי יראים ושלמים שיש להם מסורת וקבלה בזה (לפי דעתם),
ונתקבלו בכלל ישראל כספרי תורה קדושים וטהורים, לכן אי
אפשר לקבוע שאין על זה קדושת שם 'ספר תורה', אלא בודאי
הוה בגדר 'ספר תורה', ורק שעדיין יש לשאול אם הוא 'ספר
כשר' או 'ספר פסול'. אולם מאחר ששם 'ספר תורה' יש כאן, הרי

בדיעבד יש לסמוך על דעת הרמב"ם שבקריאת התורה מותר
לברך אפילו על ספר פסול [וכבר קבע לנו לדינא מרן הגרי"ז
זוללה"ה ששיקר הדין הוא כדעת הרמב"ם בזה]^ה.

ה. א) כתב הרמ"א (סי' קמג סעיף ד) "בשעת הדחק שאין לציבור רק ספר
תורה פסול ואין שם מי שיכול לתקנו, יש אומרים דיש לקרות בו בצבור
ולברך עליו, ויש פוסלין". וכתב מרן הח"ח זיע"א (משנ"ב ס"ק כט) "ויש
פוסלין - הוא כדעת המחבר בסעיף ג', וכן סתמו האחרונים דלכתחילה
לא יוציאו אפילו לחובת היום. אמנם אם התחילו לקרות ואח"כ נמצא
בה טעות ואין שם ס"ת אחרת זולתה, י"א דגומרי' ז' קרואים" וכו' (ע"ש)
שהביא כמה דעות איך לנהוג באופן זה לענין הברכות).

והדעה שקוראים ומברכים אפילו על ספר תורה פסול, היא דעת
הרמב"ם בתשובה (בלאו סי' רצד, פאר הדור סי' ט), וביאר שם טעמו, "אין
הברכה על הקריאה בספר כמו שהברכה על נטילת לולב או ישיבה
בסוכה שאם היתה סוכה פסולה או לולב פסול נמצאת ברכה לבטלה,
שהמצוה היא נטילת הלולב או ישיבת הסוכה שעליהן מברך ואם היו
פסולין לא עשה מצוה. - וכאן בקריאה המצוה היא הקריאה בספר
תורה, בין שקרא בספר כשר בין שקרא בספר פסול, ואפילו קרא על
פה יברך, כי עצמה של קריאה היא המצוה שעליה אנו מברכין. - הלא
תראה שהקורא בשחר קודם שיתפלל משנה או תלמוד או הלכה או
מדרש מברך ואחר כך קורא או דורש. הנה למדת שההגיה בתורה היא
המצוה שעליה אנו מברכין. - וזהו ההפרש שלא הרגישו בו רוב חכמי

מזרח ודמו שהמברך וקורא בספר פסול בתורה הרי זו ברכה לבטלה. ועל דוקיא זו סמכו אנשי המערב והיו קורין בספרי תורה של קלף בלא עיבוד כלל ומברכין לפנייה ולאחריה בפני גאוני עולם כגון רבינו יוסף הלוי מיגא"ש זצ"ל ורבינו יצחק אלפס זצ"ל וכיוצא בהם ומעולם לא נשמע בזה פוצה פה ומצפצף, לפי שכולם בעלי בינה היו וחכמתם מיושבת ומכוונת וידעו שאין הברכה תלויה בספר אם כשר הוא אם פסול אלא בקריאה עצמה בין שהיה קורא בספר כשר או פסול כמו שביארנו. והובא דעת הרמב"ם בכמה ראשונים [ארחות חיים (הלכות קריאת ספר תורה סימן ה), כל בו (סימן כ), אבודרהם, ועוד].

אולם הבית יוסף (או"ח סי' קמג) הביא שהרשב"א בתשובה האריך להפריך את כל דברי הרמב"ם, ותמה על דבריו, וכן הקשה שהרמב"ם עצמו כתב מפורש בהלכות (ס"ת פ"י ה"א) שספר תורה פסול "אין קורים בו ברבים" (ודוחק להעמיד רק בקריאה של פרשת זכור וכדומה). והסיק הרשב"א שהרמב"ם כתב תשובה זו בילדותו, אך בזקנותו חזר בו ומודה שספר פסול הוא פסול, ואין מברכים בקריאת התורה מתוך ספר פסול. - וכתב הבית יוסף, "אנו על דברי הרשב"א יש לנו לסמוך, וכל שכן במקום שהרמב"ם בחיבורו מסכים עמו, וכן כמה גדולים, וכל שכן במקום ברכה ששומעין לאומרים שלא לברך".

אולם כבר קבע לנו מרן הגר"ז הלוי מבריסק זללה"ה שעיקר ההלכה היא כדברי הרמב"ם ז"ל בשו"ת. ומסופר בבית בריסק ומובא בכתבי תלמידים (עובדות והנהגות ח"א עמוד רסד) שהיה בעיירת נופש עם האדמו"ר מראדז'ין, ובקריאת התורה בשבת מצאו טעות בספר תורה, ואמר האדמו"ר שישאלו את הגר"ז, ואמר הגר"ז להפתעת כולם שיכולים

להמשיך לקרוא, ואחר כמה ימים ביאר טעמו לאדמו"ר, שאם היה אומר שלא ימשיכו לקרוא, בודאי החסידים היו ממהירים להביא בשביל האדמו"ר ספר תורה אחר, וכיון שהעירוב באותו מקום יש בו פקפוק, ו"על העירוב יש לי יותר שאלה מאשר על קריאה בספר תורה פסול", לכן יש לסמוך על שיטת הרמב"ם שאפשר לקרוא בספר תורה פסול.

ואילולי זה לא מצינו ידינו ורגלינו בהיתר הברכה בעליה לתורה היות שהנסיון מוכיח שבכל ספר תורה מוצאים טעויות של דיבוק אותיות או חסרות ויתירות וכיוצ"ב. [וכן אירע אצל מרן הגר"ז הלוי זללה"ה, שלאחר עשר שנים שקראו אצלו בספר תורה, התברר על ידי רבי דוד בלינדער ז"ל שהוא פסול וכתוב בו "עתה אתה ברוך ה'" במקום 'אתה עתה' (בראשית כו, כט)].

(ב) והנה, בעיקר כשרות כתב ספרדי לאשכנזים, מדברי הרמב"ם בגדר הפסול (ס"ת פ"י ה"א) "שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת", משמע שיש להכשיר כתב ספרדי לאשכנזים, היות שאף שיש שינויים בצורת האות, אך סוף סוף עדיין צורת אות עליה, וקשה מאוד לקבוע ש"לא תיקרא כל עיקר". וכן כתב בשו"ת הרא"ש (כלל ג סימן יא) "צורת האותיות אינם שוות בכל המדינות; הרבה משונה כתב ארצנו מכתב הארץ הזאת, ואין פסול בשינוי הזה, רק שלא יעשה ההי"ן חתי"ן כפי"ן בית"ן, וכמו שמפרש בגמרא (שבת קג:)."

וכן כתב בנודע ביהודה (יו"ד תניינא סי' קעא) "באמת נלע"ד שכל צורות האותיות שהביא הבית יוסף בסימן ל"ו אינן לעיכובא, שכל מה שלא נתבאר בגמרא אינו מעכב, וכמה שינוי אותיות יש בין כתב שקורין וועלש ובין כתב הנקרא תמה, כי רוב צורות האותיות בכתב וועלש

אינם כפי שהם בבית יוסף, וכי ס"ד לפסול הספרי תורות הנכתבים בכתב וועליש". [וכן כתב כן גם בתשובה אחרת (יו"ד תניינא סי' פ) "אומר אני שכל אלו התמונות המבוארים בבית יוסף, לא לעיכוב נאמר רק למצוה, ומה שאינו מבואר בתלמוד אינו מעכב. ופוק חזי כתב ספרדי הנקרא וועליש יש בהם כמה שינויים נגד המבואר בבי", ואם באנו לפסול מטעם שאין זה צורת אות וכו', אומר אני וכו'"].

ואף שמצינו בדברי הרמב"ן בשבת (קג: ד"ה דאמרינן) לענין צורות האותיות, "ומפני שצריך לזהר בכל זה בכתיבת ס"ת ותפילין ומזוזות, לפיכך כתבתי דברים הללו, שכל הטועה בצורת האותיות פסול והפסיד הכל". יש לומר שמדובר שם רק על שינוי ממה שמפורש בגמרא ולא על שינוי מנהגים בין המדינות, וכן כתבו העין יצחק (יו"ד סי' כח אות טו) והמהרש"ם (ח"ז סי' קיב) בדעת הרמב"ן.

ג) והנה החזון איש זללה"ה (או"ח סי' ט סק"ו) כתב, שלפי מנהג האשכנזים לכתוב הצד"י בסת"ם עם י' ישרה ולא הפוכה, צריכים לנהוג כן לעיכובא. והוכיח כן ממה שכתב זקה"ק החתם סופר (אבהע"ז ח"ב סי' ח ד"ה אודות) שיש להכשיר גט עם צד"י ביו"ד הפוכה, שמכיון שכן דרך כתיבתו על פי דברי המקובלים, ומכיון שגם תינוק קורא אותה צ', איך אפשר לפסול הגט בשביל זה. ע"כ. ומשמע שרק בגט דן להכשיר בזה, ולא כתב כן על סת"ם.

ועוד כתב החזון איש שם, שמה שכתב הנודע ביהודה (שם) ששינויים שלא נזכרו בגמרא אינם פוסלים, אינו אלא בדברים שאינם מעיקר תמונת האות, אבל י' הפוכה בצד"י יתכן שהיא שינוי בעצם תמונת האות ופסול לדעת האשכנזים.

וכבר העירו על דברי החזון איש מדברי זקה"ק החתם סופר זיע"א (י"ד סוף סי' רסו) "והנני שולח למר כתב האי ספרא דווקא דידן שלמדנו עמו אותיות של הבית יוסף, ומה שיראה אות יו"ד שבימין הצ' הפוכה, הוא על פי מה שקבלתי ממורי זצ"ל ע"פ קבלת האר"י זצ"ל", הרי שגם לענין סת"ם כתב להכשיר צד"י עם י' הפוכה. ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' מז אות א) הביא עדות מרבי ישראל וועלץ זצ"ל "האמת אגיד כי גם אנכי היה לי פתחון פה בפני מרן החזון איש בזה, וכאשר הראתי לו תשובת החתם סופר הנ"ל, הודה לי שמעתה אין לפסול צ' עם י' הפוכה".

וכן מובא בשם רבינו הגר"ז הלוי מבריסק זללה"ה שכאשר הראו לו צד"י הפוכה בס"ת של ספרדים, אמר "תמיד קראו אצלינו מכזה ספר תורה" (עובדות והנהגות ח"ב עמוד ס).

ד) ובנידו"ד על כשרות ספר תורה של ספרדים לאשכנזים, הרי כתבו האחרונים שיש להכשיר כתיבתם היות שאינו שינוי שמבטל צורת האות, וכן כתב בשו"ת חכם צבי (סימן צט) על אחד מן היודעים שאמר שאסור לאשכנזי לעלות לתורה בספר של ספרדים, וכתב עליו ש"אותו היודע לא ידע ולא מידי בהך מילתא וטעה", אלא מותר לעלות ולברך. וכן פסק הגאון רבי שלמה קלוגר בשו"ת קנאת סופרים (סימן קכא), והעיד שכן נהגו כמה גדולי עולם אשכנזים לעלות ולברך בספר תורה ספרדי. וכן כתב בספר תולדות הגאון רבי יוסף זונדל מסלאנט (עמוד מז) בשם רבו הגאון רבי חיים מוואלוז'ין זללה"ה.

ואמנם מו"ר הגרמ"ד הלוי זללה"ה אמר שמאחר שיש ריבוי מסורות ומנהגים בתוך הספרדים בעצמם ומשתנה הכתיבה בין קהילה לקהילה, ולכן קשה לסמוך על המסורת שלהם. אולם נראה שיש לצרף בזה

דעת הרמב"ם שמוותר לקרוא אפילו בספר תורה פסול, ומאחר שבודאי יש לכל ספרי הספרדים שם "ספר" (שהרי יש להם מצידם מסורת של יראים ושלמים), לכן אנו יכולים להכשירו לכה"פ כדין "ספר פסול". ואם קראו לו בודאי מותר לעלות ואין לסרב חלילה, ויש בזה גם איסור תורה של כבוד הבריות [וידוע העובדה שסיפר רבו של אבי מורי שליט"א, הגה"צ רבי משה שניידר זללה"ה, שרבו מרן החפץ חיים זיע"א לא נטל ד' מינים בשעת אמירת הלל כדי לא לגרום הרגשה לא נעימה לכל הציבור שרק לו יש ד' מינים וכולם לא זכו, ומחמת זה ויתר על קיום תקנת חז"ל מדינא דגמרא והלכה, והעיקר שלא יהיה צד נדנוד של בושא לאחרים על ידו].

ואולם, כל זה אם עולה לתורה בבית כנסת של יראים לדבר ה', שיש עליהם חזקה שלקחו ספר תורה מסופר ירא שמים ומומחה, אולם אם מתפלל בבית כנסת של אנשים מפוקפקים וחשודים, לכאן אין הבדל בין ספרדים לאשכנזים, ויש לומר איזה תירוץ כגון שאין לו גוף נקי כדת, ולא לעלות לתורה עם ברכה [ויתכוון שאינו 'נקי' בדעת. ובמקו"א ביארנו בשם רבינו יהודה החסיד (ומובא במגן אברהם למעשה) בגדרי דין אמירת אמת ושקר במקום כבוד הבריות]. וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

לזכות לנס

אמר החכם: כדי לזכות לנס צריך לעבור
קודם לכן הרבה קשיים וניסיונות.

מיוסד על דברי ראש ישיבת מיר הגאון הגדול רבי שמואל צירנבוים זללה"ה, שמירן כהנ"ל על הקושיה, מדוע יעקב אבינו היה צריך לעבור זכר של למעלה מעשרים שנה של יוסף וצנימין ולא היה לו נס חכף ומיד של עגלות מזרס צעת הרעב. וכן מדוע יוסף היה צריך לעבור שנים רבות של עבדות ניסיונות ואער, והקצ"ה לא עשה לו מיד נס שיעלה להיות כפנת פעגה. והשיב על זה, שאדם חייב לעבור הרבה יגיעה והרבה קשיים עס ניסיונות לפני שזוכה לנס גדול, אבל מי שעובר ומתגבר יכול לזכות לנס גדול עד להנצל מרעב ולהיות הגואל לכל ישראל. מפי משמשו ונהגו ידידי הראי"פ שליט"א.

תשובה ו

מחשבים בשבת

ילדה בת חמש וחצי שהיא 'תסמונת דאון', היא הולכת ושומעת ב"ה, אולם עדיין אינה מדברת ובודאי אין לה דעת, ועברה את המחלה הנוראה רח"ל. ההורים משתדלים להתמודד עם ניסיון הזמן, אולם בשבת קודש שישנם שעות רבות רצופות שהיא בבית, היא גורמת נזקים ומתישה את ההורים מאוד. והציעו להם לתת לה משחקים ומחשבים למיניהם שתתעסק עמהם בשבת, וכך תבא השלוח לביתם. ושאלו את רב היישוב שלהם והתיר לנהוג כן. אולם האבא שהוא יר"ש, שואל אם נכון לסמוך על היתר זה.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד היות שמדובר בקטן כזה שלעולם לא יהיה עליו חיוב 'חינוך', ואפילו 'פרשת ספיה' לא ברור שיש בו מעיקר הדין. והיות שאצל השואל הרב העונה הוא מרא דאתרא, והיות שהוא עת הדחק וצער טובא לכל המשפחה, לכן קשה לחייב אותם לנהוג שלא כהוראה שקיבלו, ואין להורות לאיסור.

ויש אוסרים. אולם הרוצה להחמיר עדיף שלא יתן לילדה בידיה את המחשבים ולא יסייע לה, רק יניח לה לעשות כרצונה מעצמה. וזכות שמירת השבת יגן על כל ישראל שנזכה לברכת השבת מקור הברכה'.

ו.א) כתב השולחן ערוך (או"ח סי' רסו סעיפים א-ה) "מי שהיה בא בדרך וקדש עליו היום והיה עמו מעות וכו', היה עמו חרש ושוטה, יתננו לשוטה לפי שאין לו דעת כלל. שוטה וקטן, יתננו לשוטה שהקטן יבא לכלל דעת". והוסיף השו"ע (סעיף ו) "ויש אומרים שכשנותנו לאחד מאלו, מניחו עליו כשהוא מהלך ונטלו ממנו כשהוא עומד" [שלא יעשו עקירה והנחה ויעברו באיסור דאורייתא]. וביאר מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב ס"ק יד) "והטעם, כדי שלא יעשו החש"ו איסור דאורייתא על ידו. ואף על פי שאינו מצווה על שביתתם כמו בבהמה, מכל מקום הרי אסור להאכילם איסור בידים וכדלקמן בסימן שמ"ג לענין קטן, והוא הדין לחרש ושוטה כמו שנתבאר שם".

ובסימן שמ"ג כתב השו"ע "קטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו, אבל אביו מצווה לגעור בו להפרישו; ולהאכילו בידים, אסור אפילו דברים שאסורים מדברי סופרים; וכן אסור להרגילו בחילול שבת ומועד ואפילו בדברים שהם משום שבות". והיינו, שאם הקטן עושה מעצמו, אביו מצווה לגעור בו להפרישו מדין חינוך, ולתת לו בידים אסור מדין ספיה.

ולענין החיוב להפרישו מדין חינוך, כתב מרן הח"ח זיע"א (סק"ג) "דע

דשעור החינוך במצות עשה הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר לפי ענינו, כגון היודע מענין שבת חייב להרגילו לשמוע קידוש והבדלה וכו', אבל החינוך בלא תעשה בין של תורה בין של דבריהם הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמבין כשאומרים לו שזה אסור לעשות או לאכול, אבל תינוק שאינו בר הבנה כלל אין אביו מצווה למנעו בע"כ מלאכול מאכלות אסורות או מלחלל שבת אפילו באיסור של תורה כיון שאינו מבין כלל הענין מה שמונעו ומפרישו".

ולענין איסור הספיה, כתב מרן הח"ח זיע"א (סק"ד) "להאכילו בידים אסור - לכל אדם. ואפילו התינוק אינו בר הבנה כלל. ודבר זה הוא אסור מן התורה, וילפינן לה מדכתיב בשרצים 'לא תאכלום' וקרא יתירא הוא, וקבלו חז"ל דרצה לומר 'לא תאכלום' לקטנים. וכן בדם כתיב 'כל נפש מכם לא תאכל דם', וקבלו חז"ל דר"ל 'לא תאכיל' לקטנים. וכן בטומאת כהנים כתיב 'אמור ואמרת' ואחז"ל אמור לגדולים שיאמרו לקטנים. והנה משלש מצות אלו אנו למדין לכל התורה כולה דכל איסורי תורה אסור להאכילם או לצוותם שיעברו. ולכן אסור ליתן לתינוק דבר מאכל של איסור אפילו לשחוק בו שמא יאכלנו דהוי כמאכילו בידים".

וכיוצ"ב כתב זק"ק החתם סופר זיע"א בתשובה (או"ח סי' פג) **בודאי כל שאנו מוזהרים על קטני בני ישראל אנו מוזהרים נמי על חרש שוטה וקטן, דקרא דלא תאכלום להזהיר המצווים על שאינם מצווים יהיה קטן או שוטה. - האמנם בתרומת הדשן בפסקים וכתבים סי' ס"ב כתב וז"ל, 'והא דאייתי קרא דאסרה תורה דלא ליספי ליה בידים, נראה לי הטעם דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדיל יבקש לימודו, עכ"ל, משמע דבשוטה דלא אתי לכלל דעת מותר ליספי ליה**

בידים, מכל מקום זה אינו עיקר, דלא דרשינן טעמיה דקרא" (ע"ש) שממשיך לאפוקי מדעת התרומת הדשן). אולם בשבט הלוי (ח"ט סי' סד) כתב שבשוטה גמור באופן ברור, אפשר לסמוך על דעת התרומה"ד שאין בו איסור ספיה אפילו בידיים.

ונמצא שקטן שאין בו דעת כלל, וה"ה שוטה, אין בו מצוות חינוך, אבל יש בו איסור ספיה, אלא אם כן הוא שוטה גמור שלדעת השבט הלוי יש מקום להקל בספיה אצלו.

(ב) ועוד יש לדון בזה להיתר גמור, על פי מה ששמעתי באוזני בשיעור בפני מאות בני תורה ויראה בארה"ב מאת אחד מגדולי הפוסקים בדור האחרון בעל המשמרת חיים זללה"ה, שאפילו אם יש איסור ספיה בקטן שאינו בר הבנה, אבל איסור שבת לא שייך כלל בכל קטן שאין בו דעת להבין מה הוא עושה (כגון קטן בן שנה), היות שמלאכת שבת צריך להיות 'מלאכת מחשבת', וקטן שאין לו אפילו תורת מחשבה, לא נחשב כלל מלאכה, ולכן מותר לכתחילה לגרום לו לעשות מלאכה לצורך גדול. (ויש לעיין אם התקבל בעולם התורה הפסק הנ"ל בפשיטות, ואכמ"ל). ולפי"ז גם בשוטה י"ל סברא זו, דלענין איסור שבת לא חשיב מלאכה אסורה כלל, היות שאין לו תורת מחשבה כלל.

ובשיעורי עץ ארז (עמ"ס שבת סי' כא) הארכנו בגדרי ספיה לקטן, והבאנו קושיית האמרי בינה (דיני שבת סי' ז) דהא דילפינן משרצים ורמשים ודם דאזהיר רחמנא גדולים על הקטנים שלא להאכיל אותם בידיים איסורין, וא"כ מדוע צריך קרא באיסורי שבת שלא לצוות לקטן לעשות מלאכה, הא ילפינן כבר מכל האיסורין. - ותירץ, "דהא ידוע דקטן מעשה יש לו ומחשבה אין לו, וידוע דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה ומתעסק

בעלמא פטור ולא שם מלאכה הוא רק כשמכוין אל המלאכה, לכן אי לאו דגלי לן קרא בשבת להזהיר גדולים על הקטנים לא היינו יכולים למילף מדם ושרצים דשם אתעבד איסורא אף אם אוכל הקטן בלא כוונה כדקיי"ל מתעסק בחלבים חייב שכן נהנה, וכן בטומאה אף בהעדר שום כוונה מ"מ נטמא גופו, לכך הזהירה התורה הגדולים על הקטנים. משא"כ בשבת היינו אומרים דלא אתעבד שום איסור במעשה הקטן כיון דכל מעשיו הם בלא דעת וכוונה וכמעשה בהמה א"כ כמו דהזהירה התורה לישראל על שביתת בהמתו כמו"כ הזהירה על מלאכת חשו"ק, ובעושה ע"ד אביו דאז דעת ומחשבת אביו מצרפין למעשיו של החשו"ק והוי כאילו עושין מעשה מלאכת מחשבת.

ונרא' בביאור דבריו, דהנה בכתובות (יא ע"א) מבואר דאע"פ דגר צריך כוונה, בכ"ז דעת בי"ד מועילה להקטן, והביאור בזה, דכשם דלעניין טבילת כלים לא אכפ"ל כלל בכוונת הכלי, אלא בכוונת המטביל, ה"נ בקטן היות ואין לו דעת, לא דיינינן אלא משום דעת המטביל. וכיו"ב מצינו בחולין (לא:): דנדה שנאנסה וטבלה, הוי טבילה מעלייתא, ואמרי' היכי דמי נדה שנאנסה וטבלה אילימא דאנסה חבירתה ואטבלה כוונה דחברתה כוונה מעלייתא היא, והיינו דסגי בדעת מטבילה אע"פ שלנדה היה רצון בהיפוך, דהא אנוסה הויה, וה"נ לעניין מלאכת שבת, דבזה אמרי' דכל היכא שלאביו איכא דעת חשיב עשיית מלאכה, ומלאכת מחשבת חשיבא.

ובאחיעזר (ח"ג סי' פא אות כג) הקשה על דברי האמרי בינה, דלפי הס"ד דלא מיירי בעושה ע"ד אביו מאי מהני דמצווין להפרישו, כיון דבאמת אינו עושה עבירה כלל, דקטן אין לו מחשבה. וכתב בזה דאע"פ שאין

לו מחשבה וכוונה בכ"ז במילי דעלמא יש לו כוונה וסגי בזה, דיודע הוא המעשה שעושה. והא דאצטריך תרי קראי בשארי איסורים ובשבת, נראה דלאו דלא תאכילום אינו עובר אלא היכא דספי בידים וכו' אבל בשבת אפי' אם אינו אומר לו רק עושה בעצמו ע"ד אביו עובר על לאו דשבתה, ומשבת לא ילפין על שארי איסורים דזהו מדין שביתה כמו שביתה עבדו דלא שייך בשאר איסורים.

[עוד ביארנו בשיעורי עץ ארז שם, דיש לחקור בעיקר האי דינא ד"לא תאכלום", דנתחדש דקטן העושה ע"ד אביו צריך להפרישו. דמחד היה מקום לבאר דהוי מעניינא דפרשת לפני עיור, דאסור לאב לגרום לבנו שיעבור על האיסור. וכן הגדול מזהר על הקטן שלא יעבירו באיסור. אמנם מאידך יתכן לפרש דדין חדש הוא שלא יהא הגדול עושה מעשה על ידי הקטן (ובקובץ הערות סי' מ"ח כתב חקירה זו על לפני עיור גופא, וכתב בזה דהוה פלוגתא בעה"מ ורמב"ן יעו"ש). וביארנו בזה סתירת דברי רש"י באופן נפלא, ע"ש].

ג) ובאמת יש הבדלים וחילוקים בין השוטים והפתיים והתסמונות, וכל אחד יש לו שיעור דעת אחר, ולא ברור שכולם נחשבים בגדר "שוטה" הפטור לגמרי מן המצוות. וכבר כתב זקה"ק החתם סופר זיע"א בתשובה (אבה"ז סי' ב) "לדון בדיני השוטים אי אפשר כי אם בראיית עיני הדיין המבין מה טיבו ומהותו, ואי אפשר לברר בכתב מה ענינו וטבעו ומהותו, וכמו שכתב הרמב"ם (עדות פ"ט ה"י) ואין לדיין אלא מה שענינו רואות. ואפי' שיבא מכשורי לא בעינא דלימטי לי, וחכם שכמותו עיניו בראשו לנוכח יביטו עד היכן מגיע שכלו והבנתו" [וע"ש שמאריך בגדרי שוטה לענין גיטין ועוד].

ובעל השבט סופר זיע"א (שו"ת אבהע"ז סי' כא) כתב בשם אביו הכתב סופר זיע"א "ושמעתי כמה פעמים מאמ"ו מאוה"ג זצ"ל שאמר שהוא מסופק אם אינם מחוייבים במצות, וכאשר הי' בווינן בקשו ממנו המורים בבית חינוך החרשים שיכבד אותם בכבודו לראות בעיניו מעשה אומן נפלא שלהם, והיה משתומם מהדברים אשר ראה שם מה שלמדו אלו החרשים ואינם מדברים עד שעלה ספק זה בלבו אם אינם בר דעת גמור ומחוייבים במצות. וכמדומה לי שאמר ובקש מהמורים שם ליקח להם תפילין שיניחו אותם. שוב נאמר לי שכבר דיבר מזה בשו"ת מהר"ם שי"ק אע"ז סי' ע"ט וגם הוא מסיק להלכה שעדיין לא יצא מספק אינו בר דעת ואין לאכול משחיטתו ואין לצרפו למנין ויש להחמיר עליו כמעיקרא יע"ש."

(ד) ובנידו"ד מדובר על קטנה שהיא בגדר 'שוטה' גמורה, ויש מקום לדון שאפילו פרשת ספיה לא שייך בה וכדברי השבט הלוי שבכה"ג אפשר לסמוך על דעת התרומת הדשן. וכן עפ"י סברת בעל המשמרת חיים שלענין מלאכת שבת לא חשיבי מעשה שוטה ככלום, דאין בהם מחשבה ולא חשיבי 'מלאכה' כלל.

וכיון שכבר קיבל אביה פסק מהמרא דאתרא שלו שמותר להשתמש בעצה של המחשבים, והיות שהוא עת הדחק וצער טובא לכל המשפחה, לכן קשה לחייב אותם לנהוג שלא כהוראה שקיבלו, ואין להורות לאיסור. אולם הרוצה להחמיר עדיף שלא יתן לילדה בידיה את המחשבים ולא יסייע לה, רק יניח לה לעשות כרצונה מעצמה. וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א. [אולם כששוחחתי עם אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים

שליט"א בנידון זה, כמדומני שלא היה ניחא דעתו כלל להתיר לתת המכשיר בשבת קודש כשיודעים שיהיה כאן חילול שבת, ונכנס לדון בפרשת 'אתה ובתך'.

וכבר כתב זקה"ק הכתב סופר זיע"א בתשובה (או"ח סי' מז) בעובדא שמרא דאתרא צוה לקטן לעבור איסור דרבנן בשבת לצורך קריאת התורה, ובן תורה אחד לבש בגדי נקם ואמר ברבים כי להביא ספר תורה על ידי קטן הוא איסור גמור, ועשה מעשה ונעל דלתי ארון הקודש. והכת"ס ז"ל מאריך בסוגיא זו, ומסיק שאף שלכתחילה יש לאסור ספיה לקטן אפילו באיסור דרבנן, אולם "מי שהורה כן אין מזחיחין ואין מזניחין אותו, וכל שכן שלא לבוא בקול רעש במקום שיש חילול השם וחלול כבוד הרב מרא דאתרא, ועבירה זו גדולה הרבה מאוד יותר מעיקר הדבר, וחוששני להם מחטאת, ויבקשו מטותא, וה' יכפר בעד, ואשוריהם לא ימעד".

שולחן נקי

אמור החכם בלבו: עדיף לסגור ולחוריד
מזהר כל הספרים מהשולחן לפני
שהתלמידים נכנסים לשיעור.

מיוסד על ההגהת הגה"ז רבינו חיים בריס זללה"ה, שכשהיה שומע התלמידים
מחכים מחוץ להיכנס לשיעור, היה נוהג מרוב ענוותנותו להעלים את כל
הספרים שהיה באמצע שקידה בהם, שלא ירגישו התלמידים המצקשים את
דבר ה' ולהנות מזיו השכינה. שמעתי מפי תלמידו הרה"ז ר"פ גרין משגיח
שיצת קמניץ.

תשובה ז

סוד המים

ת"ח גדול רב קהילה ודיין שליט"א שאלתו בפיו, בענין סגולת המעיין הסמוך לקברו של בעל'סדר היום'. א. מה המקור של סגולת המעיין. ב. האם צריך לשתות דוקא מהמעייין עצמו או שאפשר למלאות לבקבוק או כוס ולשתות. ג. האם יש זמן מסויים שצריך לשתות, ואם יש זמן שצריך לשתות ואפשר למלאות לבקבוק, האם הקובע זמן השתיה או זמן המילוי לבקבוק. ד. לאיזה דברים קיימת הסגולה של השתיה, האם לפרנסה או רפואה, ואם רפואה איזה רפואה, האם רק גופנית או גם נפשית. ה. האם עצם שתיית המים היא סגולה או שצריך עוד פעולה כל שהיא (ומתחילה פנה למור' הגאב"ד הנשר הגדול הגר"מ גרוס שליט"א, אולם הוא אמר לו שיפנה אלינו, אחרי שזכינו להר"ל ספר סדר היום עם גליונות, ולהיות נטפלים למור' הגאב"ד שליט"א לעורר על קדושת המקום וסגולותיו).

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שסגולת המעיין ידוע מימים קדמונים ונמסר בקבלה מגאוני וקדושי צפת ת"ו, ומובא בקב הישר בשם הקדמון רבי אברהם גלאנטי זללה"ה, וגם הגויים שהתגוררו שם מאמינים ומשתמשים בסגולת המים. וסגולתו לטהרה ולבריות ולפרנסה וישועה. ולענין צורת השתיה מהמעין, בודאי מועיל גם שתיה ע"י לקיחת המים בכוס או בקבוק, אבל יש מקום לצדד שמועיל יותר בשתיה מהפה ממש (וצריך להזהר שלא יהיו תולעים במים). וזמן השאיבה, יש מעלה יותר אם נעשה במוצאי שבת, וכן באשמורת הבוקר. וראה בהערה'.

מקור הסגולה

ז.

א) כבר ביארנו בריש ספר 'סדר היום' שיצא לאור בס"ד ע"י מכונינו, אשר מובא בספרים מפי כמה סופרים שונים ובתוכם המקובל ציס"ע רבי סלמאן מוצפי זללה"ה בספרו שפתי צדיקים שמקום ישיבתו הרמה של בעל סדר היום ומקום מנוחתו הוא באותו מקום בכפר עץ זיתים ליד עיה"ק צפת ע"א, ושם מביא תמונה של בנין הישיבה ומקום מנוחתו, וכן שמענו מזקני עיה"ק צפת ת"ו שהעידו שכך קבלה בידיהם מאבותיהם וכולם פה אחד אמרו 'קדוש' על ציונו הק' של המחבר.

ומסופר על קדוש ה' מאורן של ישראל רבינו יוסף קארו זיע"א שפעם בעת שפשטה מגיפה בעיה"ק צפת נצרך הוא לנוס על נפשו, ירד ל'עין זיתים' ושם בבית מדרשו של רבינו זי"ע ערך את שולחנו הטהור. וכן

הלך ונתקדש המקום עד שהיה לבית מלאכים ושרפים קדושי עליון אשר דרו בו.

אולם לדאבון לב לפני כמאה וחמישים שנה חיללו המקום בעוה"ר ואכמ"ל בזה. ובס"ד בשנת תשע"ג זכינו להחזיר עטרה ליושנה ובהתייעצות עם מו"ר הגאב"ד רבינו הגר"מ גרוס שליט"א ובצוותא חדא עם רבנים ותלמידי חכמים אנשי מעש, שיפצנו בס"ד את ציונו של המחבר, וקיימנו בו תפילות ותיקונים רבים במנין ובתקיעת שופרות, ולאחר מכן במשך שנה שלימה התפללו על ציונו שלוחי המכון וערכו את התיקונים והסגולות כפי שכתב בספרו ושבחם ישנה ערבות והבטחה למי שנוהג לעשותם, וכפי הנזכר בספרו של רבינו הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א 'אדמת קודש' שהאיר פני המזרח.

וכמו כן זכינו לשפץ את מעיין הפרנסה כפי אשר כינהו רבינו הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א, באשר ידועים סגולותיו לפרנסה ולרווחה, ושמעתי מפיו שהמעין הזה מסוגל לבריאות ולפרנסה.

וכבר נזכר המעיין הק' עוד בתקופת רבותינו הראשונים. ונפלאות מסופר שם. ובספר קב הישר (פרק טו) כתב "פעם אחת בא החסיד מוהר"ר אברהם דלאנטי זצ"ל מכפר עין זיתים, וקנה שם כד אחד ומילא אותו מים מתוקים מן הבאר שבכפר עין זיתים, שהם מים חשובים מאוד" וכו'. ונוכחתי לראות גם אצל זקני הגוים שם שיש להם אמונה בסגולת המעיין מסורת מאבותיהם שגרו ושוכנו באיזור עין זיתון [והיו רגילים לבא מלבנון ולקחת מאותם מים למוכרם כסגולה לפרנסה]. ובפי זקני המקום נתקבל כי מעיין זה מקורו בירושלים במעיין המקדש מעיין השילוח, ומקלח דרך נקיצי הסלעים עד לעין זיתון.

אילנות גדולים

(ב) ובפרט לפי הנודע מדברי קדשם של רבינו הרמח"ל ורבינו החת"ס ועוד קדמונים זיע"א על כוחם וקדושתם של אבני המקום שהשתמש בו צדיק, ואיתא בתוספתא (כלים בבא בתרא פ"ב ה"ג) "היה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שני כתפים (כסאות) היו בבית אבא וכו', ועליו ישב חגי הנביא", ומשמע שיש מעלה בכסא שהשתמש בו אדם גדול, דאל"כ למה החזיקו בביתם כסא ישן כל כך. וכעין זה מצינו ברא"ש (ראש השנה סימן יד) שכתב "יש לנו לקבל עדותם שהגאונים קיבלו מרבנן סבוראי ורבנן סבוראי מרבנן אמוראי, ובישיבתן על כסא של רב אשי יושבין, ובבית הכנסת שלו היו מתפללין". ומסופר שבבית הכנסת של קהילת איזנשטט היה כסא שהיה מצוין עליו "על כסא זה ישב רבי עקיבא איגר", וכן היה שם בית אחד, שהיה כתוב עליו "בבית זה נולד רבי עקיבא איגר".

ומפורסם מה שהובא בחוט המשולש (עמוד קיח) "כאשר כבדו לזקיני זצ"ל [החת"ס] את הנשיאות מארץ הקדושה, שלחו לו משום חתיכת עץ מן העץ אשר נשענו תחתיו המלאכים אצל אברהם אבינו ע"ה, והוא לקח האיזמל אשר מל בו רבו הגאון הקדוש רבי נתן אדלער זצ"ל ונתנו לאומר שיעשו מן העץ בית יד להאיזמל של מילה הזה משובץ בכסף טהור וחקוק עליו והנה שלשה אנשים נצבים עליו, ושמעתי שאמר זקיני זצ"ל שמעת אשר שימש באיזמל זה לא אירע לו שום תקלה בהימולו את בני ישראל" [ואגב הא ראוי לציין כי מו"ר נשיא מכונינו הגר"נ געשטטנר זצוק"ל נתן לי את הגערטאל שלו בעת שהתחלתי למול]. וכן ידוע המעשה מזקה"ק הכת"ס זיע"א כי באחד מהלילות הקרים בימות החורף דפקה על דלתו אלמנה אחת עם בנה התינוק

בידיה באשר הוא חולה מסוכן, וכאשר פתח הדלת ושמע מה בפיה הוריד את הצעיף שהיה מעליו ועטף את הקטן, והורה לה שלא תספר סיפור זה לאף אחד ונתרפא הילד. וידוע שהאדמו"ר מבעלזא זיע"א ביקש מבעל הדעת סופר זללה"ה את הנרות שנגע בהם זקה"ק החת"ס זיע"א והניחם על עינו לרפואה. [ובספר ארזים עלי מים הבאנו שאחד מחשובי תלמידי מו"ר הגרמ"ש שפירא זללה"ה רצה לשים על ראשו בעת חופתו את הכיפה [-ירמולקא] של הגרמ"ש, ולשם כך קנה לו כיפה חדשה, וכשביקש זאת מהגרמ"ש שאל אותו: ומה תוסיף לך הכיפה שלי בחופתך? השיב לו הבחור 'יראת שמים'! ענה על זה הגרמ"ש בתקיפות 'יראת שמים מקבלים משטיקל רבי עקיבא איגר ומשטיקל תהלים, ולא מכיפה זו או אחרת'. אך בכל זאת לא סירב לו רבינו הגרמ"ש זללה"ה ונתן לו את הכיפה].

ואם כן, מה נורא המקום הזה שהיה משמש במשך שנים רבות כמעין הטבילה של אותם שרפי מעלה מלאכי קודש בעל 'סדר היום' ותלמידיו וה'בית יוסף' ושאר גדולי דור דעה שהיו שוכנים שם, ובודאי שהמקום הק' הזה שאינו רק ה'מעין' אלא מקומו של צדיק ממש שהניח ראשו על האבן הזאת דייקא. אף גם כאשר הוא עלה למרום, אולם כוחו וגבורתו שעל ידי תורתו וקדושתו נשארו עם תלמידיו ועם כתביו שהשאר אחריו ברכה.

ושמעתי מהגר"ש אויערבאך זללה"ה שבעל ה'סדר היום' ז"ל היה ידוע כאחד מגדולי המקובלים בדורו, למרות שהיה בדור של איש אלקים נורא האריז"ל ונולד לפניו ועלה אחריו, ועכ"ז היה מגדולי הדור בקבלה. ומובאים דבריו להלכה למעשה במגן אברהם ובמשנה ברורה אחריו

בהרבה נידונים, והוא בעל ה'מודה אני' שכל יהודי פותח עמו את עיניו בבוקר.

ולכן לאו פלא הוא שבין על 'מעייין האריז"ל' ובין על 'מעייין הסדר היום' יש קבלה לאורות גדולים כי לעולם חסדו יתברך עלינו, שמקום שיניח צדיק את ראשו נשאר כמזבח ה' וקדשה לשעתה קדשה לעתיד לבא. ואכן, אותו מעייין פקיע שמייה לפעול ישועות עד היום, שמגיעים בקביעות לשם קבוצות של אברכים ת"ח בני הישיבות מכל ארץ ישראל להתפלל על הציון, ומביאים לביתם לשתות ממי המעיין הטהור. וכבר גדולים וטובים העידו בפני בכלי ראשון שראו ישועות נפלאות בתפילה לקל עליון בציון ר"מ בן יהודה מכיר זיע"א. ואשרי מי שזכה לטבול שם באותו מערה, ואף ראינו לפני כמה שנים אדם גדול ממשפחת הגר"ח קנייבסקי זללה"ה שהגיע להתפלל עם בני המשפחה ולהביא מים לחולה בתוך ביתם.

זמן ועידן

ג) ובענין הזמן הראוי לשאיבת המים לסגולה, באמת בכל שעה ויום קיימת בו סגולתו. אולם נראה שיש מעלה גדולה יותר לעשות סדר השאיבה במוצאי שבת, שהרי מצינו שבמוצ"ש יש מעלה בשאיבת מים מכל מעייין שבעולם שמא מעורב בו מבארה של מרים, וכמו שכתב הרמ"א (סי' רצט ס"י) "ויש אומרים לדלות מים בכל מוצאי שבת, כי בארה של מרים סובב כל מוצאי שבת כל הבארות, ומי שפוגע בו וישתה ממנו יתרפא מכל תחלואיו (כל בו). ולא ראיתי למנהג זה".

ומקור הדבר מובא בבית יוסף (שם) "כתב הכל בו (סי' מא ב סוע"ב) נהגו הנשים לדלות מים במוצאי שבת תכף ששמעו ברכו, שמצינו באגדה

(ויק"ר כב, ד במדב"ר יח, כב) שבארה של מרים בימה של טבריא, וכל מוצאי שבת מחזירין על כל בארות ועל כל מעינות, וכל מי שהוא חולה ויזדמן לו המים וישתה אפילו כל גופו מוכה שחין מיד נרפא. - ומעשה באדם אחד שהיה מוכה שחין והלכה אשתו במוצאי שבת לשאוב מים, ונתעכבה יותר מדאי ונזדמנה לה בארה של מרים ומלאה כדה מאותן המים, כיון שבאה אצל בעלה כעס עליה ומרוב כעסו נפלה כדה משכמה ונשבר הכד ונפלו מטיפי המים על בשרו, ובכל מקום שנתזו המים נרפא השחין, ועל זה אמרו חכמים (קידושין מ ע"א) 'רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותו'. ולכך נהגו לשאוב מים בכל מוצאי שבת.

וכתב הגר"ח פלאגי זצ"ל בספרו כף החיים (סי' לא סעיף נג) שבשתיית המים ששואבים במוצאי שבת יש סגולה לא רק לרפואת הגוף, אלא גם סגולה לרפואת הנפש ולפתוח ליבו לחכמת התורה, עפ"י הידוע מכתבי רבי חיים ויטאל זצ"ל (שע"ח הנהגת הלימוד פ"א) שנתן לו האריז"ל לשתות מבארה של מרים ונפתח לבו לסודות התורה.

ואף שהרמ"א כתב ש'לא ראיתי למנהג זה', מ"מ בשו"ע הגר"ז (שם ס"ב) כתב ש'קצת נוהגים' לעשות כן. וכן היה מנהג זקה"ק הכתס סופר זיע"א, כמובא בספר מנהגי החתם סופר (פ"ו אות יא בהערה) עדות מרבי משה שמואל שילל ז"ל ששימש את הכת"ס שמונה שנים, והעיד שהכת"ס ז"ל הקפיד שיעמידו לפניו על השולחן כוס מים ששאבו לשם זה קודם הבדלה, ואחר ששתה הכוס של יין שפך תוכו מעט מן המים ושתה מהם, והנשאר שפך על ידיו והעבירם על עיניו ובגובה ראשו הק'.

ועפ"י"ז יש לומר שהשאיבה במוצאי שבת מובחרת ביותר, דשמא מעורב בו מבארה של מרים, ובפרט שאחרי קדושת השבת שורה על המעיין

קדושה יתירה, ויש כח גדול במים להשפיע ולהביא ברכה ומנוחה על האדם. וכבר כתב בסדר היום בסדר מוצאי שבת על החשיבות הגדולה של זמן התחלת השבוע ועל האפשרות לזכות בזמן זה לכל הישועות בכוחו של אליהו הנביא זכור לטוב, ולכן תיקן תפילות ותיקונים רבים למוצאי שבת.

ואם אינו יכול להגיע למעיין במוצאי שבת מחמת איזה טעם, יש מעלה בזמן אשמורת הבוקר, וכמו שמצינו בזה"ק שהוא עת דודים הראוי לטהרה ביתר שאת, וכמו שכתב החפץ חיים זיע"א (משנ"ב סי' תקפא) בענין מעלת אשמורת הבוקר "דסוף הלילה הקדוש ברוך הוא שט בעולם הזה, והוא עת רצון".

סדר השאיבה

ד) ולענין סדר השאיבה בסגולת המעיין, האם צריך לשתות בפה מהמעין עצמו או שאפשר לקחת בכלי. הנה באמת בנוסח המובא בקב הישר (הו"ד לעיל) מבואר שאפשר לקחת מהמים בכלי, וכן שמענו בשם זקני חסידי צפת, וכן מקובל במסורת במנהג אנשי המקום הערבים, וכן שמעתי ממו"ר הגאב"ד שליט"א שאין קפידה לשתות דייקא מהמעין עצמו.

ואולם זכיתי לשמוע מפיו של ראב"ד ירושלים הגאון האדיר בעל האבן ישראל זללה"ה כלפי הסגולה לשתות ממעיין הסטף (שהיה נוהג לשלוח לשם באשמורת הבוקר לענין הפיכת העובר), שאמר לשתות מהמעין גופא בלי כלי דייקא, ולהעביר מפה לפה בלי כלי ולחזור על זה חלילה. ולכאורה יש לדון לפי"ז שגם בנידו"ד יש מעלה לשתות מהמעין עצמו, אולם

אינו מוכרח (ובודאי יש להדר ולברך על המים הגם שעצם השתיה נעשה רק משום סגולה).

ובאמת יש לכאורה לחשוש בשתיית מים מהמעייין שמא מצויים בו תולעים, ובפרט כשהמים עומדים ואין בנביעה כח להיות מים נובעים ושופעים. וכמו שאמרו בגמרא (ע"ז יב ע"ב) "לא ישתה אדם מים לא מן הנהרות ולא מן האגמים, לא בפיו ולא בידו אחת, ואם שתה - דמו בראשו, מפני הסכנה. מאי סכנה, סכנת עלוקה". וכן אמרו בדרך ארץ רבה (פ"ט מ"א) "והשתה מהנחלים ומהנהרות ומהאגמים ובידו אחת, דמו בראשו, מפני הנימה". וכן נפסק ברמב"ם (רוצח פ"א ה"ו), ובשולחן ערוך (חור"מ סי' תכז ס"ט) וברמ"א (יו"ד סי' קטז ס"ה). [ומו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בספרו מנוחת אמת (פט"ו סי"ט) כתב לענין טבילה, "כשטובל בכינרת או במעיינות סגורים, פעמים שיש תולעים במים, ויזהר בטבילתו לסגור פיו"].

ומצינו בשולחן ערוך (יו"ד סי' פד ס"א) "שרצים הגדלים במים שבכלים ושבבורות שיחין ומערות שאינם נובעים, מותרים וכו', לפיכך שוחה ושותה מהם, ואינו חושש לשרצים שבהם אם יזדמנו לתוך פיו. הג"ה. אבל אסור לשאוב בכלי ולשתות מהם". ולכאורה לפי"ז יש מקום לומר שצריך לשאוב דוקא בפיו ולא בכלי, ולא מהלכות סדר הסגולה, אלא מהלכות חשש תולעים, ועל ידי ששותה בפיו הו"ל לא פירשו ומותרים, ואם שואב בכלי הו"ל פירשו שאסורים (ואולי זה היה טעמו של בעל האבן ישראל ז"ל, ומי יעמוד בסוד קדושים). [ואמנם בלא"ה ראוי לסנן את המים באיזה אופן, היות שלא כל שרצים הנולדים במים מותרים, כמבואר בנו"כ יו"ד שם, ואכמ"ל].

ממשלת זדון

ה) ולעצם חשיבות המקום, ישבתי כמה פעמים באריכות עם השרים והמנהלים מטעם הממשלה, עם יו"ר המקומות הקדושים, וכן עם ראש לשכת ראש הממשלה דפה ונשיא תנועת הממשלה, וכן עם רבנים ועם אנשי מעש, עם נדיבים, עם עסקנים וחסידיים, ועם עורכי דינים שונים, וגם מו"ר הגאב"ד שליט"א טרח ודיבר עם הגורמים הרלוונטים ובעלי ההשפעה במשרדים הממונים. אולם לא זכינו עדיין לברך על המוגמר לקדש את המקום כראוי לו.

והוא רחום יכפר עוון שנזכה לרומם את בית ה' לראות את בית מקדשנו ותפארתנו, עם כל ארזי הלבנון בראשינו, ביחד עם כל בית ישראל בבריות שלימה ומלאים רוח דקדושה, בקיום כל הברכות האמורות בתורה, אמן.

עם איז אלע יצר הרע'ס

אמר החכם: אפילו הייסורי נפש
האיומים ביותר, יש לדעת שאין זה
אלא יצר הרע.

מיוסד על לשון ראש הישיבה מו"ר הגרמ"ש לייבוזין זללה"ה, כשהיה רגיל
לצוא אליו בעל נפש כאובה מלא יגון וזער, והיה ממלוגן קבוע על הגדול
הרעות הנפשיות שמרגיש, ושה לא נותן לו מנוחת הנפש והדעת אפילו
לרגע. והוא היה אומר, "עם איז אלע יצר הרע'ס, עם איז אלע יצר הרע'ס"
(זה הכל מהיצר הרע...).

תשובה ח

מקום בבית הכנסת

ראובן יש לו אפשרות לקנות מקום בבית הכנסת
בדמים מרובים לימים נוראים, ועי' יהיה לו זכות
למקום קבוע בתפילתו גם לכל ימות השנה. האם
יש עדיפות לבקש ולשלם יותר על מקום מסוים
בבית הכנסת, או שכולם שווין לטובה.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד, שהגם שהורה לנו הגר"א ז"ל (אבן
שלמה פ"ג אות י) שאדם צריך לשבת ליד העניינים ופשוטי העם
כדי לא להתגאות ואין אדם יודע מה יולד יום. אולם לענין כח
התפילה, קבע לנו רבינו יהודה החסיד ז"ל (ספר חסידים סי' תשנט)
שהמסוגל ביותר הוא המקום שלפני הארון קודש ממש [ונראה
לי שמזה נולד המנהג שאחרי התפילה יש שניגשים לארון
הקודש ולוחשים תפילה קצרה ומנשקים הפרוכת]. ואם המקום
הסמוך לארון קודש כבר תפוס על ידי אחרים או שזה יגרום
למחלוקת כל שהוא, יש להזהר ולוותר על זה מיד, ואוי למי שלא
מוותר ירחם עליו ה' תמיד בזה ובבא. ויש מעלה בתפילה ליד
הבימה שקוראים בה בתורה, וכן בתפילה ליד צדיק. והלוואי

שנוזה לשמוע קולו של אליהו הנביא שיבשר לנו בשורות טובות במהרה, אמן^ה.

ח. א) כתב השולחן ערוך (סי' צ סעיף יט) "יקבע מקום לתפלתו, שלא ישנהו אם לא לצורך. ואין די במה שיקבע לו בית הכנסת להתפלל, אלא גם בבית הכנסת שקבוע בה, צריך שיהיה לו מקום קבוע". ויש להסתפק איזה מקום יבחר לו האדם, מהו המובחר שבכולם ומה בעדיפות שניה וכיוצ"ב.

והנה, דינא דשולחן ערוך (שם סעיף כא-כב) "צריך שלא יהא דבר חוצץ בינו ובין הקיר וכו', ויש מי שאומר שיש ליזהר מלהתפלל אחורי שום אדם, וטוב לחוש לדבריו". וכתב מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב ס"ק סט) בשם המאמר מרדכי, "לכאורה א"א ליזהר בזה, דאין אפשר שיהיו כל העם העומדים בבהכ"נ נגד הכותל בלא הפסקת אדם. לכן נראה דאף להי"א לא הוי הפסק גמור שיהא אסור לכל אדם אלא זהירות בעלמא שיש ליזהר בדאפשר ובבהכ"כ. וכיוצא בו דא"א בענין אחר פשיטא דמותר לכתחלה להתפלל אחורי אדם. אלא שהמדקדק במעשיו יראה שיהיה לו מקום קבוע נגד הכותל". ואולם גם במקומות שכנגד הכותל יש כמה וכמה אופנים ויש לדון מה הדרך ישכון אור בעדיפות ובחירת המעולה ביותר.

ב) ומצינו בספר חסידים שיש מעלה להתפלל סמוך לארון קודש והתפילה שם מתקבלת ביותר, וזה לשונו (סי' תשנט) "מעשה באחד שאמר אני רוצה לשבת אצל הארון שתהא תפילתי יותר נשמעת. אמר לו

החכם: הרי כתיב (משלי כה, ו) 'אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב' וסמוך ליה 'אל תצא לריב מהר', וכשתשב אצל הארון יתקוטטו עמך היושבים, ומוטב לך לשבת ברחוק כדי שלא תהא מריבה, ויותר תהא תפלתך נשמעת כשלא תגרום מחלוקת בבית הכנסת. ולא שמע לעצתו ונגזר שנתגלגל הדבר שישב באבילות ולא ישב מעולם שם. לכך טוב לאדם שישב ברחוק בלא מחלוקת ולא יגרום מחלוקת". ולכן אף שמקום זה הוא המובחר ביותר, אולם אין לעשות מחלוקת על זה ואם מוותר תתקבל תפילתו יותר.

ובמקום אחר כתב בספר חסידים (שם סי' תשס) שעדיף לשבת בצד ימין של ארון הקודש, וז"ל "מימינו אש דת למו (דברים לג, ב), מלמד שצריך לצדיקים מקיימים התורה לישב מימין הנכבד ובימין התורה שנאמר (משלי ג, יז) 'אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד', וכן בימין הארון, אבל בעבור שלום לא יהא שום צדיק מקפיד אנה ישב, כי לא מקומו של אדם מכבדו, ואם משימים אותו למטה ואחרים שאינם טובים כמוהו למעלה ממנו אל יקפיד".

ובספר הקנה הקדמון (דף לה ע"א) כתב "דע בני שהיושב בהיכל אשר בו ספר תורה מונח ועושין כסאות מכאן ומכאן כדי לכבד המקום אשר הוא תוך ד' אמות של היכל, אל ישב שם עם עם הארץ אף כי הוא זקן, רק זקן מלא תורה או בחור המכיר ויודע שורשי התורה, ויהיה כפוף לישב באימה וביראה, כי התורה קיום העולם הוא, והיושב לפניו מעיד שתלמוד תורה וישראל בעטרה הנקרא היכל, ואם לא היו חכמים בתורה ויראי ה' יתעלה להעניח בזה שגם התורה בכך לעד, אל ישב שם". והחיד"א בשו"ת יוסף

אומץ (סי' לז) כתב שבתוך ד' אמות של ארון קודש אין כוחות החיצונים שולטים. ובפוסקים יש נידון רחב בענין בית כנסת שהרחיקו את כותל המזרח שלו, אם היושבים סמוך לארון קודש זוכים ממילא במקום החדש שסמוך לארון קודש, או שזכותם נשארת במקום הישן למרות שהתרחק מארון הקודש, ראה רמ"א (חו"מ סי' קסב ס"ז) ופתחי תשובה (סק"ה) ובדברי זקה"ק החתם סופר זיע"א בשו"ת (אור"ח סי' כט).

ומקום ארון הקודש הוא 'שער השמים' לקבלת התפילות. ונאמר בפסוק (בראשית כח, יז) 'וירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים, וזה שער השמים', וביאר רש"י "וזה שער השמים - מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה".

ג) ומי שאינו יכול להתפלל סמוך לארון קודש, נראה שיש מעלה וזכות להתפלל סמוך לבימה שקוראים עליה בתורה, ואף שאין שם מקום מסודר מטעם הבית כנסת, מכל מקום יש מעלה בעמידה שם בשעת התפילה.

וסמך לזה יש להביא מדברי הרמ"א בהלכות תקיעת שופר (סי' תקפה סעיף א) 'ונוהגין לתקוע על הבימה במקום שקורין', וביאר החפץ חיים זיע"א (סי' תקפה סק"ג) "במקום שקורין - כדי שזכות התורה יגן עלינו לעלות זכרוננו לפניו לטובה".

ועל חשיבות מקום הבימה שקוראים שם בתורה כתב זקה"ק החתם סופר זיע"א (שו"ת אור"ח סי' כח) "אנו מחזיקים הבימה שבה קורין פרשת הקרבנות כמו מזבח וכו', ויען הבימה שלנו עומדת בפנים כמזבח הפנימי, על כן ראוי להעמידו באמצע בית הכנסת לדמותו לבית המקדש בכל האפשרי ואין לשנות במקדש מעט שלנו". וראה בפסקי הלכות לראש

השנה (אות עג) שביארנו עוד בענין עמידת התוקע בראש השנה סמוך לבימה, ועל מקום עמידת הבימה באמצע בית הכנסת דווקא.

עוד מצינו במשנה (תמיד פ"ד מ"ג) שהכהנים היו הולכים להתפלל בלשכת הגזית, וביאר הרא"ש (תמיד לב:) שהטעם שהיו הולכים ללשכת הגזית ולא מתפללים בעזרה, אפילו בשעה שבית המקדש היה על מכונו והיו מקריבים שם קרבנות, היות שיש עדיפות לתורה להועיל לקבלת התפילות, אפילו יותר מעבודת הקרבנות (ועי' באר שבע תמיד שם).

ד) וכתב זקה"ק החת"ס זיע"א (הגהות לשו"ע סי' קב) שיש מעלה להתפלל בתוך ד' אמות של צדיק, וזה סגולה נפלאה שיתקבלו התפילות, וחנה נהגה כן כשהתפללה ליד עלי.

עוד מצינו בדברי רבינו הגר"א זללה"ה (אבן שלמה פ"ג אות י) "טוב להתחבר עם העניים והמתנהגים בשפלות ולישב עמהם, כי על ידי זה יקנה בנפשו מידת ההסתפקות ולהיות שמח בחלקו, מה שאין כן המתחבר עם העשירים, אף אם ירויח הרבה לא תשבענה עיני ותמיד מלרדוף אחרי ההבל" (והוא מביאור הגר"א למשלי טז, יט).

ואמר לי צדיק יסוד עולם בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א, שבודאי יש מעלה גדולה להתפלל לפני הארון הקודש. ואם אי אפשר לנהוג כן מאיזה טעם, יש מעלה בתפילה סמוך לבימה שקוראים בה את התורה, היות שמקום תורה הוא המקום המסוגל ביותר [והוסיף עוד שהמנהג לגשת לארון קודש אחרי התפילה ולהתפלל, אינו רק אצל אחינו הספרדים אלא גם אצל האשכנזים]. וכן הסכים מו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א. והלוואי שיתקבל כל תפילתנו ברחמים וברצון, אמן.

גרוע מבריסקער

אמר החכם: מזה שאסור לבריסקער
להגיד, הבעלי מוסר האמתיים ידעו
להגיד.

מיוסד על לשון ששמעתי מפה קדוש מו"ר נשיא שבט הלוויים הגרמ"ד הלוי
מברסק זללה"ה בעת שיחת מוסר על שולחנו הטהור, שזיטט במשך זמן רב
מילה במילה מה שהדפיס תלמידו המובהק ידי"ג הגר"ש פישר שליט"א (מו"ל
ספרי שעורי רבינו משולם דוד), מאת כבוד זקנו הגדול בעל הלצ אליהו זללה"ה.
וכמה פעמים בעת קריאת הדברים אמר בקול גדול ובהתפעלות נוראה, "אס
אני מדבר כאלה מילים, באים עלי בטענות, לי אסור לדבר כאלה דברים, הוא
מדבר מה שבריסקער'ס לא מדברים, ומי מדבר לא בריסקער, אלא איש מוסר,
איש משכיל, איש חכם ומתון".

תשובה ט

קבלת פנים הגדול ביותר

קבע לנו התנא (דר"א וזוטא פ"ד) שהקב"ה מכריז לבניו "אם עשית דברי בשמחה, פמליא שלי תבוא לשחרך (לקבל פניך), ואף אני בעצמי אצא לקראתך, ואומר לך בואך לשלום". והדבר פלא ממש, שאם אחד שומר פיו ולשונו שכתב עליו הגר"א ז"ל שהוא הדבר הקשה ביותר מכל מסירות נפש מכל המצוות, או אם אחד מוסר את נפשו ונהרג על קידוש ה' כדי לא לעבור על מצוה קלה, או אם אחד מפקיר כל פרנסתו כדי לשמור את השבת, או אם אחד עמל באמת בתורה מתוך הדחק שנים רבות ונעשה תלמיד חכם וחסיד, על כל אלו לא נאמר בברייתא שיוצאים לפניו הקב"ה והפמליא, ודייקא על מי שעושה דברי "בשמחה", שכלל לא נמנה בתרי"ג מצוות, רק עליו נאמר שזוכה לזה. ונורא הדבר, אתמהא.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שהיות שלעולם אי אפשר לדעת ולרדת לסוד תיקונו של אדם בעולמו, לתכלית נסיונו בגלגול זה,

לכוחות נפשו וטבעו, איך ובמה יזכה להשלים תפקידו ולזכות לחיי העולם הבא, לכן הפליאה הנ"ל היא שאלה שאין לאנכי הדל והשפל תשובה המספקת את השכל, ועיין בהערה^ט.

ט. א) כתב הרמב"ם (לולב פ"ח הט"ו) "השמחה שישמח אדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שצוה בהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להפרע ממנו שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב וכו', וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד העובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר 'ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני', ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' שנאמר והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".

וכתב על זה הרב המגיד בזה הלשון: "עיקר הדבר הוא, שאין ראוי לו לאדם לעשות המצות מצד שהן חובה עליו והוא מוכרח ואנוס בעשייתן, אלא חייב לעשותן והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב מצד שהוא טוב, ויבחר באמת מצד שהוא אמת, ויקל בעיניו טרחן, ויבין כי לכך נוצר לשמש את קונו, וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו ישמח ויגיל, לפי ששמחת שאר דברים תלויים בדברים בטלים שאינם קיימים, אבל השמחה בעשיית המצות ובלמידת התורה והחכמה היא השמחה האמיתית".

ובעץ ארז עה"ת (ח"א פרשת קדושים וח"ב פרשת כי תבא) הערנו על דברי הרמב"ם, דלא מצינו שמצות השמחה נמנית בכלל התרי"ג מצוות, וביארנו שהוא מצוה כללית שכל מצוה שאדם עושה צריך להיות

בשמחה, וכמו שאמר דוד (תהילים ק, ב) "עבדו את ה' בשמחה", והרי אין נביא רשאי לחדש דבר מדעתו (מגילה ב ע"א), אלא בודאי איכא אסמכתא מהכתוב 'תחת אשר לא עבדת' וכו' כמבואר ברמב"ם.

וכתב מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב סי' תרסט סק"א) "העידו על האר"י ז"ל שאמר שהמעלה העליונה שהשיג באה לו על ידי שהיה משמח בכל עוז בשמחה של מצוה". ועדות זו על האריז"ל היא בספר שער המצות (בהקדמה) ומבאר שם שכל ההבטחות שאמרו חז"ל בזכות המצוות, הם רק כשעושים את המצוות מתוך שמחה, וז"ל, "גם דע, כי העושה מצוה, אין מספיק לו במה שיעשה אותם, שהרי מצינו בדברי חז"ל שאמרו כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו, כיוצא בזה אמרו כל המקיים מצוה פלונית יש לו כך וכך, והנה אנחנו ראינו כמה וכמה מצות שעושים בני אדם, ואינן מתקיימים דברי רבותינו ח"ו בענין גודל שכרם, אפילו בעולם הזה. - אבל השורש שהכל נשען עליו הוא, שבעשיית המצוה אל יחשוב שהיא עליו כמשא, וממהר להסיר מעליו, אבל יחשוב בשכלו, כאילו בעשותו אותה המצוה ירויח אלף אלפים דינרי זהב, ויהיה שמח בעשותו אותה המצוה, בשמחה שאין לה קץ מלב ומנפש ובחשק גדול, כאילו ממש בפועל נותנים לו אלף אלפים דינרי זהב אם יעשה אותה מצוה. וזה סוד הפסוק תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב כו', וזה סוד רב ברונא דחד יומא סמך גאולה לתפילה ולא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא".

ב) ובפרט בעת שעוסק האדם בלימוד התורה, מוכרח להיות שש וששמח בלימודו, וכמו שמצינו יסוד גדול בדברי רבינו אברהם מן ההר. דהנה, איתא במשנה (נדרים מח ע"א) "הריני עליך ואת עלי - שניהם אסורין

בספרים, ופירש רש"י "הספרים - ספרי תורה ששניהן נתנו בהן מעות עם אנשי אותה העיר". וכתב הרשב"א (הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רכד ס"א) "נראה שמותרים בספר תורה קריאה של מצוה, משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, ומזה הטעם אין שום אחד מהקהל יכול לאסור לקהל הספר". והוסיף הבית יוסף (שם) שהרשב"א אינו גורס במשנה 'הספרים'. ובשולחן ערוך (שם) פסק כפשטות המשנה דאסור בספרים ולא אמרינן בזה 'מצות לאו להנות ניתנו', וצ"ב מ"ט לא אמרינן.

ובחידושי רבינו אברהם מן ההר (נדרים מח ע"א) כתב לבאר מ"ט נאסרים הספרים ולא אמרינן 'מצוות לאו להנות ניתנו', וזה לשונו: "לאו קושיא היא, דלא שייך טעמא דמצוות לאו להנות אלא במצוה שהיא תלויה במעשה, שכשאדם עושה אותה אינו מתכוון לדבר הנאה, שאינו עושה אותה להנאת גופו אלא לעשות מה שנצטוה מאת השם. אבל מצוות לימוד שהוא ענין ציור הלב וידיעת האמת, עיקר הצייוי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג במדע לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב פיקודי ה' ישרים משמחי לב. ומשום הכי אבל אסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים, מפני שהם משמחים ליבו על כרחו. הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן להנות, שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשגיג ומבין בלימודו. הלכך כשהדירו זה את זה אסור לקרות בספר האוסר, שהרי על כרחו מגעת לו הנאה מממונו".

ומבואר מדבריו יסוד גדול בדרך הלימוד ובצורת קיום מצוות תלמוד תורה, "שעיקר מצותו היא ההנאה והתענוג במה שמשגיג ומבין בלימודו". והוא יסוד גדול. ו"הילכך לא שייך למימר במצות תלמוד דלא ניתן להנות", וראה מה שהארכנו ביסוד זה בדרשת שבת הגדול תשפ"ד (אות יד-טו).

ומה שמצינו ברמב"ם (לולב שם) דכל המצוות צריך לעשות בשמחה, אין זה כמו דברי רבינו אברהם מן ההר, דודאי יש ענין בשמחת המצוות, אולם אין זה עצם המטבע של כל מצוה ומצוה, ורק בתלמוד תורה מצינו דעצם מטבע המצוה הוא לשמוח, ושבלא שמחה חסר בעצם צורת קיום המצוה. וכעין מאמר זקה"ק החתם סופר זיע"א (דרשות חת"ס לז' אדר דף קמ"ח) במה דאיתא באריז"ל 'הריעו לה' כל הארץ' ראשי תיבות "הלכה", ועלה כתיב המשך הקרא "עבדו את ה' בשמחה", דבתורה והלכה עצם צורת קיום המצוה הוא עשייתה מתוך שמחה.

וכתב השולחן ערוך (סי' מז סעיף א) "ברכת התורה, צריך ליזהר בה מאד", והוסיף על זה מרן החפץ חיים זיע"א (משנ"ב סק"ב) "ויברך אותה בשמחה גדולה, דמצינו שאחז"ל על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם תורתי וכו', כי אף על פי שהיו עוסקין בתורה לא היו עוסקין לשם לימוד התורה אלא כמו שלומדין שאר חכמות ולכן לא ברכו ברה"ת, שלא היתה התורה חשובה בעיניהם ולכן לא הגינה. ולכן צריך ליזהר מאד וליתן הודאה על שבחר בנו ונתן לנו כלי חמדתו". ובפסקי הלכות (חג השבועות אות לט) ביארנו בזה שעיקר עניינה של ברכה"ת הוא הודאה לפני הקב"ה, וזהו העניין שהתורה מגנא ומצלא, והיינו החשיבות לתורה ולא גוף התורה לבדה.

ג) ואי אפשר להגיע לשמחת התורה מבלי עמל ויגיעה בתורה, וכמו שביארנו בפסקי הלכות (חג השבועות אות נד) דמחד מצינו דעיקר העונשים שנאמרו בתורה הוא על מניעת עמל התורה, וכמבואר בקרא 'אם בחוקותי תמאסו' והוא ההיפך מ'אם בחקתי תלכו' שתהיו עמלים בתורה. ומאידך מצינו דעיקר העונשים נאמרו 'תחת אשר לא עבדת

וכו' בשמחה', הלא דבר הוא. אלא המבואר בזה הוא שלא שייך קיום של שמחה וטוב לבב בלא יגיעת התורה. כי עיקר מציאות התורה היא 'פיקודי ה' ישירים משמחי לב'. ואם רואים אדם שבור, מוכח שחסר לו ביגיעת התורה, ואם רואים שהוא שמח על כרחך שהוא עמל בתורה, ובלא זה אי"ז שמחה אמיתית כלל.

ובגליונות עץ ארז על מזמור קי"ט (נדפס בהקדמה לחידושי הכת"ס עמ"ס גיטין שי"ל מחדש ע"י מכונינו) פירשנו את הפסוק (שם פסוק טז) "בחקתיך אשתעשע לא אשכח דברך", שעל ידי שאדם משתעשע ושמח בלימודו, לכן 'לא אשכח דברייך', כי התענוג וההנאה בלימוד גורמים שלא ישכח. וכן בפסוק (פסוק צג) "לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייטני", פירשנו שה'חיות' באה לאדם ע"י תענוג בתורה, ולפי"ז יתפרש 'לעולם לא אשכח פיקודיך כי בם חייטני', והיינו שע"י הלימוד מתוך שמחה שהוא החיות, עי"ז 'לעולם לא אשכח פיקודיך'.

ד) ואיתא בגמרא (שבת ל ע"ב) 'אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה', ומבואר דתנאי הוא בקבלת נבואה דבעינן שיהא הנביא בשמחה, וכמו שמצינו ברמב"ם (יסוה"ת פ"ז ה"ד) "כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים, שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה, לפיכך בני הנביאים לפנייהם נבל ותוף וחליל וכנור והם מבקשים הנבואה".

ובעץ ארז עה"ת (פרשת נשא) הסתפקנו לפי זה בקבלת הנבואה של משה רבינו, שכתב עליו הרמב"ם (שם ה"ו): "כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממשה רבינו רבן של

כל הנביאים, ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים, שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד, שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע הקול מדבר אליו וכו'. ויש לדון האם גם התנאי של שמחה לא נצרך במשה, או לאו.

והנראה בזה, דהנה ברמב"ם הגדיר את משה רבינו (שם) "רבן של כל הנביאים", והוא לכאורה תמוה, דהא כל הנביאים אינן כמשה, ובמה חשיב 'רבן'. ועל כרחק צריך לומר דהן אמת כל מה שהוא מהלכות הגברא, בהא ליכא שייכות בין משה לכל הנביאים, אך דין שמחה, דהוה הלכתא בנבואה עצמה, בזה אף במשה נאמר, ולענין זה חשיב 'רבן של כל הנביאים'.

וכדרך הנבואה, כן הוא גם בהשגת התורה, שאין השגת התורה אלא רק כשהיא מתוך שמחה, וכמו שכתב זק"ה ק"ה חת"ס זיע"א בדרשותיו (דרשות חת"ס לז' אדר דף קכ"ו): ולהיות כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה, וא"א לשמח עצמו בד"ת מפני שלא תמצא הלכה ברורה עד שתתיישב דעתו עליו, ע"כ צריך המצאה מבחוץ לשמח עצמו ע"י ניגון וכדומה, אמנם הישרים ביותר והגיע למידת ההשתוות ואין שום צער נכנס בלבם שמחים ובוטחים בו בתכלית הבטחון אותם אינם נפסקים מלימודם אפילו רגע אחד ולא יטרידם שום טירדה ממנה ולאותם אנשים היא משמחת לב. ע"כ.

ומעשה שהיה בבחור שנכנס קמיה רבינו הגרא"מ שך זללה"ה ושאל "כיצד אפשר לגדול ולהיות הרב שך", והשיב לו, "שילמד תורה עם כסף", ואחד מהנוכחים בחדר העיז ושאלו 'כיצד הראש ישיבה יודע מהו כסף', ואמר לו: אתה חושב שאני בטלן, מעולם לא הייתי בטלן, נער הייתי גם

זקנתי ולא ראיתי אחד מגדולי הדור שלא למד תורה בשמחה [וכע"ז] שמעתי מעשה דמרן ה'אגרות משה' זלה"ה למד עם בנו, וכששמע שמחוץ לחדר משחקים חבריו אמר לו שילך לשחק עמם, וכאשר תמה הבן כיצד מפסיקים מהלימוד עבור זה, אמר לו כי ברצונו לחנכו לגישמעק בלימוד, ואם ילמד עתה בשעה ששומע חבריו משחקים יהיה חסר לו בשמחת התורה].

ה) ועל מעלת השמחה בעבודת ה' יש ללמוד מדברי זקה"ק החתם סופר זיע"א (ויחי עה"פ וירא יוסף לאפרים בני שלשים) שהמצוה הראשונה שמקיים הנער מיד בצאת הכוכבים שנעשה בר מצוה, הוא במה ששש ושמח לקבל עול מצוות ה' אלקיו. והוא יסוד נורא, שהדבר הראשון הוא לא קריאת שמע ולא כיבוד אב, לא תלמוד תורה ולא תפילין, אלא 'שמחה'. ומבואר מזה גודל ועוצם פרשת ה'שמחה' בעבודת ה'. ועדיין צ"ע. ובעץ ארז עה"ת (ח"א פרשת קדושים) ביארנו בזה, שמעלת יום הבר מצוה הוא לא במצוה פרטית כזו או אחרת, אלא במה שנעשה בר חיובא בכל המצוות כולם, ועל זה ראויה השמחה בכללות התורה והמצוות שזכה להם. [והוספנו שם שבזה מבואר גם השמחה בהגיע הילד לגיל שלש, שזה זמן שנכנסים לחיוב חינוך והכנה לקבלת עול תורה ומצות, וכמבואר בפוסקים שמצות חינוך בנוגע למצוה בפועל צריך להיות ג"כ בדקדוק (ובמקו"א הארכנו בזה טובא), א"כ גם בזה יש כעין השמחה של הכנסה לתורה וקיום המצות].

ו) והנה, איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ד) שהקב"ה מכריז לבניו "אם עשית דברי בשמחה, פמליא שלי תבוא לשחרך (לקבל פניך), ואף אני בעצמי אצא לקראתך, ואומר לך בואך לשלום".

מה יאמרו

אמר החכם: מעולם לא חשבתי מה
אומרים עלי אנשים אחרים.

מיוסד על לשון הרב מברסק זללה"ה, מפי הגה"צ רבי מנדל אטיק זללה"ה
שאמר לשומעי לקחו צבית המדרש בריסק צירושלים ת"ו. וזה עומק כוונת
התנא (דרך ארץ וזוטא סוף פיק ה') ששורש ויסוד ה'הדר' של מלואה, יראה, ענוה,
חכמה ותורה, זה 'צניעות'. לא לעשות משהו עם מחשבה מה הוא או הם
חושבים או יגידו עלי. אלא רק האדם כלפי הקב"ה, ואז מתקיים צנפשו 'והצנע
הלכת עם ה' אלוך'ך'.

ואף אחר כל מה שלמדנו בחשיבות ומעלת השמחה במצוות, עדיין הדבר הוא פלא ממש, שאם אחד שומר פיו ולשונו שכתב עליו הגר"א ז"ל שהוא הדבר הקשה ביותר מכל מסירות נפש מכל המצוות, או אם אחד מוסר את נפשו ונהרג על קידוש ה' כדי לא לעבור על מצוה קלה, או אם אחד מפקיר כל פרנסתו כדי לשמור את השבת, או אם אחד עמל באמת בתורה מתוך הדחק שנים רבות ונעשה תלמיד חכם וחסיד, על כל אלו לא נאמר שיוצאים לפניו הקב"ה והפמליא, ודייקא על מי שעושה דברי "בשמחה", שכלל לא נמנה בתרי"ג מצוות, רק עליו נאמר שזוכה לזה. ונורא הדבר, אתמהה!

ואיתא ברמב"ם (תשובה פ"ט ה"א) שעיקר השכר על המצוות הוא בעולם הבא, אבל אם אדם עושה מצוות "בשמחה ובטובת נפש", אזי הוא זוכה שיהיה לו שפע ורוב טובה גם בעולם הזה כדי שיהיה לו פנאי ומנוחה לעסוק בשלימות בעבודת ה'. וחוזר על דבריו שם שני פעמים. וגם בזה יל"ע, מדוע דוקא השמחה במצוות היא התנאי לקבלת ההנאה בעולם הזה, ולא תלוי במסירות נפש, בדקדוק והידור וכדומה. וצ"ב.

ושאלתי קמי' אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א, ואחרי מחשבה חייך ואמר שאין אנו יודעים במתן שכרן של מצוות, ולא רצה להוסיף על המילים הנ"ל כלום.

תשובה י

גן נעול

בחורה צנועה וחסודה מבית של יראים ושלמים, שגרה בשכונה מפורסמת בניו יורק, היתה נוהגת להזמין מונית לצורך נסיעה קצרה למקום עבודתה הסמוך לבית מגוריה. ומנהגה היה להזמין מחברה מקומית של אינם יהודים (שהם יותר זולים ממונית של יהודים). והיות שהזמינה מונית כל יום בזמן קבוע, אירע הדבר שברוב הפעמים הגיע אותו נהג גוי משוקץ ומתועב, ובמשך הזמן קנה לב הנערה, והיתה מזמינה רק אותו מדי יום ביומו, ונהגו ביניהם קירבה של מעשים מגונים, ונכשלה בחי"נ כמה פעמים.

כך נמשך הדבר משך איזה זמן, עד שפעם אחת בעת שנכשלו בחי"נ, הוציא הגוי טבעת ונתן על אצבעה. מיד נרעדה הנערה בהבנתה מה נעשה, וברחה מהמונית לביתה בריצה ובבכיות נוראות וצער גדול, וסיפרה לאביה ואמה כל מה שעבר עליה.

ומאז אותו מעשה הנערה נכנסה למשבר נפשי גדול, היות שלפי הבנתה היא "התחתנה" עם הערל הנ"ל, ומעתה תהיה אסורה להנשא ליהודי, וגם אם מותרת, בודאי לא תהיה משפחה מיוחסת בישראל שיקחו אותה לכלה אחרי שהיתה "נשואה" לעכו"ם.

וכעת ההורים שלחו את הנערה לטיפול רגשי, והמטפל שואל ומברר מה הגישה התורנית מבחינה דתית כלפי הילדה המפחדת על עתידה בציבור החרדי, וכיצד יש לדון את הקשר שהיה בינה ובין הגוי.

ויש בזה כמה שאלות: א. מה דינה כלפי איסור לכהונה, ב. האם אפשר לכתוב בכתובתה 'בתולתא', ג. האם צריכה להודיע בשידוכים מה שעבר עליה, ד. מה דרכי התשובה על העבר, ה. כיצד ההורים צריכים לנהוג ביחס לעתיד.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד, שמעיקר הדין קשה לאסור על הנערה להתחתן עם כהן מיוחס, היות ש'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'. אמנם היות שיש כאן רגלים לדבר בפנינו מכמה צדדים, ולדעת כמה קדמונים ראשונים ואחרונים אין כאן דין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', לכן יש להורים לכתחילה להמנע

מלהכניסה לשבט הכהונה המיוחדים. ולעניין גברי התשובה והלכות שידוכים ביארנו בהערה בס"ד.

נתייחדה לשם זנות

י.

(א) כתב השולחן ערוך (אבן העזר סימן ו סעיף א) כהן אסור מן התורה בזונה, וגם ספק זונה אסורה משום ספק דאורייתא לחומרא (בית שמואל סק"ב). ולא נתבאר מה הגדר של "ספק" שנאסרת בו, האם הוא בכל חשש בעלמא, או רק כשיש רגלים לדבר וצד גדול שנאסרה.

וכתב השולחן ערוך (אבן העזר סי' ו סעיף ח) "הנבעלת לעובד כוכבים, הואיל והיא אסורה לינשא לו הרי זו זונה". וכתב הרמ"א (שם סימן ז סעיף יא) "אם נתייחדה עם עובד כוכבים, אפי' שחייבת להם, אין אוסרין על היחוד אף על פי שעשתה שלא כדת וכו', מיהו אם נתייחדה לשם זנות, יש להחמיר". וביאר החלקת מחוקק (ס"ק כב) דהגדר של 'נתייחדה לשם זנות' הוא כשהיו מדברים קודם דברי תפלות וזנות ביניהם.

וזקה"ק החתם סופר זיע"א נשאל (שו"ת אבהע"ז ח"א סי' כב) בנערה שנתפתתה לערל אחד שאמר שתינשא לו, ונסעה עמו ביום ש"ק להכומר הגדול במקום אחר, ונדרה להמירה, ולאחר איזה ימים חזרה בה ושבה אל בית אביה, ולא הניחה הכומר לשוב עד שנשבע הערל המפתה שלא בא עליה ולא נגע בה כלל. והיו שם עוד כמה חששות, אך הנוגע לדידן הוא הנידון מצד שנתייחדה כמה ימים עם הנכרי, ונשאל החת"ס ז"ל אם מצד זה תיאסר לכהן. ולאחר שהאריך לדון בצדדי השאלה האחרים, סיים, "אך האחרון הכביד, שנתייחדה כמה

ימים עמהם, שבתשובות מהרי"ק אוסרה עכ"פ לכתחלה לכהן עי' בית שמואל סי' ז' ס"ק ל"ב, ואם לא נתיחדה אלא בשמירת הכומרים יש להקל קצת כמ"ש מהרי"ק שרש"ק ס' בתחילת דבריו, אבל זולת זה קשה עלי להתיר להדיא הגם שאחרונים מזדנזי' קצת בדבר, ויעי' בס' בית מאיר, מ"מ לא בעינא לקבל עלי אחריות הלז".

וכתב מרן בעל האגרות משה זללה"ה (אבן העזר ח"ד סי' כה) "בעלת תשובה אין לפוסלה ומותרת לינשא לקהל, אבל לענין כהונה ש'ספק פסולות לכהנים' הן אסורות מדאורייתא, מהנכון להחמיר, ובכלל כל בעלות תשובה הא יש לחוש עליהן שמא נפסלו לכהונה דנבעלו לנכרים שפוסלין לכהונה".

ב) והנה, בנידון דידן לטענת הנערה לא חטאה בזנות עם הגוי, וגם משום יחוד לא ברור שהיה כאן, היות שיתכן שהנסיעה במונית מדי יום היתה ברשות הרבים עם חלונות שקופים באופן שאין בו חשש יחוד כמבואר באחרונים (עי' תשוה"נ ח"ב ס' תרנח, ועוד). ויש לברר פרט זה. אולם מ"מ מידי קירוב הדעת לא יצאו, ובמקום אחר (ביום טהרתו עמוד רטז, מובא בנספחים ס' א) ביארנו דיסוד האישות קאי על 'קירוב הדעת', וא"כ הקירוב שהיה כאן הוא מעין הענין של יחוד.

אולם מצד מה שכתב הרמ"א שב'נתייחדה לשם זנות יש להחמיר', יש לדון אם נתקיים כאן חשש זה, היות שמצד אחד עפ"י המבואר בחלקת מחוקק הגדר של 'לשם זנות' הוא שהיה ביניהם דיבורי תפלות וזנות, וזה לכאורה נתקיים כאן. אך מצד שני לא היה כאן 'יחוד לשם זנות', אלא 'זנות בלא יחוד', ודיבורי זנות בלא יחוד לא נתבאר בדברי הרמ"א לאיסור. ומאיך קשה לקבוע במצב כזה היתר גמור.

ועוד יש להוסיף, שנתקיימו כאן כמה עניינים שקרובים מאוד ל'נתייחדו לשם זנות', שהרי היו קשורים וקרובים במשך זמן, והערל היה נוהג להגיע מדי יום בלי שהיתה צריכה להתקשר להזמינו, וחטאו רח"ל בתדירות במשך תקופה בחי"נ, וגם הניח טבעת על אצבעה [ויש לדעת שהמציאות בין האומות היא שאין אדם מניח אצבע על נערה אלא א"כ כבר הגיעו קודם לזה לידי מעשה. ויש בזה חילוקי מנהגים בין המקומות, וכגון שאצל הישמעאלים במדינת ישראל שמעתי שנוהגים להפגש בבית ההורים פעם אחת או שתיים (כמנהג קהילות החסידים), ואם רצו הוא והיא, מיד נותנים טבעת וקובעים זמן לאירוסין, וגדר האירוסין אצלם הוא מעין 'תקופת ניסיון' לקראת הנישואין. ויש לברר באופן ברור מה המנהג בין הגויים מהגזע המדובר שבאמריקה בענין נתינת טבעת].

ובמקום אחר (שו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' ג, מובא בנספחים סי' ב) הבאנו דעת הוד כבוד מרא דארעא דישאל בעל התשובות והנהגות שליט"א בזה"ל, "כיום, כל אחד שלא ישיבהמ'ן ממש, יש מקום לחשוש שכתשעים אחוז אינם בתולות, ולכן לעולם ועד אין מקום לטעון מקח טעות".

העולה מכ"ז, דבנידו"ד יהיה קשה להתיר לכתחילה בשופי שאותה נערה תנשא לכהן, דסו"ס לא יצאה מכלל 'ספק זונה'.

הפה שהתיר

ג) ואחר כל זאת, העומד לנגדנו אלו דברי השולחן ערוך (שם סי' ז סעיף ד) "האשה שאמרה 'נשביתי וטהורה אני', נאמנת, שהפה שאסר הוא הפה שהתיר". והא בנידו"ד אין לנו ידיעה על כל המעשה עם הגוי הערל מלבד מתוך פיה של הנערה, והיא אומרת טהורה אני, וא"כ הפה שאסר הוא הפה שהתיר, ומותרת.

וכשדנתי עם מו"ר גאב"ד בד"ץ ב"ב כבוד הגר"ש רוזנברג שליט"א, נשא ונתן בעצם העובדות, וטען שאין לדמות מה שכתוב ברמ"א בנתייחדה לשם זנות לעובדא דידן, ושטבעת אינה הוכחה כלל למעשה טומאה, אלא דינה כמפורש בשו"ע לענין שבויה, דהיות שאין אנו חיים אלא מדבריה, לכן שייך בה הדין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' הכללי, ולכן אם דרשו וחקרו היטב, מותרת לכתחילה לכהן, ואם עשתה דרכי תשובה אזי גם אין צריך להודיע בשידוכים.

אלא שבאמת יש מקום גדול לדון בזה, דהא דאמרינן בעלמא 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', הוא באופן שכל האיסור ידוע לנו רק מתוך פיה של האשה, והיא בפיה אוסרת והיא בפיה מתירה, ובכה"ג אין לנו יותר מדברי פיה, ומותרת.

אולם באופן שהיא באה לפנינו וטבעת באצבעה, והטבעת מוכיחה את המעשה שהיה, וכן יש עוד סימנים על מה שאירע מחמת הבכיות ומחמת שפוסקת מלהשתמש בנהג הקבוע, הרי שכבר אין זה רק 'הפה' שאסר, אלא יש עניינים אחרים שמעידים לפנינו על מה שהיה, ובכה"ג לא ברור שיש כח בפיה להתיר ולעקור אותם ראיות.

ומעין זה מצינו בשולחן ערוך (יו"ד סי' קפה סעיף ג) "אמרה לבעלה טמאה אני, ואחר כך אמרה טהורה אני, אינה נאמנת. ואם נתנה אמתלא לדבריה וכו', נאמנת. אבל אם ראוה לובשת בגדים המיוחדים לימי נדותה, ואח"כ אמרה טהורה אני, אף על פי שנתנה אמתלא לדבריה, אינה נאמנת". וכן הביא בפתחי תשובה (אבהע"ז סי' קנב סק"ו) מכמה אחרונים בענין אשה שאמרה 'אשת איש הייתי ונתגרשה', דבשו"ת בית דוד (סי' כב) כתב שלפי המנהג במדינותינו שהנשואות ניכרות

במלבושיהם שראשם מכוסה, אם כן יש לדמות להא דראוה לובשת בגדי נדה שאינה נאמנת באמתלא, והכא נמי שבאה לפנינו מכוסה בראשה, תו אינה נאמנת לומר שנתגרשה. והוסיף הפתחי תשובה שכן כתבו גם בספר שלמי שמחה, ובספר עיטור ביכורים, ובתשובות חמדת שלמה. ובשו"ת חוות יאיר (סי' קלח) דעתו שרק לבישת בגדי נדות מפקיע נאמנותה, משום דאין אשה מנוולת עצמה בהם כי מאוסים ומגונים וטמאים הם בעיניה, משא"כ לצנוף מצנפת כדרך הנשים, לפעמים גם בתולות מכסין ראשן מפני כיעור ראשן בשחין וכה"ג (ר"ל כגון שבאה בשנים ובושה לילך כבתולה), ובזה י"ל דמהני אמתלא, והובאו דברי החוות יאיר גם בתשובות זכרון יוסף (סי' ח). עכ"ד הפתחי תשובה. ועכ"פ חזינן דהיכא שהאשה באה לפנינו במעשה המוכיח ולא רק בדיבור פיה, תו אינה נאמנת להתיר מכח פיה.

ובאמת צ"ב, אמאי כשבאה לפנינו במעשה המוכיח, תו אינה נאמנת ב'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', והרי סוף סוף כל ידיעתנו על עצם המעשה המוכיח הוא רק מכח שהיא באה לפנינו במעשה זה, והיה בידה שלא לבא באופן זה [היינו, שהיה לה אפשרות שלא ללבוש בגדי נדות, ושלא לבא בכיסוי הראש], ואמאי לא אמרינן גם כלפי זה 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'.

והנראה בזה, דיש לחקור בגדר כח הנאמנות של 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', האם גדרו הוא שמי שחידש את האיסור, מקבל בידיו 'כח נאמנות' להתיר את האיסור, או דלמא דהגדר בכח הנאמנות של 'הפה שאסר' הוא ש'אין לנו אלא מה שאמר הפה', ואם הפה אסר והפה התיר, הרי 'הפה שובר את הפה', ונשאר בהיתר. אבל זה נאמר באופן שהאיסור

נקבע רק מכח הפה, דאז כח הפה להתיר מה שהפה אסר. אך באופן שהנידון הביא לפנינו ראייה צדדית העומדת מכח עצמה, הרי מעתה אין כאן רק 'פה שאסר', אלא יש 'מעשה המוכיח' שאוסר, וכנגד מעשה המוכיח אין לפה יכולת להתיר.

ואם נימא דגדר הנאמנות להתיר הוא שמי שחידש את האיסור מקבל לידיו 'כח נאמנות להתיר', א"כ יהיה קשה כנ"ל, דמה בכך שהאשה הביאה לפנינו מעשה המוכיח, והא סו"ס היא מקור האיסור ומ"ט לא יהיה לה כח להתיר. אך העיקר הוא כהצד השני, דאין כאן 'כח נאמנות' למי שאסר, אלא ש'אין לנו אלא מה שאמר הפה', וכשהאיסור הוא רק מכח הפה, יש כח בפה להתירו, אבל כשיש לפנינו ראייה צדדית על האיסור, אין בכח הפה להתיר.

והדבר דומה לאשה שאומרת 'נשביתי וטהורה אני', אולם בעקבות האמירה שלה כעת אנו רואים על ידה מספרים של שבויה (כדוגמת הנאצים ימ"ש), שקשה מאוד לטעון שיהיה לה נאמנות של 'הפה שהתיר' (אם לא שיהיה מקום לטעון שעשתה קעקועים של מספרים לע"נ הנשמות על קידוש ה', וכמו שיש שטוענים שצריכים לעמוד בצפירה ב'יום הזיכרון' שבדו לעצמם לע"נ הנהרגים. ואפילו אם יש כאלו שעומדים בצפירה לע"נ שזה נמשך רק דקה אחת, אבל בודאי מופקע לטעון שאחד יצער את עצמו וירשום על ידו באופן קבוע מספרים של הנאצים ימ"ש. ועי' במקום אחר (שו"ת פסקי הלכות ח"א סי' ג) בענין איסור קעקועים אפילו לזמן קצוב). והגם שלא ידענו ולא הגיע לידינו הראייה על השבויה קודם אמירת פיה לאיסור, עכ"ז היות שכעת יש לפנינו מלבד דיבור פיה גם ראייה של רגליים לדבר שנמצא בפנינו, לכן קשה לומר שיהיה לה כח נאמנות של 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'.

ומצאתי בס"ד ראייה ליסוד זה בלשון הרמב"ם בפירוש המשניות (דמאי פ"ו מי"א), וז"ל, "והכלל הזה שנזכר כאן והוא אמרו שהפה שאסר הוא הפה שהתיר הוא כלל נכון שתסמוך עליו בכל התורה, בכל האסורים החמורים והקלים, וכן בדיני ממונות, שכל מי שחייב עצמו במשהו ואח"כ כלל בדבריו מה שמבטל אותו החיוב שחייב עצמו הרי הוא נאמן בכל דבריו, הואיל ואין עליו בירור. ויבואו לך בזה דוגמאות הרבה בדינים שונים". ומדוקדק היטב בלשונו "הואיל ואין עליו בירור", שבכל גוונא שמלבד דיבור פיו יש לפנינו ראייה ובירור אחר לאיסור, שוב אין כח בפיו להתיר אותו איסור.

[ודנתי בכל זה קמ" דאחד מגאוני ראשי הישיבות הן בעומק סוגיות הש"ס ופוסקים, וחקר בזה לכאן ולכאן ולא מצא ראיות נגד יסוד החדש הנ"ל. ושדנתי וחקרתי קמ" אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א ביסוד הנ"ל, אמר שהוא יסוד מובן ונכון, ואין הדבר מוגדר כחידוש. עכת"ד].

ולפי"ז יל"ד בנידו"ד דאין כאן רק 'הפה שאסר', אלא חזקה בפנינו של טבעת בידה וכן הנהגת התפרצות בבכיות וכדומה כמנהג אדם כועס, עצב, סר, וזעף. וכן עוד סימנים (כגון שבכל פעם שמזכירים את שם הנהג ועניינו, מיד נעשה לה אדום בפניה), שכולם מצטרפים לאיסור. ואמנם עצם ראיית הטבעת באצבעה אינה ראייה גמורה לאיסור, דמנא לן שקיבלה אותה מגוי, שמא מישראל, ושמא מחברתה. אך בצירוף הבכיות, ומה שמעכשיו נמנעת מליסוע עם הנהג הקבוע, הרי כל זה מצטרף לסימנים על האיסור, וקשה לקבוע שיהיה בזה כח ברור של 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'.

(ד) ועוד יש לצרף לדון בזה, מה שמצינו בשולחן ערוך (אבהע"ז קנב סעיף ו) בענין האשה שאמרה 'אשת איש הייתי וגרושה אני', 'ויש אומרים דוקא כשאומרת כך בתוך כדי דיבור, אלא אם כן נתנה אמתלא לדבריה'. ואמנם בשו"ע לענין שבויה (סי' ז) לא הביא כלל דעה שצריך להיות תוכ"ד, וצ"ב למה השמיט זאת. [ובאוצר הפוסקים (סי' ז) מובא בשם המחצית השקל (על הב"ש סק"ח) דכאן בשבויה לכו"ע נאמנת אף בלא תוכ"ד, דרך באשת איש שאסרה עצמה ובאה להתיר צריך תוכ"ד, אבל בשבויה שמבררת שכלל לא נאסרה, נאמנת אפילו בלא תוכ"ד, ועוד דבשבויה הקילו טפי. וגם בהגהות ברוך טעם (סי' ז) צידד כן, ע"ש].

וכתב המגיד משנה (גירושין פ"ב ה"א) משמיה דהרמ"ך שגם שבויה נאמנת רק בתוכ"ד [ואילו לדעת רבינו יחיאל נאמנת גם לאחר תוכ"ד]. ובאבי עזרי (גירושין שם) האריך לבאר בעומק דעת המגיד משנה והרמ"ך, ודקדק כדבריהם מלשון הרמב"ם, שבהלכות איסור"ב גבי שבויה הזכיר אם היו עדים או לא, ובהלכות גירושין לא הזכיר כלל פרשה של עדים, וביאר יסוד הענין, שפרשת גירושין הוא דבר שבערוה שצריך ב' עדים ואין בכח האשה לומר בו אלא רק מדין 'שויה אנפשיה חתיכה דאיסורא', ולכן לכו"ע אי"צ בזה תוכ"ד, דאין זה מדיני פרשת עדות כלל. משא"כ בדין שבויה שא"ז דבר שבערוה אלא הלכות איסורים לכהונה, בזה נאמנת על עצמה מדין 'עד אחד נאמן באיסורים', ובהלכות עדות יש אומרים שצריך תנאי של תוכ"ד. ולכן הרמב"ם והשו"ע הביאו דין תוכ"ד רק לגבי אשת איש שיש בו חידוש שאפילו שאינו בתורת עדות בכ"ז י"א שצריך בתוכ"ד, משא"כ בשבויה השמיטו דין זה שצריך לומר בתוכ"ד, היות שבזה הנאמנות מכח דיני עדות, ופשיטא לכו"ע שצריך בתוכ"ד.

ואם נכונים הדברים, אזי כאן בנידו"ד לא ברירא מילתא אם אמירתה שלא נטמאה היה בתוכ"ד לאמירת הסימנים שמשמעותם שהיתה מעין שבוייה ומעין ייחוד לזנות. ויש למרא דאתרא לברר ולחקור היטב מתי היה זמן אמירתה, והאם בין הזמן שבאה עם טבעת ובכיות לזמן שאמרה שלא נטמאה, היה משך זמן של יומיים או אפילו חצי יום, שכבר אינו בגדר תוכ"ד, וא"כ לא ברור לקבוע כאן היתר של 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר'. וצריך לברר היטב ולדרוש השתלשלות הדברים מהרגע שבאה הנערה לביתה בסערה עד שטוענת שלא נטמאה.

וכן יש להוסיף עוד, דמבואר בגמ' (כתובות כב ע"א) דאין האשה נאמנת להכחיש דבריה אלא אם כן יש לה אמתלא (וע"ש בחידושי החת"ס שצריך להיות אמתלא המוכחת מתוך פרטי המעשה), ולכן אמרה אשת איש אני ופנויה אני אינה נאמנת בלא אמתלא. וביאר הבה"ג (הלכות מיאון סי' לב) "בשלמא היכא דאמרה אשת איש הייתי גרושה אני נאמנת, דקא תליא נפשה במילתא דשכיחא דכולהי נשי מינסבן לגברי ומיגרשן, אלא אמרה אשת איש אני וחזרה ואמרה אין אשת איש אני אמאי נאמנת, כל כמינה", פירוש, שנאמנת להתיר רק כשאומרת דבר המסתבר. ולפי"ז בנידו"ד שהנערה באה להתיר ולומר שלא נבעלה, יש לדעת ולבחון לפי פרטי המציאות וסדר האירועים האם הוא דבר המסתבר בדרך העולם, או שאדרבה, דרך העולם במצב כזה לתת טבעת כבר לאחר מעשה.

תורת העולה - הנהגה למעשה

ה) העולה מן הדברים, דאמנם מעיקר הדין ניתן לומר למדוברת שהיות שבחסדי שמים לא היה מעולם איסור עריות אלא אביזריהו בלבד, לכן אינה נחשבת 'נשואה לגוי', וכן אינה בתוך אלה המכונים בעיני

חז"ל 'כזונה', אלא רק היתה מופקרת לאותה שעה. ומותר לה מן הדין להתחתן עם המשפחות המיוחסות שבישראל, וגם אי אפשר לאוסרה אפילו לתלמיד חכם כהן מיוחס.

אולם מאידך יש לדעת שקשה לקבוע בה היתר גמור לכתחילה ממש, ובודאי קשה לומר שאין כאן מקום חומרא והידור לכהן שלא לישאנה, ואם רוצים לצאת דעת המקום, ישתדלו שלא לשדך לה כהן, ובפרט אם יצא עליה קול שהיא נטמאת רח"ל. [אלא אם כן יעשו בדיקת אחות מוסמכת לראות שהיא בתולה, שאז אין לחשוש לשום דבר כלל וכלל. ואם הנערה נמנעת מלהיבדק אין לכפות אותה, ואם ימצאו פתוח והיא אומרת אמתלא, אז לכתחילה תהיה אסורה לכהן (ואת הבדיקה יש לעשות ע"י אחות שנאמנת לרב המקום, היות שמהנסיון למדנו על אחות מוסמכת ועל מפקחת במקוואות שבשביל סיבות כאלה ואחרים של רחמנות על האשה שינו את המציאות, כמבואר בשו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' לג)].

וכן צידד אחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א, שמעיקר הדין יש להתירה מדין 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר', אלא אם כן ידוע שהיה לה קשר עם הגוי הערל במשך 'הרבה זמן', שאז לכתחילה אסורה לכהן. וכן צידד שאם עושים בדיקה של אחות ונמצאת בתולה יש להתירה לכתחילה. [וסיפר הגר"מ שליט"א, שפעם ישב ב'אוהל שרה' בשולחן הסמוך להוד כבוד הגרי"ש אלישיב זללה"ה, וניגש אחד אל הגרי"ש ז"ל וסיפר שבצעירותו ישב יחד עם קבוצת בנות ונתן לאחת מהם טבעת כדי לקדשה, ואינו זוכר למי מתוכם נתן, ושאלתו אם צריך לחוש למשהו. וא"ל הגרי"ש ז"ל שאם לא היו שני עדים (כשרים), אי אפשר לאסור כלל].

להודיע בשידוכים וכתובת בתולתא

(ו) ובענין החיוב להודיע לצד השני בעת הגיעה לפרקה, הורו בזה רבותינו זללה"ה שאם מקבלת על עצמה לפרוש לגמרי מאביזריהו של עוון זה, ובודאי לפרוש לגמרי מאותו ערל, ולנהוג בתיקוני תשובה כמו שיתבאר להלן, אזי אין חיוב להודיע בעת השידוכים על ההיסטוריה של מעשה הנפילה הנ"ל. וכפי שכתב מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א בפסקים מפי הוד כבוד הגר"ש אלישיב זללה"ה (נדפס בספר מפומייהו דרבנן עמ"ס חולין עמוד תקסא), לענין בת שהיתה מסוללת עם חברתה, ועתה עשתה תשובה, האם צריך להודיע בשידוכים, והשיב הגר"ש שאי"צ להודיע כי לא הוי איסור תורה, אבל רק אם יודעים ברור שכבר מתוקנת בזה.

(ז) ובענין כתיבת 'בתולתא' בכתובתה, כבר ביארנו במקום אחר (שו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' ג, מובא בנספחים סי' ב) משמיה דמרן בעל האגרות משה זללה"ה בתשובה (או"ח ח"ד סי' קיח) לענין נבעלה בזנות שנישאת ואינה רוצה שיראו בכתובה שינוי, דמותר לכתחילה לכתוב בכתובה תיבת 'בתולתא' ואין צריך לשנות, היות דאין תיבת 'בתולתא' מורה על מצב האשה, אלא על שיעור חיוב הממון של הבעל, וברצונו יכול להתחייב על דמי כתובת בתולה אף אם היא בעולה.

ואף שמרנן ורבנן גדולי גאוני וארזי ארה"ק מרן הגרש"ז אויערבאך זללה"ה ומרן הגר"ש אלישיב זללה"ה ומרן בעל השבט הלוי זללה"ה לא הסכימו לפסק הנ"ל, אולם כבר אמר לי מורי הנר המערבי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, שאם מרן בעל האגרות משה זללה"ה פסק כן, עכ"פ באמריקה שהוא אתרא דמר בוודאי אפשר לנהוג

כהוראתו, וכן הסכים מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א. ובנידו"ד נראה דכו"ע מודו שאפשר לכתוב 'בתולתא', היות שאין כאן ידיעה ברורה שנבעלה, ורק חיישינן לחומרא לכתחילה ולא יותר.

תיקוני תשובה

ח) ובענין התיקוני תשובה, כבר כתב מרן בעל האגרות משה (או"ח ח"ד סי' קיז) לאשה שחטאה בענייני חבה במשך חצי שנה בחיו"נ וכדומה בדברים המכוערים עם האיש שעבדה אצלו כמזכירה, ושוב כבר זה כארבע שנים מאחר החתונה עם בעל בן תורה וירא שמים חזרה בתשובה, עד שכותבת 'יכולה אני לומר שהקב"ה יכול להעיד עלי שלא אשוב לחטאים האלה, כי הלב שלי שבור ורצוץ על הענין הזה'. וכתב לה הגר"מ ז"ל, "הנה זהו עיקר התשובה, חרטה גדולה על העבר וקבלה על להבא עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם כדאיתא ברמב"ם פ"ב מתשובה ה"ב, ובודאי גם התוודתה בשפתיה בלחש לפני השם יתברך, שזהו התשובה המתקבלת לפני השי"ת, ויחד עם ארבעה ימי כפורים שעברו היו לה לכפרה".

והוסף האגרו"מ ז"ל, "אבל ודאי יש לעשות גם מעשה לתשובה, שזה נקלט לפנימיות הגוף והנשמה, ויזכור מזה לקיים וחטאתי נגדי תמיד, אבל מכיון שהאשה משועבדת לבעלה וגם לגדל ילדיה שלה צריכה להיות בריאה בגופה ושקטה ושלוה ברוחה, לכן אי אפשר לה לעשות סגופים כפי תשובת המשקל, אבל זה תעשה להתחזק באמונה בהשי"ת ולידע שהוא רואה הכל ושומע הכל ואין ממנו נעלם, וזה יועיל להמנע מכל דבר איסור, שלכן טוב שתאמר בכל יום בכל לשון, שמכרת ביותר דברים אלו בפיה, איך שהיא יודעת זה ומאמינה בזה. ושנית תאמר

מזמורי תהלים בכל יום אם יש לה פנאי" וכו', ע"ש שהוסיף עוד פרטים בדרכי המעשים שתעשה לתשובה. וסיים, "ועוד צריכה לדעת שחס ושלום להיות בעצבון אלא בשמחה שזכתה לתשובה ולבעל תלמיד חכם, וביום כפור יכפר לה השי"ת כפרה גמורה".

ט) ובודאי עיקר התשובה תחילה לכל היא לפרוש מאותו גוי, ובספר הישר על התורה (פרשת וישלח) מבואר כמה קשה לנערה אחר שנטמאת לפרוש מן הגוי, ומסופר שם על מעשה דינה בת יעקב ושכם בן חמור, "וירא שכם את דינה בת יעקב, ונפשו נקשרה בדינה וישלח ויקחה בחזקה. ותבא דינה בית שכם ויאחזו בה בחזקה וישכב אותה ויענה ויאהבה מאוד ויושיבה בביתו. ויבואו ויגידו הדבר ליעקב, וישמע יעקב כי טמא שכם את דינה בתו, וישלח יעקב שנים מעבדיו להביא את דינה מבית שכם. וילכו ויבואו בית שכם לקחת את דינה משם, ויהי בבואם ויצא שכם אליהם עם אנשיו ויגרשום מביתו ולא נתנום לבוא לפני דינה, אך ישב שכם את דינה וינשקה ויחבקה לעיניהם. ויבואו עבדי יעקב ויגידו לו לאמור בבואנו ויגרשנו הוא ואנשיו, וכזאת וכזאת עשה שכם לדינה לעינינו. וידע עוד יעקב כי טמא שכם את בתו אך לא דיבר מאומה, ובניו היו רועים את מקנהו בשדה ויחריש יעקב עד בואם. וישלח יעקב טרם באו בניו שתי נערות מבנות עבדיו, לשמור את דינה בבית שכם ולשבת איתה", ע"ש אריכות נוראה במעשה. ומתוך המבואר שם למדנו כמה קשה לנערה לפרוש מטומאת עכו"ם לאחר שנתקלקלה, ואפילו אם היא בת יעקב אבינו, והנערה עלולה להקשר אליו מאוד מחמת שהעניק לה כ"כ אהבה וחיבה וכיוצ"ב [ובנידוד] שהנערה כן ברחה מן הגוי, אולי יש בזה צירוף לראיה שלא נטמאה ממש, ולא להלכה ולמעשה אלא שיש לצדד במחשבה ולהוסיף כסניף].

ועיקר הזהירות להבא צריך להיות בקבלה גמורה שלא ליסוע לעולם במונית לבד [וההורים צריכים ללמד לבנותיהם דבר זה], בפרט עם נהג שאינו שומר תורה ומצוות, ק"ו בבשק"ו עם נהג ערל. ומהנסיון למדנו שגם נהגים (שנראים ואחרים שהם באמת) יראים לדבר ה', נופלים ונכשלים ומכשילים בנות ונשים בכל הגילאים, יהיה איזה שיהיה, ואפילו בתוך ערים מלאים תורה וחסידות נהרסו על ידם ליבם של בנות ישראל כשרות לעולם. [ולענין היתר נהיגה של נשים ברכב, כבר ביארנו במקום אחר (שו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' כג, מובא בנספחים סי' ג)].

ט) ואחד מצדיקי הדור בקי בכל חדרי תורה ר"מ ברים שליט"א אמר, שצריכה לקבל על עצמה שלא לקרוא (וק"ו לראות) דברים שנכתבו ונוצרו על ידי אנשים לא כשרים, וזה יהיה הרחקה ושמירה שלא תגיע לידי עבירה.

ובגליונות לספר אבן שלמה (ח"א עמוד עה) הבאנו מה ששמעתי ממז"ר נר המערבי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, שהיה פעם עם מז"ר הוד כבוד רבינו בעל השערי שמועות הגרמ"ש שפירא זללה"ה במנוחה בבית 'ועד הישיבות' בנתניה, והיו שם עוד ראשי ישיבות, וישב איתם לשולחן יהודי פשוט שהיה עובד בעיריית נתניה, והביאו לפני ראשי הישיבות עיתון 'המודיע', ואותו יהודי פשוט לא הסכים בשום פנים להציץ בעיתון. ואמר הגרא"ד שחשב לעצמו מדוע הוא כל כך מסרב, שמא יש לו כבר עיתון אחד, ושאל אותו על הענין. וסיפר לו אותו יהודי מעשה פלא, שהוא בצעירותו למד בישיבה בחו"ל והיה מצוין גדול, אבל היה נוהג לקרוא עיתונים שיצאו ע"י המשכילים, ולאט לאט הפסיק ללמוד תורה ולשמור שבת ולהניח תפילין, ונמשך אחר שיטת הקומוניזם, והלך

לשרת בצבא הרוסי יחד עם עוד מאתים חמישים בחורים שלחמו בשביל סטאלין, ובמלחמה מתו כל הבחורים ונשארו רק שנים ואני אחד מהם, ועליתי לארץ ישראל, ועשיתי חשבון נפש והבנתי שכל זה קרה לי רק בגלל העיתונים שקראתי, ומאז קיבלתי על עצמי שאני לא נוגע בשום עיתון אפילו כשר שבכשרים. וזכה שכל ילדיו כשרים וחסידיים. ואמר מו"ר הגרא"ד שליט"א שזה דוגמא לבעל תשובה אמיתי, שמתבונן וחוקר היכן הוא שורש העבירה והנפילה, ועל זה גופא פועל בתשובתו (ובמקום אחר ביארנו דרכי התשובה לבחור שנפל, והדרך להמנע מנפילות, מובא בנספחים לאבן שלמה ח"א סי' י' וסי' י"א).

ואצל מו"ר כבוד הגה"ח רבי יעקב שמואל הלוי הורוויץ שליט"א ראיתי שנוהג שלא להסתכל בשום תמונה אפילו של צדיק כשהיא במכשירי הטלפונים אפילו המושגחים, והתפלאתי מדוע מרחיק עד כדי כך. אולם להנ"ל הוי מגדר הרחקה שלא לבא לידי עבירה. וכן הבאנו במקום אחר (שו"ת פסקי הלכות ח"ג סי' לה אות כד) מה שסיפר לי ידידי בן לאחד מגאוני ראשי הישיבות שליט"א, שהיה נוהג לכתוב בידיו עם עט, וכל תקופה היה משתתק לו כל היד מרוב ריבוי הכתיבה, ושלח לשאול להוד כבוד הגר"ח קזללה"ה, היות שמשתתק לו היד וכבר הוציא כמה ספרים, אם יכול לקנות מחשב לכתוב בו, וענה לו הגר"ח ק: ב"מחשפים" אל תגע בו יד. ע"כ. והוא ג"כ בתורת הרחקה.

י) ויתר הפרטים בדרכי התשובה למעשה צריכה לקבוע לה הרבנית המכירה את כוחות נפשה ועניינה, וכלשון היעב"ץ שכל אחד צריך שיהיה לו רופא המכיר את נפשו שהוא רבו, והיא תקבע לה גדרים וסייגים לפי עניינה. ואם מסרבת לעשות תיקוני תשובה כפי שמורה לה הרבנית, הרי

זה ריעותא גדולה, ואי אפשר להתיר לא להודיע בשידוכים את דרגתה הרוחנית ומעשיה, וכן יהיה קשה להתירה להנשא לכתחילה לכהן.

ואולם אין להכביד ולנהוג עמה בקושי ובדוחק, שגם זה מהנסיון למדנו שיכול לקלקל, וכמו שהיה מעשה בנערה אחת מבית חסידי של אחת החסידויות המובילות בישראל, שקנתה בגד בחנות, והאמא התעקשה שזה "יקר מדי" וחייבת להחזיר לחנות, והבת אמרה שמתביישת אחרי שנמשכה זמן רב בתהליך הקניה וכו', אולם האמא התעקשה מאוד. והנערה הלכה לחנות בבושת פנים ובלב נשבר, והיה כבר לקראת ערב קרוב לזמן סגירת החנות, וכבר לא נשארו שם עוד קונים, וניגשה אל המוכר בבכיות שצריכה להחזיר, ושאל לליבה מדוע היא בוכה, וסיפרה לו את המעשה שהיה לה בבית, ונתן לה הרגשה נעימה וסגר עליהם את החנות ושם היתה קבורתה שנטמאה איתו, ואח"כ נפלה רח"ל לתרבות רעה ועזבה את מסורת משפחתה וקהילתה, והתחתנו בלי שמירת תורה ומצוות רח"ל, ואחר כמה שנים נתפרדה החבילת בוץ והבעל ברח לחו"ל, ורק אחרי שנים כמה שנים טובות הסכים לתת לה גט באמצעות כפיה של השלטונות, ואכמ"ל, והכל התחיל מכעס וקפידה של אמא על בתה, ורק הקב"ה יכול לשמור על צאצאי עמו ישראל הקדושים, והוא רחום יכפר עוון.

וכבר הורה זקה"ק החתם סופר זללה"ה (שו"ת או"ח סי' קעז) לענין גבירה שראתה המשרתת נופלת מתעלפת כעין מתה, וכיוונה לשפוך לפיה סם חיים, וטעתה בשוגג ושפכה לפיה נפט ומתה, והורה החת"ס שיש בזה משום איסור רציחה, וחייבים על זה כל תיקוני תשובה וכפרה. אלא שבנידון שם שהיתה אשה, "אין להעמיס עליה הרבה כיון שעסקה

בהצלות נפשות וכו', ואם נחמיר נמצא מכשילן לעתיד לבא בפקוח נפש, ובפרט נשים הרכים בטבע אין להחמיר עליהן". וכן כתב זקה"ק הכתב סופר זללה"ה (שו"ת או"ח סי' נז) שמצות תוכחה "קשה היא מאוד לקיימה כתקונה יותר מכל המצות", ובפרט גבי נשים ע"ש.

ואחר כל זאת, יש להרגיע את הנערה ולבאר לה שהיא יכולה 'לפתוח דף חדש', ולהשליך את כל העבר מאחוריה, ומכאן ולהבא יחד עם תפילה לקל עליון, קיימא לן ש'הבא לטהר מסעיין אותו', ובטוח בזאת שעוד תזכה לרומם את נפשה משאול ותבנה בשעה טובה בית של תורה בקדושה וטהרה בישראל, אמנן. ומו"ר הנשר הגדול הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א עבר על כל הנ"ל, ואמר שהם דברים נפלאים.

שתי מילים

אמר החכם: לפעמים אפשר להבין משתי מילים שנאמרו בדרך אגב מבן אדם, שעתידו להיות מקולקל בדעותיו.

מיוסד על הסיפור המוצא מצעל הלז אליהו ז"ל, שהספך חיים ז"ל המלך על אחד לכהן כמנהל רוחני בישיבה מפורסמת, וכשהיה צריך לשם נכנס להודות להח"מ על המלצתו לתפקיד. וכששאל אותו הספך חיים איך הוא מרגיש, ענה "עוד כמה פרטות לא זיך". ומיד ביקש הספך חיים לשלוח (בחוה"מ) מכתב להנהלת הישיבה לבטל תפקידו. וטעמו צידו, שמי שיכול להגיד שעם עוד כסף יהיה יותר טוב, חסר לו במונה ואינו ראוי להיות מוסר חורה ויראה. וכחוצ שם שנסוף התקלקלו דעותיו, והיה צוה מעין חזון נצואה של הח"מ ז"ל. וכשהמשיגים הגה"צ רבי שלום שצדרון ז"ל היה בישיבתנו הק' סאוט-פולסברג, הזכיר המעשה הנ"ל, ואחד מרבני הישיבה הגר"מ גורליק שליט"א בן הגר"י גורליק מייסד הישיבה יד ימינו של מו"ר נר המערבי ארי שצנצל הגר"ד וואכטפויגל שליט"א, שאל את רבי שלום ז"ל לגלות מי הוא זה ואיזה הוא שהיה מומלך אצל הספך חיים ואח"כ ביטל המלצתו והתקלקל דרכו, ואמר רבי שלום ז"ל, אני שמעתי מפה קודשו של הלז אליהו ז"ל המעשה, וגם הגה"צ רבי אליהו לופיאן ז"ל לא הזכיר את שמות, וגם אני שאלתי אותו אח"כ על מי מדובר, והוא ענה לי, ולכן איני חושש שזה לשון הרע היות שלמעשה אחרי ששאלתי אותו ענה לי. - והוא הרב הראשי של מדינת ישראל (הראשון) ז"ל, עכ"ד של רבי שלום ז"ל. ונראה מאוד למתבונן, וזו חכמתם ונפישתם של גדולי התורה שמהירים בקטן כגדול ושומרים את פיהם, כמו הספך חיים והלז אליהו, שהם יודעים מתי גם הדבר הקטן ביותר יכול לגלות על רקצון מוחלט וצביה לדורי דורות רח"ל, ע"כ. מפי ידי"ג גדמ"ש הגר"י וולף שליט"א נין צעל הלז אליהו זללה"ה ונכד הגר"ל גורביץ ז"ל.

A decorative border with a repeating floral pattern in light gray and white surrounds the central text.A rectangular frame with an ornate, repeating scrollwork pattern in light gray and white, with a dotted line border inside, enclosing the text.

נספחים לשו"ת פסקי הלכות

סימן א

בגדר אישות וקידושין

א. גדר האישות אחר מתן תורה

כתב הרמב"ם (גירושין פ"א ה"ה) "זה שנאמר בתורה 'ושלחה מביתו', אין עניינו שלא יגמרו גירושיה עד שתצא מביתו, אלא משיגיע הגט לידה גמרו גירושיה ואף על פי שעדיין היא בביתו כמו שיתבאר, לא נאמר 'ושלחה', אלא שאם גירש ולא הוציאה מביתו הרי זה כמי שגירש והחזיר גרושתו, לפיכך צריכה ממנו גט שני כמו שיתבאר".

מבואר בדברי הרמב"ם, דעצם הגירושין חל כבר בנתינת הגט, ואין צריך שיוציאה מביתו, אלא דאם נשארה האשה בביתו, הרי זה כ'מחזיר גרושתו', וצריכה גט שני. ודברי הרמב"ם תמוהים מאוד, דאחר שקיים כל דינו בנתינת הגט, ומגורשת לגמרי, מ"ט צריכה עוד גט שני מחמת שלא הוציאה מביתו.

ונראה הביאור בזה, דהנה כתב הרמב"ם (שם ה"א) "קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה, מכניסה לביתו ובועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה", וכן כתב (מלכים

פ"ט ה"ח) גבי גירושין, דגירושין בבן נח שלא ניתנה לו תורה, הם "משויציאנה מביתו וישלחנה לעצמה".

ונראה דהרמב"ם הביא דבר זה ללמדינו, דאף אחר מתן תורה נשאר גדר זה ולא בטל, דהיינו, דעיקר האישות היא הקירבה שנוצרת על ידי שמכניסה לביתו, ועיקר הגירושין הוא הריחוק שנגרם במה שמוציאה מביתו, אלא שאחר מתן תורה נתווסף שהקידושין צריך להיות על ידי קנין והגירושין צריך להיות על ידי גט, אבל עצם האישות לא נשתנית.

ומעתה מבואר, דמי שנתן גט לאשתו ונשארה בביתו, קיים את הדין דאורייתא לגרשה בגט, ומה שנאמר "ושלחה מביתו" אין הכוונה שזה מעכב את חלות הגט, אלא דכיון דעצם האישות היא מה שנמצאים יחד בבית אחד בקירוב הדעת כמו שהיה קודם מתן תורה, לכן בכדי לסלק אישות זו צריך להיות מוציאה מביתו, ואם לא הוציאה, צריך גט שני לבטל אישות זו דקודם מתן תורה שלא בטלה. [ואמנם היה אפשר ל"דא"ת האישות דקודם מתן תורה הקיימת על ידי שנמצאת בביתו, אפשר לבטל על ידי עצם ההוצאה מביתו, וכמו שהיה הגירושין קודם מתן תורה, אלא דאחר שניתנה תורה נתחדשה הלכה, דלא שייך להפקיע איזה אישות שתהיה, אם לא על ידי גט³].

ב. א.ה. ויל"ע, דלפי"ז לכאורה מי שמכניס אשה לביתו ולא קידשה

ב. 'וכפר בעד ביתו' באשה מגורשת

ונראה דזה ביאור דברי הגמרא ביומא (יג.), דאמרו שם דכהן גדול צריך שיתקיים בו מה דכתיב "וכפר בעדו ובעד ביתו", ולכן מתקנים לו אשה אחרת תחת אשתו, ומקשה הגמרא "ביתו אמר רחמנא והך לאו ביתו היא, דמקדש לה. והא כמה דלא כניס לה לאו ביתו היא, דכניס לה. אם כן הוה ליה שני בתים ורחמנא אמר וכפר בעדו ובעד ביתו ולא בעד שני בתים, דהדר מגרש לה", ובהמשך הסוגיא שו"ט כיצד עושה הגירושין באופן שתשאר לו אשה אחת ולא שנים, ולמסקנת הגמ' נותן גט לשניהם ומתנה תנאי באופן שבהכרח תהיה רק אשה אחת נשואה לו והשניה מגורשת.

ויל"ב מה הס"ד דגמרא דכניס לה והדר מגרש לה מהני, והרי אם גירשה שוב אינה אשתו, ופשיטא דלא עשה בזה כלום. ולהנ"ל יתבאר היטב, דהיה ס"ד לומר, דכיון דלשון הקרא ביום הכיפורים הוא דיהיה וכפר "בעד ביתו", וביארנו דהגדר של 'ביתו' הוא גם אחרי גט כל זמן שלא מוציאה מביתו, ועל זה נרמז בכתוב 'ושלחה מביתו', דמיירי אפילו אחר גירושין, לכן ס"ד דמה שכונסה ומגרשה בגט, יועיל לענין דתמשיך להחשב 'ביתו', כל זמן שלא מוציאה נמי

כלל, יצטרך לגרשה בגט, וזה לא שמענו. וצ"ל דאף נתחדשה הלכה דאי אפשר לחדש אישות מלבד על ידי קנין קידושין, אלא דאחר שכבר נוצרה האישות ע"י קנין, שוב אינה נפקעת לגמרי אלא רק על ידי ב' דברים, חדא הגט, ועוד, שיוציאה מביתו.

מביתו. - אלא דמסקנת הגמרא דאי"ז נכון, דכבר כתב הרמב"ם כאן ד'ושלחה מביתו' לא קאי על מגורשת שנשארה בביתו, וא"כ לא ניתן לקרוא בה 'ביתו'.

ג. ביאור ענין פרישת משה רבינו מאשתו

ובזה אף יבואר מה דמצינו גבי פרישת משה מאשתו. דאיתא בגמרא (שבת פז.) דמשה רבינו פירש מן האשה מדעתו, "נשא קל וחומר בעצמו, ומה ישראל שלא דיברה שכינה עמהן אלא שעה אחת, וקבע להן זמן, אמרה תורה 'והיו נכונים וגו' אל תגשו אל אשה, אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן, על אחת כמה וכמה. ומנלן דהסכים הקב"ה על ידו, דכתיב 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם', וכתיב בתריה 'ואתה פה עמוד עמדי', ואית דאמרי 'פה אל פה אדבר בו'."

וכתב רש"י, "ופירש מן האשה - לגמרי, לאחר מתן תורה, מיד משפירש עם חבריו, שוב לא חזר לתשמיש". ויש לתמוה בדבריו, דברישא כתב שפירש "לאחר" מתן תורה, ובסיפא כתב "שפירש עם חבריו ושוב לא חזר", וזה היה קודם מתן תורה.

ובתוס' (ד"ה ואתה) הקשו, "מנלן דפירש משה מדעתו קודם ושוב הסכים הקדוש ברוך הוא על ידו, שמא זה הוא צווי גמור שצוה לו לפרוש. ותירץ ר"ת דאם איתא דמחמת צווי הקדוש ברוך הוא פירש ולא מדעתו, היאך היה מערער אהרן ומרים דכתיב 'ותדבר מרים ואהרן במשה', אלא ודאי מתחלה פירש ממנה לגמרי משה

מדעתו, ואף על גב דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו, מכל מקום נתרעמו עליו, לפי שאילו לא פירש מדעתו לא היה הקדוש ברוך הוא מסכים, דבדרך שאדם הולך בה מוליכין אותו, שהרי לאהרן ומרים לא אמר לפרוש אף על גב שגם עמהם היה מדבר.

ובמה שתירצו תוספות ד"ודאי מתחילה פירש ממנה לגמרי משה מדעתו, בתוספות ביבמות (סב. ד"ה דכתיב) הוסיפו בזה מילים, "נשא קל וחומר בעצמו, וגלה לה דעתו, ועשה לה אהל בפני עצמה, או נתן לה גט". ויש להבין מה עניינו של ה'אוהל בפני עצמה', דאם רוצה לגרשה יתן לה גט.

עוד מצינו ברמב"ם (יסוה"ת פ"א ה') "כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו, משה רבינו אינו כן, אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוין דעתו ולהזדמן לה,

---

ג. הנה כלל זה ד"בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו", מבואר בגמרא (מכות י'): שהוא נאמר גם לענין ההולך לעשות רע, כגון גבי בלעם, שג"כ מסייעים אותו. והקשה המהרש"א (מכות שם) מהו הלשון רבים "מוליכין", דאם הכוונה על הקב"ה, היה צריך "מוליך" בלשון יחיד. ותירץ המהרש"א, דאין הכוונה להקב"ה, אלא הכוונה למלאכים שנוצרים ממחשבת האדם, שכשרוצה לעשות טוב או רע, נוצרים ממחשבתו מלאכים לפי עניינו, ואותן המלאכים הם שמוליכים אותו לעשות כן. ויש לתמוה דהתוספות כאן הביאו כלל זה גבי הסכמת הקב"ה בעצמו למעשיו של משה, ולא חששו דהכוונה למלאכים.

שהרי הוא מכון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת וכו', ובוזה הבטיחו האל, שנאמר 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי'. הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם שהוא צרכי הגוף כלם כשאר העם, לפיכך אין פורשין מנשותיהם, ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון, לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו, ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם, וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים".

ויש לדקדק בדברי הרמב"ם, חדא, מהו דכתב "בוזה הבטיחו האל וכו' ואתה פה עמוד עמדי", דמה שייך בזה ענין הבטחה, ובגמרא מבואר דהיה זה בגדר "הסכמה" לדעתו, ולא "הבטחה". ועוד, מהו הלשון דכל הנביאים "חוזרים לאהלם", ומשה רבינו "לא חזר לאוהלו הראשון", דמה ענין 'אוהל' לפרישה מהאשה.

ולפי מה שכתבנו יתבארו הדברים היטב, דבאמת עצם מהות הקידושין הוא 'מכניסה לביתו' ומה שנמצאים יחד באוהל אחד, ואחר מתן תורה נתחדש רק דוה צריך להעשות על ידי קנין, אך נשאר מהות הקידושין כמו קודם מתן תורה. ועל כן כתבו תוס' דכשביקש משה לפרוש מאשתו "עשה לו אוהל בפני עצמה", דרק בזה הוא הוי פורש מן האשה. וכן זה שכתב הרמב"ם דכל הנביאים "חזרו לאוהלים", ומשה רבינו לא חזר "לאוהלו הראשון", דהפרישה מן האשה היא הסילוק ממגורים יחד באוהל אחד, ודבר זה נעשה על ידי משה ולא היה בשאר הנביאים.

ונראה להוסיף בזה, דבאמת יתכן דאף שאר נביאים פירשו ממעשה התשמיש עם נשותיהם, אך מכל מקום לא פירשו מ"אוהל הראשון" שלהם ונשארו לדור עם האשה, ובדבר זה היה משה רבינו מיוחד מהם, דהוא לא פירש רק ממעשה התשמיש, אלא פירש "מן האשה ומן הדומה לו" כלשון הרמב"ם, וזה נעשה רק על ידי שעזב את 'אוהלו הראשון', שבזה נעשה סילוק גמור לכל האישות שהיה קודם.

והנה, טעם שנצטוו ישראל לפרוש מנשותיהם קודם מתן תורה, מבואר דהוא כדי שלא יהיה להם טומאת קרי, ומצד זה, גם אם היה משה רבינו רוצה להמשיך בפרישה כזו אחר מתן תורה, לא היה צריך לעזוב את האוהל עם אשתו, דהיה יכול להשאר עמה ורק לא ישמש, ומדוע נסתלק לגמרי מן האוהל. אלא הביאור הוא כנ"ל, דרצה לפרוש פרישה גמורה מכל ענין האישות, וזה דיוק לשון הרמב"ם "ומן הדומה לו".

ואמנם לפרוש פרישה גמורה כזו אין כל אדם ראוי ויכול, וכמעט צריך להיות כמלאך. ובפרט דכל מהות הפרישה הזו וכוחה הגדול הוא מה שהיא "פרישה לעולם", ולא רק פרישה לזמן, ודבר זה אין האדם יכול לדעת אם יהיה מסוגל לזה. ורק על ידי הבטחת הקב"ה יכול האדם לידע אם יעמוד בזה או לו.

ומעתה יבואר הפלא ופלא דקדוק לשון הרמב"ם ד"הבטיחו האל ואתה פה עמוד עמדי", דרק על ידי הבטחה יכול היה משה לדעת

שבידו לקיים פרישה כזו לעולם, מן האשה ומן הדומה לו. וכן זה ביאור דקדוק לשון רש"י שהבאנו לעיל, דכתב "ופירש מן האשה - לגמרי, לאחר מתן תורה, מיד משפירש עם חבריו, שוב לא חזר לתשמיש", והקשנו בסתירת דבריו אימתי נעשתה פרישת משה, קודם מתן תורה או אחריה. ולהנ"ל הביאור, דקודם מתן תורה פרש משה משום חשש טומאת קרי כשאר ישראל, ולא היה זה 'פרישה עולמית' כיון שלא ידע אם יהיה יכול לעמוד בזה, ורק אחרי מתן תורה ש"הבטיחו האל" שיכול לנהוג כן, אז נהפכה פרישתו להיות פרישה עולמית, ולקבל שם פרישה גמורה.

סימן ב

כתיבת 'בתולתא' בכתובה

כלה האומרת לחתן קודם החו"ק שאינה בתולה, ולדבריה אינו מחמת מעשה עבירה (וכטענת מוכת עץ, אף שמודה לחתן שהיה לה קשר עם איזה בחור לתקופה), האם להשאיר תיבת 'בתולתא' בכתובה או לאו.

תשובה: לענ"ד בס"ד, כפי שקיבלתי ממורי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א, יש להורות כהכרעת מרן בעל האגרות משה זללה"ה דאפשר להשאיר הכתובה עם תיבת 'בתולתא'. [ובמקרה שנודע אח"כ, עי' בהערה אם יש שאלה של מקח טעות].

ד. נדפס בשו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' ג.

ה. כתב השולחן ערוך (אבהע"ז סי' קטו ס"ד) "היתה משחקת עם הבחורים וכו', תצא בלא כתובה, אם יש עדים שהתרה בה תחילה ועברה על התראתו. ואם אין עדים, תשבע שהוא כדבריה. ואם רצה לקיים אותה אח"כ, אין כופין אותו להוציאה, ומכל מקום מצוה עליו שיוציאנה". ובחלקת מחוקק (ס"ק יב) כתב "לאו דוקא משחקת וכו', היינו מדברת עם כל אדם ששנו במשנה ששיחה יתירה באשה מדברי בטלה ומתכוונת לכך מביאה לידי שחוק, ובפרט עם רווק שאין לו אשה, ואורחא דמלתא נקט עם הבחורים".

כתב מרן בעל האגרות משה זללה"ה בתשובה (או"ח ח"ד סי' קיח) לענין נבעלה בזנות שנישאת ואינה רוצה שיראו בכתובה שינוי, דמותר לכתחילה לכתוב בכתובה תיבת 'בתולתא' ואין צריך לשנות, היות דאין תיבת 'בתולתא' מורה על מצב האשה, אלא על שיעור חיוב הממון של הבעל, וברצונו יכול להתחייב על דמי כתובת בתולה אף אם היא בעולה. וז"ל שם, "כי מאחר שהחתן יחתום על הכתובה, הרי הסכים לכתובת בתולה, ושוב ליכא קפידיא ומחוייב בכתובת בתולה אף אם באמת אינה בתולה, אם לא הטעתה אותו, מאחר דרצה להתחייב בכתובת בתולה לא גרע מתוספת כתובה וכו', שאינו נוגע לענין איסור אלא לענין סך הממון, ואם החתן יודע ורוצה בכתובת בתולה יכולים לכתוב כתובת בתולה".

והנה, מרנן ורבנן גדולי גאוני וארזי א"י מרן הגרש"ז אויערבאך זללה"ה ומרן הגרי"ש אלישיב זללה"ה ומרן בעל השבט הלוי זללה"ה לא הסכימו לפסק הנ"ל. אולם מורי ארי שבבבל הגרא"ד וואכטפויגל שליט"א אמר לי, שאם מרן בעל האגרות משה זללה"ה פסק כן, עכ"פ באמריקה שהוא אתרא דמר בוודאי אפשר לנהוג כהוראתו. וכן הסכים מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

ולאחרונה בחור חתן שהיה גרוש התקשר לרבו שליט"א ר"מ בישיבה שלמד לבקש ממנו שיבא לסדר קידושין בחתונתו בארה"ב, ולאחר דרישות וחקירות של הר"מ, החתן הודה בפשיעתו שרח"ל לא עמד בנסיון ועשה עבירה והכלה אינה בתולה ממנו, ומבקש בכל לשון של בקשה בשם הכלה שיהיה כתוב "בתולתא", היות שמתביישת טובא ממשפחתה שהם יראים ושלמים לדבר ה'. ויש לדון שבזה יותר קל לסמוך על האגרות משה ז"ל, היות שכאן זה מעשה של החתן בעצמו ודו"ק.

ועי' במש"כ זקה"ק החת"ס זיע"א (אבה"ע סו"ס קל"ג) בענין כתובת מפותת עצמו, דהיה נוהג לכתוב בשיעור הכתובה מאתיים "עד שמצאתי בספר דגול מרבבה באבה"ע סי' ס"ו שכתב דבבוגרת אין לה אלא מנה, והחילוק מובן ונותן, וכבר הורה זקן צ"ל וכן ראוי". ועוד כתב (שם סי' קכה) "במשודכת שלו וכבר נכתבו ביניהם תנאים בקנס וחרם כנהוג שלבה סמוך ובטוח שתנשא לו ואין עיני' תלויות על הבחורים אלא עליו היא נושא נפשה ואדעתא דהכי אפקרא נפשה לגבי ידיא שהוא ישאנה ויהיא כתובתה ממנו מאתים כמוהר הבתולות בודאי לא מחלה אלא אדעתא דהכי". ומובא דבריו בפתחי תשובה (אבה"ע סי' ס"ו סק"ה). לכן אם החתונה בארה"ב והמעשה היה רק אחרי שהיא כבר הייתה כלה ו'בטוחה שהוא ישאנה', יכולים לסמוך יותר בקלות על האגרות משה ז"ל במקום בושה לה ולכל משפחתה. אולם אם היתה קודם לכן, והרב המסדר קידושין אינו רוצה להקל נגד מרנן גדולי ארץ ישראל זללה"ה, בפרט שיש מקום לצדד באופנים שונים שהוא כתובה פסולה מעיקר הדין, אזי יש להאריך ולדרוש בזה טובא ועד זמן הנישואין ינתן עוד דעת מעומק הסוגיה בעזה"י.

ובכה"ג שנודע המעשה רק אחר הנישואין, האם יש בזה שאלה של מקח טעות. אמר לי רבינו ראב"ד ירושלים בעל התשובות והנהגות שליט"א ש"כיום, כל אחד שלא ישיבהמ'ן ממש, יש מקום לחשוש שכתשעים אחוז אינם בתולות, ולכן לעולם ועד אין מקום לטעון מקח טעות".

סימן ג

לימוד נהיגה לנשים בארץ ישראל¹

אשה יר"ש בעלת רישיון נהיגה ורכב כחמש עשרה שנה, שעלתה מחו"ל והקימה בארץ ישראל משפחה ברוכה עם ילדים צדיקים, ומתגוררים באזור יישוב חרדי (מלא בתי כנסת ישיבות וסמינרים, ולא נוסעים שם רכבים בשבת), ומעל חמישים אחוז של הנשים באוכלוסייה המתגוררת שם בעלי רישיון נהיגה, כולל נשים בני ביתם של גדולי ראשי הישיבות. וכעת היות שהיו מקרים שאינם ראויים ונבלה נעשתה בישראל בעת לימוד שיעורי נהיגה לנשים, הוחלט להקים לראשונה מסגרת לימודים מיוחדת רק לנשים להיות בעלת תעודת מורה לנהיגה. האם מותר לה ללמוד שם כדי לפרנס את משפחתה ע"י ללמוד נשים (דווקא) שיעורי נהיגה. בעלה תלמיד של כבוד המקובל חסיד שבכהונה הרה"צ רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א, והוא אמר שיש לשאול רב ומו"צ, ואם יורה להיתר, הוא יצרף את ברכתו, ברכת כהן באהבה.

1. נדפס בשו"ת פסקי הלכות ח"ב סי' כ"ג.

תשובה: נראה לענ"ד בס"ד שבשכונות היראים לדבר ה' בארץ ישראל קשה מאוד להתיר, אחרי שכבר הורה בזה זקן לאיסור ה"ה מרן בעל השבט הלוי זללה"ה, וע' בהערה'.

ז. בענין נהיגת נשים ברכב, כתב מרן בעל השבט הלוי זללה"ה (ח"ד סי' א) "מן הנסיון למדתי שהוא דבר שראוי לאסרו איסור גמור, כי עצם הלמוד גרם כבר וגורם לפריצות והוא ההיפך הגמור מכל כבודה בת מלך פנימה, וכן עצם הנהיגה הוא ממש להיפך כל כבודה וגו', האשה חושפת עצמה בזה בשווקים ורחובות לעין כל ומכשלת את האחרים". ובמקו"א (ח"ז סי' יא) שנה בזה וכתב "נהיגת הנשים אב"א שגורם מכשול רוחני להן ולאחרים, ואב"א כידוע שטבע הנשים שאינם שולטות על עצמן בעת צרה ודחק ומעורבים כ"פ בתאונות".

ומו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א (אוס אני חומה ח"ב עמוד תקמ"ד) כתב "פירצת נהיגת נשים, אשר מלבד דנוגד דרכי הצניעות וגורם לדברים חמורים, הוא נמי בדררא דשמירת הגוף דיליה ובפיקוח נפש דאחריני, דנשם דעתם קלות דאמרו חז"ל נכלל בזה כי קשה להם מהירות ההחלטה, ואיבוד העשתונות דילהו מהיר יותר מאיש, ובכל מאורע שאינו הרגילות אין בכוחם לעמוד בזה והתוצאות מי ישורנו, וכמוש"כ בשבט הלוי. ואין להביא ראיה מאומות העולם שלא אסרו נהיגת נשים מה"ט, דבהפקירא ניחא להו, והשחרור והעונג חשיבא להו טפי".

אולם אני הק' גדלתי בין החכמים בחו"ל, ואצל כל מורי ורבותי שליט"א, בני ביתם הרבניות שיחי' עשו רישיון וגם היו בעלי רכבים. ואף שמרן בעל השבט הלוי זללה"ה אסר בזה בתוקף, ומי יבא אחר המלך, צ"ל שבמקום הצורך אין מי שאוסר בזה. ולכן אשה מארץ ישראל במקום שקיבלו

הוראת מרן ז"ל אי אפשר להתיר חלילה לכתחילה מעיקר הדין, אלא רק אם יש צורך מיוחד שגדולי ומאורי ישראל שליט"א באופן פרטני יתירו.

ויש מעלה שאותה אשה יר"ש תלמד לנשים שצריכות לכך, ויהיה בזה הצלה לבל ישנו מקרים נוראים המתפרסמים, כמו שהתפרסם בשבועות האחרונים בכלי תקשורת הפסולים שמדריך נהיגה בעיר מעלה אדומים קיבל עונש לשבת בבית האסורים כמה שנים בגלל עבירות שביצע עם נשים בעת שיעוריו. וכבר כתב לפני שנים הגאון בעל ה'עוז והדר לבושה' (עי' ח"ב עמוד תתל"ו) על מקרים נוראים שהתפרסמו בזה מנשים שלמדו נהיגה אצל גברים, והמפורסמות אינם צר"ר.

ולמנוע ממנה מצד איסור לפני עוור או מסייע לדבר עבירה, קשה להלכה לקבוע כלל. בפרט כשהוא שאלה של פרנסה, ובין כך נוהגים זאת במקומה.

וכן אמר לי בנידו"ד ידי"נ הגרש"ד רייסנר שליט"א גאב"ד חריש יע"א בשם כבוד גאב"ד בד"ץ ב"ב מו"ר הגר"ש רוזינבערג שליט"א, "שאם הוחלט בנידו"ד שיש בזה צורך מיוחד להיחיד השואל, אזי ברור שלא יהיה בזה משום לפני עוור, ומסכים לצרף דעתו להפסק". וכן הסכים לדבינו זקן המשגיחים מו"ח הגה"צ שליט"א.

אולם יש לצדד שאם תהיה מדריכת נהיגה אשה, זה לכד יהיה הגורם להוסיף עוד נערות צעירות שילמדו גם, ולכן יש לאותה אשה לקבל על עצמה בכתב אצל המקובל הנ"ל שליט"א שהיא תלמד רק "נשים נשואות", ועדיף עם אישור מרב שמכיר את המשפחה שמתיר מחמת 'צורך' לקבל רישיון. ובאופן כזה יש בזה מעלה שהלימודים נעשים אצל אשה דווקא. וכן יש להזהר שתערוך את הלימודים באזור לא חרדי, כדי שלא יהיה למראה עיני הרבים ותגרם ח"ו פירצה בענין לימודי נהיגה לנשים. וכן הסכים מו"ר הגאב"ד הגר"מ גרוס שליט"א.

הספרים שי"ל עד עתה ע"י המכון:

- עין ארו על התורה חלק א, נדפס שנת תשנ"ח
- עין ארו על התורה חלק ב, נדפס שנת תש"ס
- פסקי כת"ס - עין ארו, או"ח, יור"ד, נדפס שנת תשס"ג
- ערל לב, קונטרס על זהירות במעשה המילה, ע"פ תקנת החת"ס, נדפס שנת תשס"ג
- שירת סופר, עין ארו, על פרק שירה, דברי רבותינו החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ד
- חידושי כת"ס עמ"ד גיטין, ב' חלקים, ע"י חברי ורבני המכון, נדפס שנת תשס"ה
- ברכת כהן קונטרס אחרון עה"ת, תורתו של הגרב"ש הכהן דויטש שליט"א. נדפס שנת תשס"ה
- ארזים עלי מים עה"ת, תורתו של הגרמ"ש שפירא זללה"ה, נדפס ימי הספירה תשס"ו.
- שיעורי עין ארו, שבת, נדפס מנ"א תשס"ז
- חוט המשולש על ענייני ספר תורה, תורתו של רע"א, חת"ס וכת"ס, נדפס יט טבת תשס"ח
- שיעורי עין ארו עמ"ס בבא קמא, נדפס אדר שנת תשס"ט
- שירת הללוים - עין ארו, משנתם של הגרע"א, החת"ס והכת"ס, נדפס שנת תשס"ט
- עין ארו, קידושין, שיעורי הגר"י הלוי הורוויץ שליט"א
- שיעורי עין ארו עמ"ס סוכה, נדפס יט טבת שנת תש"ע
- קובץ כארז בלבנון ישגה, ליקוטי תורה מוסר והשקפה, נדפס תמוז תש"ע
- פסקי הלכות עין ארו, פסח, נדפס ערב פסח תשע"א
- פסקי הלכות עין ארו, בענייני ר"ה ויוה"כ, נדפס שנת תשע"א
- שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס חולין, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"א
- שיעורי עין ארו עמ"ס חולין, נדפס כלסיו שנת תשע"ב
- שיעורי עין ארו עמ"ס זבחים, מכות, נדפס שנת תשע"ג
- קובץ מפרשים עמ"ס תמורה, ערבין, מעילה, תשס"ח
- פסקי הלכות עין ארו, פורים, ובסופו קונטרס זבח תודה, בענייני קרבן תודה, נדפס אדר תשע"ב
- פסקי הלכות עין ארו, בין המצרים, נדפס מנ"א תשע"ב
- קובץ שיחות עין ארו קונטרס בענייני הימים הנוראים
- פניני עין ארו, קונטרס על סדר פרשיות התורה
- קובץ מעלה התורה שי"ל חברי לשכת הבד"ץ מעלה אדומים
- סדר היום, של הקדמון רבי משה בן יהודה מכיר ז"ל, י"ל שבט תשע"ה
- סידור היעב"ץ עמודי שמים עם גליונות עין ארו, שנת תשע"ו
- שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס זבחים, דברי תורה מחכמי ורבני הישיבה נדפס שנת תשע"ג
- שיעורי עין ארו עמ"ס מכות, שנת תשע"ג
- חוט המשולש עמ"ס מכות, שנת תשע"ג

- קובץ תלמידי הכתב סופר כתובות שנת תשע"ד
- שיעורי הרמי"ם עם זבחים. שנת תשע"ה
- משיעורי הגרא"ז עם זבחים, שיעורי הגרא"ז איינשטיין שליט"א
- כתבי התלמידים, איזהו מקומן, שיעורי הגר"ש פישר שליט"א
- שמעתתא מפומייהו דרבנן, כוכב מיעקב, עמ"ס ברכות, ד"ת מחכמי ורבני הישיבה, נדפס שנת תשע"ו.
- אגרת מוסר לרבינו עקיבא איגר זללה"ה עם גליונות עץ ארז. נדפס שנת תש"פ.
- שמעתתא מפומייהו דרבנן, עמ"ס נדה וראש השנה, ד"ת מחכמי ורבני הישיבה, נדפס תש"פ.
- גליונות עץ ארז על ספר נאות מורדכי - הרחקות, נדפס שנת תש"פ.
- פסקי הלכות בצל הקדושה, נדפס שנת תש"פ.
- פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, עמ"ס סוכה, נדפס שנת תשפ"א
- תורת עץ ארז, ענייני טהרה, שובבים, תשפ"א
- חוט המשולש על פרק שילוח הקן, ערב פורים, תשפ"א
- פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, מצה וזמור, נדפס ניסן תשפ"א
- ודרשת וחקרת, ברור בענין חיסון הקורונה לילדים, נדפס חשוון תשפ"ב
- שו"ת פסקי הלכות ח"א, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, טבת תשפ"ב
- שו"ת פסקי הלכות ח"ב, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, שבט תשפ"ב
- שו"ת פסקי הלכות ח"ג, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, שבט תשפ"ב
- שו"ת פסקי הלכות ח"ד, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, תשרי תשפ"ג
- חוט המשולש על מסכת חולין, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- חידושי הכתב סופר על מסכת גיטין, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- שו"ת פסקי הלכות ח"ה, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, ניסן תשפ"ג
- חוט המשולש על מסכת חולין, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- חידושי הכתב סופר על מסכת גיטין, מהדורת שטראסער, ניסן תשפ"ב
- פנקס רש"י עם גליונות עץ ארז, פריזים ומוקפין, אדר תשפ"ג
- שו"ת פסקי הלכות ח"ו, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, סיון תשפ"ג
- פנקס רש"י סנהדרין בן סורר ושמעתתא דעניני ביום הכיפורים, אלול תשפ"ג
- פנקס רש"י סנהדרין פרק כיצד העדים, אלול תשפ"ג
- שו"ת פסקי הלכות ח"ז, תשובות מבד"ץ מעלה אדומים, תשרי תשפ"ד
- שו"ת פסקי הלכות ח"ח, הלכה בהשקפה - שו"ת לפסיכולוגים, חשוון תשפ"ד
- אבן שלמה, תורת רבינו הגר"א זללה"ה עם גליונות עץ ארז, אדר א' תשפ"ד

בכל ענייני הספרים, להנצחות ולנשיאה בעול המכון והמוסדות, ניתן לפנות

לשכת הבר"ץ מעלה אדומים ת.ד. 18

טל: 02-5903246 / פקס: 02-5901055 | rabbi@maale-adumim.org